

DÖME PIROSKA

CSALÁDTÖRTÉNET

Döme Pirosga

Családtörténet

2. kiadás

2002. november

Előszó

Ez a könyv Nagymamám ajándéka szűkebb és tágabb családjának. Nyolcvanadik születésnapja előtt, 1992-ben kezdte az írást, és 1998 körül hagyta abba. Végso számvetésnek szánta, de hál'stennek "csak" visszaemlékezés lett belőle. Azóta eltelt újabb tíz év, bőven túl vagyunk remekül sikerült kilencvenedik születésnapj partiján, kiváló testi és lelki egészségnek örvend. Szándékosan írom, hogy abbahagyta az írást, hiszen a történet nem ért véget, sőt számos vonatkozásban kedvező fordulatot vett. A Családtörténet nyomán több száz tagú családfa, családi tabló állt össze, egymást sok évtizede, vagy soha nem látott családtagok borultak egymás nyakába. Remélem, ez a siker enyhíti a bevezetőből és az utolsó fejezetből áradó keserűségét.

Az interneten családi klubot állítottam fel (a címe: **seresek.com**), ahol a világban szétszóródott rokonok keresik és találják meg egymást, ezernyi fotót böngésznek, tanulmányozzák a ma is élő, fejlődő családfa szövevényét. Szinte hetente újabb információk, fotók kerülnek elő, és sok kis jövevény is gyarapítja a tablót, a hatodik és hetedik generációt. A mai napon az ismert Steiner és Tennenbaum leszármazottak száma meghaladja a kettőszázötvenet!

Az élet velejárója, hogy néha el is megy valaki közülünk. De Ők már örökké velünk maradnak a szívünkben, és a családfán, hiszen a családi kötelekeket a halál sem tudja elszakítani. És nagyon fontos, hogy **soha, senkit** ne felejtsünk el.

Nagymama bámulatos memóriája segítségével kézenfogva végigvezet bennünket meglepően nagy családunk huszadik századi történelmén. Nem titkolja szubjektivitását, néha rózsaszínűbbre, néha sötétebbre festi a személyeket, eseményeket. Nagymama szemével nézve az olvasó újraélheti családunk feledésre ítélt drámáit, megismerkedhet, beszélgethet rég eltávozott rokonokkal, átélheti szenvedéseiket, örömeiket, hallgathatja kacagásukat, segélykiáltásukat.

Kilencvenedik születésnapjára ajándékol szerkesztettem könyvvé kéziratát. Egy példány készült csak el, azután a sors szeszélye folytán a számítógépem felmondta a szolgálatot, így az a változat immár örökre egyedi, pótolhatatlan példány marad. Most, fél év elteltével újakezdtém a munkát, és így állt össze ez a második, fotókkal bőségesen illusztrált kiadás.

A Családtörténet igazi irodalom, s meggyőződésem, hogy nemcsak a Család tagjai számára nyújt felejthetetlen élményt ez a lebilincselő kordokumentum.

Budapest, 2002. november

Seres Attila, az unoka

Nektek!

Néhány nap, és itt a nyolcvanadik születésnapom. Szeretnék végső számadást csinálni erről a nyolcvan évről, amennyire lehet... Kicsit annak is utánanézni, honnan jöttem, mi mozgatta cselekedeteimet, sorsomat.

Azt szokták mondani, hogy sok nagy tudós is öregségére Istenhez tért vissza. No, én – igaz, nem vagyok valami nagy tudós –, de olyan messzire azért nem akarok elkalandozni. Csak ennél a kis földi létnél.

Sokszor csodálkozom azon, hogy még mindig itt ülök, és verem az írógépét, de még mindig nem tudom megmondani, hogy mi is voltam, és mi is vagyok tulajdonképpen.

Mikor kicsinyke lány voltam, tele voltam álmokkal, tervekkel, és nagyon sok minden akartam lenni. A sok káprázat között egyetlen tiszta vonalat látok, és ez: szolgálni, boldogabbá tenni az embereket. S erről a mai napig nem bírok leszokni.

Gyuri fiam a szememre vetette, hogy a múltban élek. Ez bizony nem igaz. De az biztos, hogy igazánból soha nem éltem a földön. S ez sok mindenben a védőpajzsom volt.

S talán az az igaz történet: három kislány, úgy tizenkét-tizenhárom évesek, mindennap együtt mentek haza az iskolából – ez a huszas évek elején történt. Az Andrássy úton végig csevegtek, nevettek, és minden szembejövőt tetőtől talpig végigmértek és megkritizáltak. Mancsi azt vette észre legelőször mindenben, ami csúnya, Ili azt, ami nevetséges, Piri – és ez voltam én –, rögtön felfedeztem valami szépet mindenben és mindenkin. S ez nagyon jó... Mai napig tart.

Néha, most szomorú vagyok, mert anyagi javakat nem szereztem, s ez a gyermekeimnek, unokámnak bizony hiányzik. De valahogy mégis az egész valami szép, valami csodálatos volt.

1992.

Tartalomjegyzék

<i>Apa családja</i>	3
Apa testvérei	5
Gizi néni	5
Vilmos bácsi	10
Szidi néni	10
Sándor bácsi	15
Aranka néni	16
Elemér	17
<i>Anya családja</i>	19
Anya testvérei	20
Zsiga bácsi	20
Juliska néni	23
Berta néni	28
Géza bácsi	29
Linka néni	30
Helénke	32
Sándor bácsi	34
Szerén néni	36
Sárka	37
Kornélka	40
Gyula	41
<i>Apa</i>	43
Apa tanulmányai	43
Apa a tanár	45
<i>Anya</i>	59
Anya naplója	75
<i>Anyagi helyzet</i>	84
<i>Sakk</i>	84
<i>Gyerekek</i>	84
Bandi	84

Apa családja

Lajos	84
Pista	84
Piroska	84
Kamaszkor	84
Sport	84
Szerelem	84
Tibor	84
Gyurka	84
<i>Találkozások</i>	84
Piroska	84
Szenesek	84
Sólymok	84
Breinerek	84

Apa családja

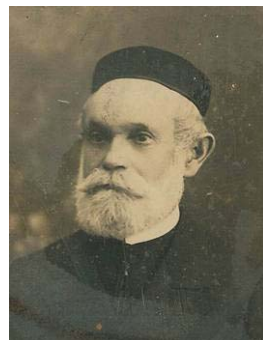
A gyönyörű betűkkel írott bizonyítványban a zsablyai izraelita hitközség anyakönyvvezetője bizonyítja, hogy **STEINER Adolf** és **LÖVY Charlotta** házastársaknak 1874. év-

ben július 22-én egy fia született, aki Baruch nevet nyert. Ugyanezen a papíron 1888-ban a Vármelléki közjegyző igazolja, hogy a Baruch keresztnév azonos a „Bernáttal”.

Ez a Zsablyán, Bács megyében született kisfiú lett az én édesapám. Nagyapáméknak ő a második gyermeke volt. A legidősebb Gizella néném, s utána még ötven következtek: Vilmos, Sándor, Szidi, Aranka és a legfiatalabb Elemér. Zsablyán tudtommal csak Apa látta meg a napvilágot. Nagyapámék sokfelé járhattak, Magyarország különböző tájain, mert több okiratban találtam ismerős és számomra ismeretlen helyneveket.

Nagyapámék végül Temesvár közelében, Buziásfürdőn telepedtek le. Nagyapám - egy levél tanúsága szerint - kerületi rabbi lett. Nagyanyám - őt úgy emlegették a családban: a „buziási nagymama” - 1911-ben meghalt. Engem ő után Saroltának kellett volna keresztelni, de mivel Apa egyre csak Piroskát várta, így csupán a második nevem lett Sarolta. Erről a nagymamáról Anya is mindig nagy szeretettel beszélt.

Nagyapa pesti látogatásaira jól emlékszem, hiszen mindig hozott nekem mogyorót. Buziásfürdőn csak egyszer látogattam meg, ahol szép nagy házban lakott. Ez fürdővendégek fogadására is szolgált.

Homályosan felrémlik emlékezetem mélyéből, mintha Apa azt emlegette volna, hogy mi a kohaniták és a leviták törzséből származunk, és ez az eredet meg is magyarázza Apa világszemléletét. Az Ő hitvallása

így szólt: A zsidóság hivatása a világban, hogy a kultúra és a humanizmus terjesztője legyen.

Ezt a kohanita és levita dolgot még a későbbiekben tisztázni tudom. Eddigi tanulmányaim azt eredményezték, hogy valami szolgálatot jelent ez az eredet. Mikor valakit, aki a Rabbiképző irattárában dolgozik megkértem, nézzen ennek utána, a következő magyarázatot kaptam: Levita az templomszolgát jelent. Elővettem a bibliát és abban azt olvastam, hogy az Isten Lévi fiait azzal bízta meg, hogy őrizzék a szentségeket. Mózes IV. könyve 3. rész 41. pont így hangzik: „ És válaszd a lévítákat nékem (én vagyok az Úr) az Izrael fiai közül...”

Ezt csak azért írom most le, hogy milyen érdekesen lehet dolgokat leegyszerűsíteni; hiszen a szolgaság nem azonos a szolgálattal, bár ugyanabból a szótöből alakult ki (Mennyi, mennyi baj származott már az emberiségre a hasonló leegyszerűsítések miatt)

Anyám családja a Felvidékről került fel a fővárosba. A családi krónika - a szájhagyomány és bizonyos iratok is - sokkal határozottabban jelöli az eredetet, Bars vármegye, a Garam folyó községei.

Nagyszüleimről annyi maradt emlékezetemben, hogy anyai nagymám 1849-ben már három éves volt. **TENNEMBAUM Emmának** hívták, nagyapát **SCHWARCZ Jónásnak**. Ez az asszony 16 élő gyereket hozott a világra és 12-t fel is nevelt közülük. Nagyapát nem ismertem, még születésem előtt halt meg.

Apa testvérei

Gizi néni

Ő volt a Steiner családban a legidősebb lány. Apa talán őt szerette legjobban (Eleméren kívül) a testvérei közül. Anyával is nagyon jól megértették egymást. Milyen pályára készült? Mikor ment férjhez? Nem tudom. Mikor én megismertem már csak árnyéka volt annak a lánynak, akiről 1898. októberében írt apa anyának néhány sort.

Gyerekeit, unokatestvéreimet annál jobban ismertem.

Gizi néni férjhez ment egy tanítóhoz **BÁNÓCZI Henrik**hez. Egymás után született két lánya **Jolán** és **Lili**, 1910-ben **Laci** fia és utána **Jenő**. Hogy mikor született a két iker gyerek, azt nem tudom, csak azt, hogy ez volt nagynéném tragédiája. A két kicsi nem maradt életben és ezt Ő nem akarta tudomásul venni. Feledve a négy gyereket egyre csak kicsinyeit kérte számon mindenkin, s ez a rögeszme a tébolyhoz vezette. Még elemista voltam - Gizi néni időnként váratlanul megjelent nálunk, a vasárnapi látogatási napot kihasználva megszökött a lipótmezei elmegyógyintézetből. Ez mindig igen nagy megrázkódtatás volt a család számára. Egyedül apának sikerült őt visszakísérnie arra a szörnyű helyre.

S a családja? A gyerekei? Mindig valami szorongatja a torkomat, ha az ő sorsukat felidézem.

A két lány, Jolán volt az idősebb és Lili a fiatalabb. Az ő születési dátumát véletlenül tudom.

BÁNÓCZI Lili 1906-ban született. Mindketten, mint varrónők valamilyen belvárosi szalonban dolgoztak és hosszú ideig, Apa húgánál Pesterzsébeten laktak. Úgy maradtak meg számomra - ebből az időből - mint két kis didergő madár, szinte összebújva. Kicsit meggörnyedt háttal, mert a varrónők korán meggörbültek. Jolán, kicsit csúnyácska volt és valahogy nem nagyon szíveltem a természetét. Annál inkább szerettem Lilit, gyönyörű - őzike szemeivel,

szép barna hajával, kedves szerény mosolyával. Ő férjhez is ment KLINETZKY Jánoshoz. A felszabadulás után Tatabányán találkoztam velük. Jolán a háború alatt halt meg úgy tudom...

KLINETZKY János az alumínium kohóban dolgozott, mint öntő. A Mésztelep egyik szegényes házában laktak. Lili hajtotta a varrógépet, csendesen mosolygott és nevelte két kicsi lányát, akikkel a mai napig legalább is egy-egy üdvözlőlap formájában megemlékezünk egymásról.

Éva, az idősebbik Várpalotán él - Liliék később odaköltöztek. Itt van előttem Attila fiának esküvői képe. A Környei családban (**KÖRNYEI Jenő**, Éva férje) már unokák is vannak.

Lili kisebbik lánya és a férje, **ILLÉS Béla** sokat segített nekem Anti halála után, amikor fiaim magamra hagytak. Két kislányt fogadtak örökbe, mert **Ilonka** - aki a Cili becenévre hallgatott - gyenge törékeny

lény...

A két Bánóczi fiú között nagyobb volt a korkülönbség, mint Jolán és Lili között. Közülük Laci az idősebbik, két évvel volt nálam idősebb, került sokkal közelebb hozzám. Jenő, Jenőke, ahogy neveztük, visszahúzódó volt, gátlásos.... Mikor a gyerekek szétszóródtak, a két fiú Szecsődre került, rokonokhoz. Laci azonban nagyon sokat volt nálunk és nagyon jókat játszottunk együtt. Úgy is, hogy ültünk a könyvszekrény előtt és a könyveket egymás fejéhez vagdostuk, nagyokat nevetve. Lacinak nagyon ügyes keze volt, lombfűrészsel csodálatos dolgokat faragott. Megígérte, hogy Lili nevű porcelán babámnak szobabútor készíti. Ez a Lili nagyon szép baba volt, mindenki szerette, kivéve anyai nagyanyámat, aki mindig rossz szemmel nézte játékaimat és azt, hogy nemcsak én foglalkozom velük. Lili baba története életem egyik nagyon fájó epizódja. Nagymama - nálunk lakott - összetörte. Laci is abban az időben vendégeskedett nálunk és nemcsak sajnálta a babát,

de hangot is adott felháborodásának. Miközben vigasztalt, teljes vidéken szerzett nyelvtudását felhasználta, hogy nagyanyáról alkotott véleményét kifejezze. Meg kell mondani, hogy nekem nagyon jól esett, amikor szidalmait hallgattam. Mindenféle vén boszorkánynak, gonosz perszónának elmondta a tetteit. Ez nekem annál jobban esett, mert én ilyeneket nem mertem volna a számon kiejteni. „Egy jó kislány csak szépen beszél.” Szüleimtől a legnagyobb nézeteltérések alkalmával sem hallottam hasonlókat. S Laci nemcsak kenegette szívemet nagyanyám jellemzésével, de vigasztalt is. „Majd megjavítjuk, összeragasztjuk Lilikét, s mire rendbe jön készen is lesz a kis ágya.” Akkor hét-nyolc éves lehettem, Laci kilenc-tíz. Később kicsit jobbra fordult a Bánóczi család sorsa, mert Henrik bácsi (állást kapott-e) Pesten, a Kőrös utcában lakást bérelt és összeszedte a gyerekeit. Mi is meglátogattuk őket, de Laci továbbra is sokat jött hozzánk. Istenem, hogy imponált nekem vagánysága. Utazott a villamos lépcsőjén, ütközőjén és én csodálgattam.

BÁNÓCZI Laci hamar megnősült, komoly mesterember lett belőle. Saját műhelye volt. Zoli fia az ő kedves, szép arcát anyjának, **Ilonkának** székeségét örökölte. Életformánk különbözött, de a régi, majdnem testvéri szeretet megmaradt. Ilonkával is jól megértettük egymást. Látogattuk is a két családot.

S akkor, 1942-ben bekövetkezett életembe az a fordulat, hogy el kellett menekülnöm hazulról. Új nevet, iratokat kellett szereznem. Meglátogattam Laciékat. Úgy gondoltam, hogy Ilonka iratai nagyon jók lennének számomra, ő úgyis asszonynéven él. De nem akartam, hogy bajuk legyen miattam, ezért úgy gondoltam, hogy sokkal jobb, ha nem is tudnak arról, hogy mi van velem. Ilonka iratait kiváltottam, mint kezdtem el új életemet. Ilonka is csak a felszabadulás után, hazatérésem után tudta meg, hogy mi is történt. Laci már nem tudhatta meg. Hiába volt „árja-párja”. Hiába nézett ki inkább vidéki gyereknek, mint zsidónak, bevonultatták munkaszolgálatra, és valahol a Donnál maradt ő is.

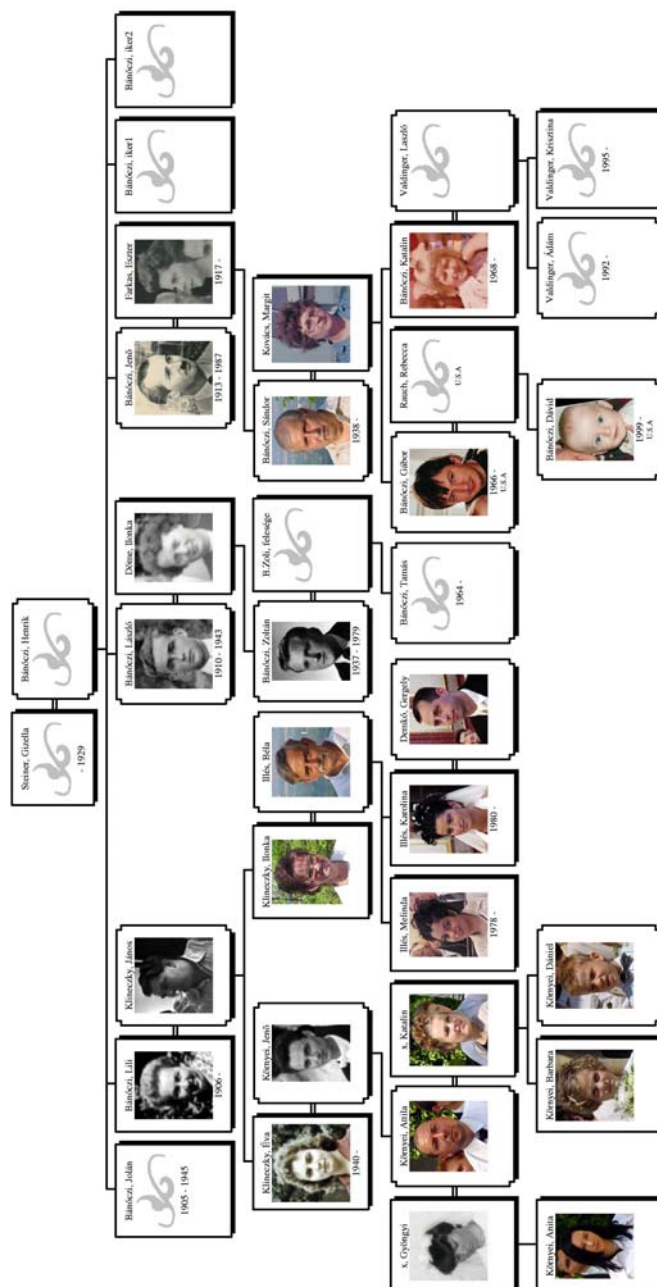
Zolika megnőtt, mérnök lett, megnősült, fia- Tamás szépen növekedett. Zoli szorgalmas, kiváló ember volt. Szorgalmas, talán nagyon is szorgalmas. Ilonkával gyűjtögettek, míg öröklakás, nyaraló, kocs minden megvolt, de Zoli szíve felmondta a szolgálatot és alig negyven évesen felbukott és nem is kelt fel többé.

Talán kicsit részletesebben kellene megemlékezni családunk erről, a számomra oly kedves ágáról. Lehet....

BÁNÓCZI Jenő, a kisebbik fiú is gyarapodott. A háború után kicsit jobban ismertem a sorsát, mint annak előtte. Neki is egy fia született, **Sándor**. Ha valami gond van, ő is megkeres engem. Jenő is elég korán halt meg, de unokáiban tovább él.

Vilmos bácsi

Apa után ő következett a családban. Iskoláiról, előéletéről csak annyit tudok, hogy órasmester volt és ezzel a szakmával vándorolt el Buziásfürdőről Brazíliába. Egyetlen lánykája korán meghalt. Feleségétől, akit Irén néninek hívtak, különvált. A kedélyes, kövérek Vilmos bácsi számomra csak egy kedves emlék maradt és ezt az érzést semmivel nem tudom összekapcsolni. Van róla fényképem. 1935-ben küldte Sao Paolo-ból. „Újév napján kint voltam Székelyéknél, Kis Komám szüleinél és ott több felvételt csináltunk. Csókollak benneteket Vilmos.” Ez az egyik kép felirata. Nem sokkal ezután jött a hír Amerikából: Vilmos bácsi meghalt. Úgyhogy gyerekeim ezt az ágat el lehet kötni.

Szidi néni

A Steiner család második lánya, csendes, visszahúzódó természetű volt. Gizi néni írta egy alkalommal Apának, hogy Szidi néniiben van olyan sok szép tulajdonság, mint Anyában (Cilikében), hiszen akkor ismerte meg. „Nemes lélek”

A szülői házból Pesterzsébetre került. Férjhez ment egy KAUFMANN nevű nyomdászhoz, aki két kislánnyal hagyta magára. Na nem önszántából. Az első világháború után tűnt el. Már elindult hazafelé az orosz fogságból, amikor nyoma veszett.

Szidike apja-anyja óvó kezei közül ment a házasság bonyolult kötelékébe. Ott maradt egy nyomdával, amihez nem értett, két gyerekkel, akiknek neveltetéséről gondoskodnia kellett. Apa, mint mindenkit, őt is igyekezett segíteni, de kis tanári fizetés, a négy gyerek.. Szóval nálunk mindig feszültség forrása volt a testvéri szeretet. Anya ugyan mestere volt a háztartási pénz beosztásának, de méltatlankodott a külön terhek miatt.

Nénikém szépen varrt, de amikor saját lábán kellett megállnia és gondoskodni két kicsi lányáról bizony nagyon szerencsétlen, önállótlan

teremtésnek bizonyult. A nyomda tönkre ment. Amikor most olvasom azokat a leveleket, amelyeket még lány korában írt a szüleimnek Bándi bátyám nevében (aki akkor úgy látszik sokat tartózkodott Buziásfürdön, nagyapámék szép nagy házában) egészen más élet reménye sugárzik belőlük. Ez a nehéz élet, ahogy lánykaival szinte hányódott, bizony a két kislányon (Sárin és Izukán) is mély, életre szóló nyomokat hagyott. Ehhez járult még Apa legkisebb húga, az apró természetű, de nagy akaratú Aranka. Segítette, támogatta nővérét, de a kicsik előtt azt hangoztatta, hogy árva lánynak ezt nem lehet, meg azt nem lehet. Hogy ennek a következménye volt-e vagy másnak, azt nem tudnám megmondani, de Izuka, a kisebbik nyomott kedélyű és felfogású félénk kis teremtés lett. **Sárika** éppen ellenkezőleg. Örökös lázadás járhatta át kicsi lényét. Örökös lázadás és örökös sértődöttség. Ez az „árva lány”, „a szegény rokon” még ott is ellenséget szimatolt, ahol pedig szeretet és jóindulat volt. Egyedül talán Apát nem nézte ellen-

ségnek, de mindenki mással szemben - sokszor és még a mai napig is, velem szemben egy nagy sértődöttség árad belőle. Pedig sokat voltunk együtt, hiszen Sári csak egy évvel fiatalabb nálam. Első férjét is, **UNGÁR Mikit** nálunk ismerte meg. Társaság, dunai kirándulás...

Hosszú évtizedek multán beszélgettünk egy dunai kirándulásról, ahol én és Magda eveztünk, Sára kormányzott. Az ő sértődött hangja: „*Ugyan hogy mondhat szívesen, hogy én kormányoztam volna? Hiszen soha nem vittetek el magatokkal csónakázni.*” (Fényképpel tudom az ellenkezőjét igazolni.)

S most előjön egy szörnyű emlék: a Ravensbrück melletti sík területen vagonrendezéshez hajtának bennünket. A vagonokból perzsaszőnyegek, bundák, meg más értékek hullanak a földre. Nekünk kell szortírozni, vagy mi is a feladat? Megyek a vagonok felé. Szembe jön velem egy másik hajszolt csapat, köztük Sárika és Izuka. Egymás nyakába borulunk. Az egész találkozás azért maradt meg olyan borzalmas emlékeknek, mert unokatestvéreim arcán mászkáltak a tetvek. Ők, úgy látszik még nálam is rosszabb szálláson lehettek, mert nekem sokáig

sikerült megóvni magamat e borzalmas férgektől. Azért azt nem bírtam megtenni, hogy ne öleljem magamhoz őket. Aztán mind mentünk tovább a magunk munkacsapatával.

Néhány nap múlva a konyhánál lapátoltuk a brikettet, amelyet egy csoport csontsovány nő tölt oda csillékben. Az egyik csillét Izuka tolt. Üdvözlöttük-e egymást? Vagy az SS-nők, az Aufseherinek ostora ezt megakadályozta? Izukát nem láttam többé. Nevét bevészték abba az oszlopba, amin a Ravensbrückben elpusztult magyar társaink szerepelnek.

Sárikát egy válogatásnál transzportba osztották be. Ő Bergen Belsenben érte meg az angol felszabadító csapatok bevonulását. Onnan a betegeket Svédországba szállították. Mikor elég erős lett haza jött. **Bandi** fiát megtalálta, de a férje, Miklós nem várta meg hazatértét. Valószínűleg nem is gondolt arra, hogy onnan valaki visszajöhet. Sárikát nagyon lesújtotta, hogy a szeretett férfi már nem az övé. Jánoshalmán talált új otthonra. **SAS Gyula** kisiparos, ezermester kérte meg a kezét, a kis Bandikát is saját nevére íratta. Gyulának két gyermeke volt. Őket, anyjukkal együtt Auschwitzban semmisítették meg gázzal. Ő maga, mint munkaszolgálatos szenvedte végig a háborút. Volt ereje újrakezdeni az életet, ugyanott, ahol abbahagyta. Nagy szeretettel vette körül új családját is, de Sárikát régi és új sérelmei még érzékenyebbé tették. Gyula nem volt mérnök, nem volt olyan csinos.... Biztonságot és valamilyen jómódot is biztosított szeretteinek.....

1956 novembere lehetett, amikor Sáríka meglátogatott. A Bandi fiú Halason volt kollégiumban. Egyszer csak kétségbeesve állított be szüleihez. Cédulát tettek az ágyára: „Meghalsz zsidó!” Gyula, aki már elvesztette két gyermekét, egy percig sem habozott. Itt nem lehet maradni. Felpakolta a fiát és átvitte Ausztriába. Sári tanácsot kért tőlem, mit tegyenek. Én azt tanácsoltam neki, hogy jöjjenek fel Pestre. Megürült itt

most sok lakás. El kell foglalni egyet. Gyulának azonban sokkal jobb volt a gyakorlati érzéke, mint nekem és mikor hazatért Sárikát is felpakolta és meg sem álltak Svédországig. Igaz, hogy azok, akik átsegítették a határon, teljesen kirabolták őket. Egy jó mesterember mindenütt boldogul. S Gyula még azt is megérte, hogy két unoka cseperedett fel Bandi jóvoltából. Sárka azóta bizonyára már dédnagyanya is lett. Sajnos most nem tudok róla semmit.

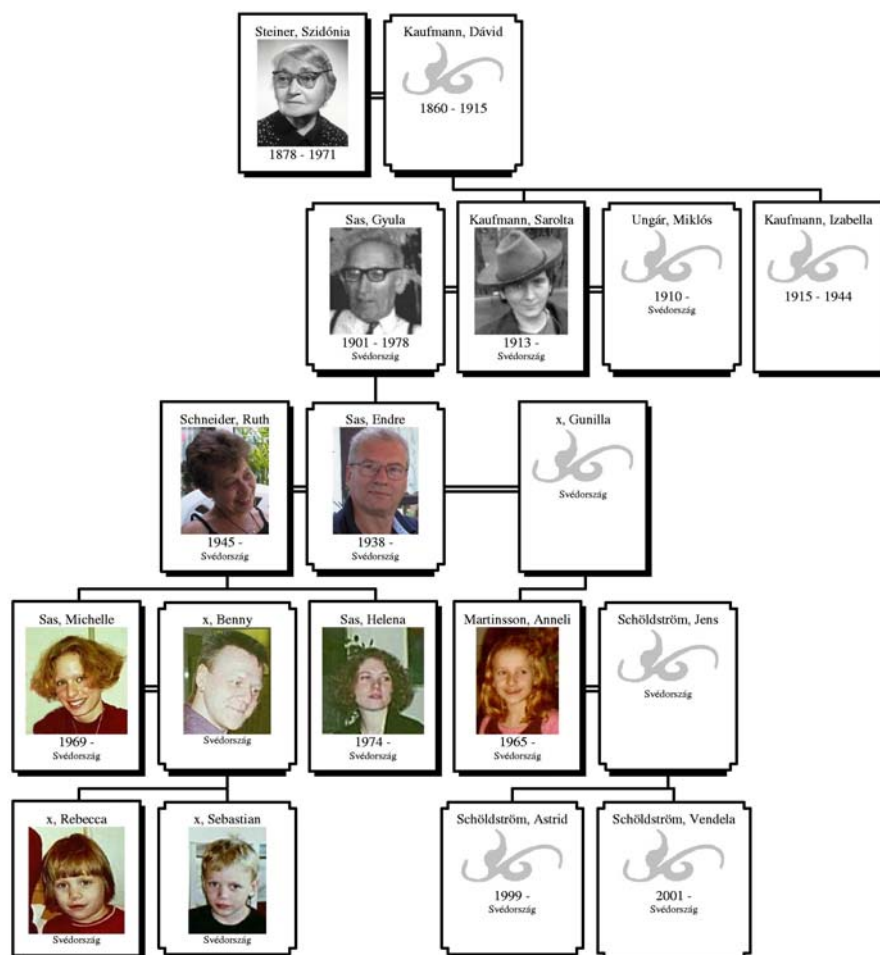
Gyula meghalt, úgy, hallottam akadt valakije. Azóta nem kapok levelet sem tőle. Sem kedveset, sem szemrehányásokkal telteket, amelyekből időnként áradt a gyerek és ifjú kori valódi és vélt sérelmek felejthetlensége.

Mikor Sáriék új hazát választottak maguknak Szidi néni itthon maradt. S ezután elfogta a vágy, hogy a gyereke mellett lehessen, segíthessen neki, láthassa az unokáját. Kiutazási kérelmét a magyar hatóságok elutasították. S ennek az elutasításnak volt alapja. A mi családukban is volt rá példa, hogy idős emberek elutaztak Kanadába gyerekeik után. (Tibi nagynénjéék) S a végén a magyaroknak kellett visszahozni őket, mert a gyerekek.... Na ezt hagyjuk.

Elemér bácsi, Apa legfiatalabb öccse ebben az időben járt itthon Amerikából. Nagyon felháborodott azon, hogy Szidikét nem akarják elengedni a magyarok. Én vettem bele magam ebbe az ügybe, de mikor kint Svédországban viszontláttam a nénikémet, bizony szemrehányásokat tettem magamnak. Nehéz az ilyen szűk családi kapcsolatokban igazságot tenni. Egy biztos. Szidi nénit elhelyezték valami öregotthonba, ami nagyon szép és kellemes benyomást tesz a kívülállóra, de nénikém mindig a kapuban állt és várta, hogy látogatót kapjon. Magda, sógor-nőm ment be hozzá és látta, ahogyan elhagyta ezt az árnyékvilágot.

Bandi és felesége **Ruth** lehet, hogy már nagyszülők lettek azóta.

Sándor bácsi

Ő a harmadik fiú a Steiner családban. Valószínűleg akkor ismertem meg, amikor megérkezett családjával a Nyugati pályaudvar egyik mellékvágányára egy vagonban.

Sándor bácsi Tordán volt földrajz természetrajz tanár. Ott született lánya, **Klári** és. Mikor az első világháború után a románok elfoglalták Tordát, azokat a magyarokat, akik

nem esküdtek fel a románokra, vagonokba rakták családotul, és Magyarországra transzponálták. Elég hosszú ideig jártunk ki a szobának berendezett vagonhoz látogatóba, mert mélyen bevésődött emlékeim közé. **Bella néni**, Sándor felesége tette lakályossá azt a kietlen helyet.

Erről a nagybátyámról különösebb emlékeim nincsenek. Valami csöndesség áradt belőle. S, ha így visszagondolok rá néha egy-egy szellemes- halkan elmondott - szólás, egy szinte huncut mosoly a szája szélén. Valami visszafogottságot éreztem. Lehet, hogy ebben Apa robbanó egyénisége is szerepet játszott. Nem lehet ezt ma már kibogozni. Bella néni annál temperamentumosabb, családjáért és főleg egyetlen lányaért, annak zavartalan életéért szenvedélyesen küzdő személyiség volt. Anyával jó barátságot tartott. S itt beszélni kell egy érdekes megfigyelésemről. Közismert, hogy az anyós az külön fogalom, külön kategória az emberi kapcsolatok milliószerű palettáján. De a sógornókról is elmondhatjuk ugyanezt. Különösen akkor, ha.. Na nem, erre külön tanulmányt kellene készíteni.....

Klári húgommal nem igen emlékszem, hogy valami ellentétünk lett volna. Ők Szombathelyre kerültek a végén. Sándor bácsi ott kapott állást. Klári néha feljött látogatóba. Én néha - talán kétszer lementem nyaralni. Klári gyönyörű volt. Bella néni ügyelt arra, hogy ízléses, elegáns legyen, hogy megkapjon az élettől olyan dolgokat, amit egyébként egy pedagógus család nehezen engedhetett meg magának.

Mai napig üde színfolt az életemben, kedvessége.... Róla még később kell írnom.

Aranka néni

Valahogy nekem nehezen illett bele a családi összképbe, főleg külseje miatt. A többi Steiner lány kicsit gömbölyded volt, Aranka sovány. A többiek, fiúk és lányok legalább a középtermetűek voltak, de inkább magasabbak. Aranka egészen apró termetű. De amilyen apró, olyan határozott, mozgékony, erélyes. Ilyenek lehettek a szüfrazsetek, és az igazat megvallva később a mozgalomban is találkoztam hasonló jelenségekkel.

A nők emancipációjának harcosa, kiváló munkaerő, egy textilvállalat főkönyvelője. Nőtársaihoz képest, de lehet, hogy a férfiakhoz viszonyítva is, jól keresett. Sokáig nem is ment férjhez. Családi kíváncsiságait Szidi néni és gyermekeinek gyámolításában élte ki. Arról, hogy ez milyen hatással volt rájuk, már írtam.

Nekem természetesen más volt a kapcsolatom vele, hiszen mögöttem család állt, s Apa tekintélye magasodott.

Aranka későn ment férjhez FARKAS Jenőhöz. S az, hogy keresztény férjet választott szintén forradalmi tettnek számított a mi akkori világunkban. Jenő bácsi kedves, kissé bohém ember hírében állt. Gondolom lóversenyre is járt. S ez a bohémság lehetett az oka, hogy nagynéném nem sokáig tartotta fenn a házastársi közösséget. Mikor külön éltek, Jenő bácsival akkor sem szakadt meg a rokonság. S amikor Aranka halálos beteg lett, ő volt az, aki odaadóan ápolta.

Jenő bácsi megöregedve valami otthonba vonult vissza és éppen nemrég akadt a kezembe egy karácsonyi, újévi üdvözlét:

*„Kedves Piriém! Végleges nyugdíjba vonulásom után lak-
címem megváltozott: Bpest, XVI. (Sashalom) Pesti határút
10.*

Csókol Jenő bácsi”

Elemér

Nem is írom ide, hogy „bácsi”, hiszen ő volt a legfiatalabb a hét testvér között és bizonyára ő szerepelt a legtöbbet az otthoni beszélgetésekben, illetve a szóváltásokban (ez talán pontosabb kifejezés).

Apa, aki nagyon sokat törődött testvérei sorsával, talán Elemért szerette a legjobban. Házassága előtti levelezésekben is Elemér szerepelt a legtöbbet. Egyik Munkácsról írt levelét így fejezte be: „Elemér felhatalmazott arra, hogy kijelentsem, miszerint most földrajzot tanul, s így nincs ideje visszakövetelni az ezzel felmenő csókot.” A későbbi években sokat hallottam arról, hogy Elemér nálunk lakott. Visszatérő téma volt az a szoknya, amelyre anyának lett volna szüksége, de nem lehetett megvenni, mert Elemérnek nadrág kellett.

Apa elment néhány hónapra Amerikába, 1910-ben jött vissza. Utána ugyanabban az évben Elemér, aki gépészmérnök volt, szintén Amerikába utazott. Ő mesélte el nekem sok-sok évvel később, hogy Apa milyen eligazítással indította útnak. Írt egy angol nyelvű levelet, amelylyel a hirdetésekre válaszolnia kellett. Elemér, aki akkor keveset tudott azon a nyelven évekig minden új munkahelyen azzal a szöveggel jelentkezett. Aztán végleg letelepedett az Egyesült Államokban. Első felesége, **Martha** német nő volt. Előtte néhány fénykép, de sajnos csak az egyik van dátum: Normann 1937.

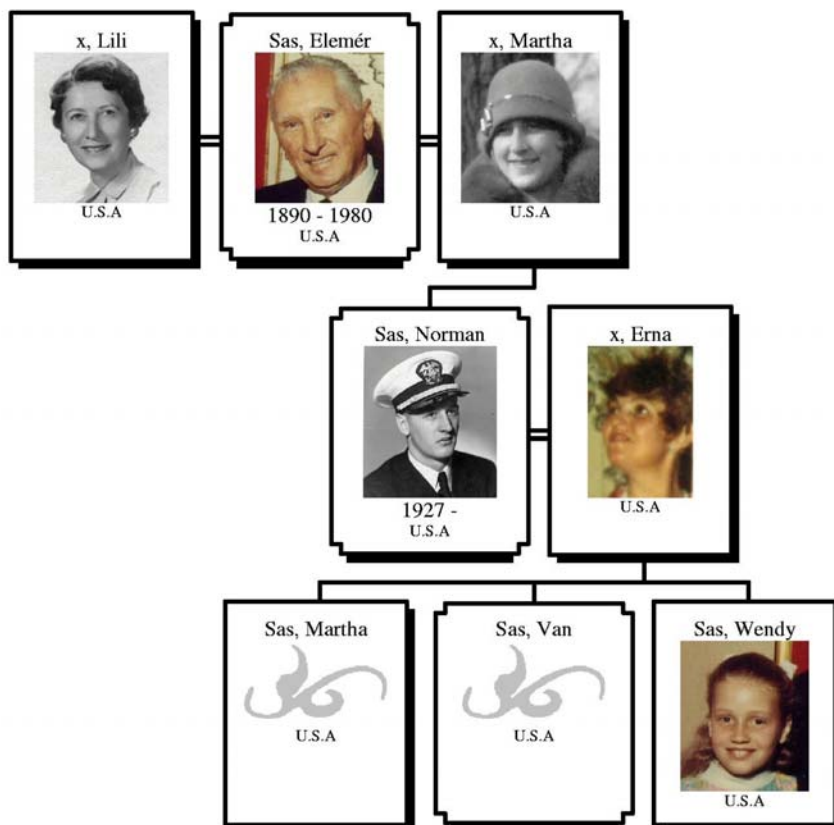

Olyan 10 év körüli fiúcska támaszkodik egy pálmafához. Ahol Normann 7 hónapos és egy éves, azon nincs dátum. Normann Elemér egyetlen fia és örököse. Úgy tudom, hogy három gyermeke van. Ő már teljesen amerikai. Egyedül Lajos bátyám ismerte, amikor Amerikában élt.

Elemért a felszabadulás után ismertem meg. A második feleségét, **Lilit** is megkedveltem. Elemér mesélte, hogy amikor egyszer utazás után hazatért, gyárában óriási változást tapasztalt, Normann modernizálta az üzemet. Új gépeket állított be és ezzel már fele létszámmal is mű-

ködtetni lehetett.

Anya családja

Itt van előttem egy fotó. A hátlapján dátum: 1905. aug. 15. Rivoli fényképészeti és festészeti műtermében készült, Budapesten, VII. Kerepesi út 30. „*Felvételek borús időben és este villanyvilágításnál készülnek. Utánrendelések évek múltán is eszközöltetnek. sz. 8013*” A képen **SCHWARCZ Jónás** és felesége, **TENNENBAUM Emma** láthatók. Mindketten nagyon elegánsak. Nagyapa, mert hiszen Anya szüleit ábrázolja a fotó, kezében szivar, finom őszes szakáll, komoly bajusz, kopasz fej. Nagyanya csipkeken-dőjét bross fogja össze, nyakláncá térdén túl ér. Lehet, hogy lornyon lógott rajta. Fülében fülbevaló, ujján gyűrű. Kicsit mosolyog, úgy, ahogy én soha nem láttam mosolyogni.

A következő kép később készült, szerintem úgy a húszas években, de az Eredethez közelebb visz. Nagyanyám három testvérével ül egy kanapén. A Tennenbaumok, időrendben sorolom őket: a nagyanyám, **Emma**, **Lázár** bácsi (kicsit Don Quijote-os kinézetű öregúr), **Mari** néni és **Fáni** a legfiatalabb.

Azt hiszem mind a négyen nagyakarátú, nagyra törő emberek voltak. Ahogy a családi beszélgetésekből kiderült, előfordult, hogy a falu utcáján összeverekedtek egymással. A rossz nyelvek azt beszélték, hogy ilyenkor az én szelíd, békés nagyapám átmenekült a szomszéd faluba nővéréhez. Az emlegetett falvak mind a Garam mellett épültek, Lekér,

Damázsd, Zseliz. Lévára kellett bemenni gyerek születését bejelenteni. Nagyanyám tizenhat gyermeket hozott a világra, ebből tizenketten éltek meg a felnőtt kort. Volt egy fénykép, melyen a nagyszüleim mellett a tizenkét gyermek is ott sorakozott. Sajnos nem tudom, mi lett a fénykép sorsa.

Anya testvérei

Zsiga bácsi

Ő volt a legidősebb. Még születésem előtt több, mint tíz évvel meghalt, 35 éves korában. A családi krónika azonban sokat foglalkozott vele, hiszen ő hozta fel a családot Pestre. Az orvosi karon kezdte egyetemi tanulmányait, de az első boncolásnál rosszul lett és ezért átment a jogi karra. Nagyanyám meg is jegyezte: *"Fiam! Ha a halottakról nem tudod lenyúzni a bőrt, hogyan tudod majd az élőkről?"* A jogi pályáról, az ügyvédekről ez volt a közvélemény.

A trencsényi rabbi lányát, **DIAMANT Jankát** vette feleségül és 1902. január 22-én lánya született, Piroska. Ebben az időben, ha lány született a család valamelyik ágában az mind Piroska lett, helyettem. Apa, nem tudom miért, feltétlenül Piroskát szeretett volna, és miután egyre késtem, sorban fiúk jöttek, így adódott, hogy Zsiga bácsi is Piroskának keresztelte lányát.

Itt van előttem egy Pomázon kiállított halotti anyakönyvi kivonat, amely tanúsítja, hogy **Dr. SCHWARCZ Zsigmond** izraelita ügyvéd, aki Budapest, Király u. 77. szám alatt lakik, Pomázon a Margitliget Szanatóriumában 1902. március tizedik napján, de. 7 órakor, 35 éves korában, idült idegbajban (agyszélhűdés) meghalt.

Piroska a mamájával itt maradt árván. Nagyapjánál Trencsénben nevelkedett. Művelt, rajongó kisasszony lett belőle, aki egyben dolgozó nő is volt. Piroska iskolai bizonyítványai magyar történelmi tanulmányoknak is felfoghatók. Elemi, népiskolai bizonyítványain

(1908-12) a pecsét felirata: „*Nyilvános izraelita elemi főtanoda Trencsénben.*” Az 1912/13-as tanévben a Trencsényi M. Kir. Állami Felsőbb Leányiskolában szerzett bizonyítványt. Itt 1918. június 23-án kapja meg hatodik osztályos bizonyítványát. S ugyanezen a papíron olvasható, hogy 1919. májusában már a pozsonyi leánygimnáziumba felvételezik, s mint magántanuló felvételt is nyer. A hatodikos év végi bizonyítvány hátlapján cseh nyelvű kézírás. És a VIII. osztályt, már a levicé-i (Léva) Csehszlovák állami reálgimnáziumban végzi, mint magántanuló.

Piroska érettségi után állást vállalt, mint többnyelvű levelező. Időnként feljött Pestre. Tele ifjúi rajongással, édesapja rokonságát dicsfénnyel vette körül. Különösen nagynénjeit, akik igazán kedvesek és szépek voltak.

Történt pedig, hogy **Helénke**, az egyik Schwarz leány meghalt és tekintélyes vagyonának gondnoka második férje, **BRAUN Márton** lett. Márton tiz-tizenöt évvel volt fiatalabb nagynénénknél, Piroska ugyancsak ennyivel volt fiatalabb Braunnál. A nagynénik (már a fiatalabbja) vigyáztak arra, hogy a vagyon, amit Helénke szerzett, ne menjen ki a családból. Piroskát összeboronálták az özvegygel. Ez nem volt nehéz, mert Márton jóvágású, megnyerő modorú, inkább magyar dzsentrire, mint zsidó kereskedőre emlékeztető férfi volt. A vidék, a bezártság, a tapasztalatlanság.... Piroska alaposan beleszeretett abba, aki gondtalan életet, boldog házasságot ígért neki. Beköltözött a Rákóczi úti polgári jólétet árasztó lakásba, s megszületett a kis **Iván**.

Tapasztalatlanság.... Minden rafinéria hiánya, irodalmi műveltség.... A gazdasági életben teljes járatlanság.... Nem sok idő kellett ahhoz, hogy a férj másfajta szórakozást keressen magának. Amíg Helénke kezében volt a vagyon, az addig kiváló férfiú egyszer csak dzsentri módra kezdett élni: játékkaszinó, nők, stb. Egyszerre nem lehet fenntartani a Rákóczi úti lakást. Piroska állást vállal a Shell Kőolaj Rt-nél. A Szondi utcai félkomfortos lakásban él Ivánnal és anyjával. Mindig csodálkoz-

tam azon, amikor lelkesen mesélte, hogy férje eljött hozzájuk, sőt náluk is lakik. Igaz, hogy neki kell gondoskodni róla. „Olyan jó - mondta - mégis férfi van a háznál!”

Természetesen Piroska életének némely részlete homályos előttem, Iván megnőtt. Valami kertészetben dolgozott. Ekkor már a Ferencvagy a Józsefvárosban laknak egy szuterénlakásban. 1942-ben, amikor el kellett menekülnöm otthonról, néhány napig én is ott húzódok meg. Igen ám, de Iván is tagja lett egy csoportnak - később tudtam meg, hogy ez a DEÁK féle ellenállási csoport volt. Két vezetőjét halálra is ítélték, de nem végezték ki őket. Iván Sátoraljaújhelyen raboskodott. S 1944. november 11-én, amikor reggel felnyitottam a szememet a vagonban, Iván ott ült a lábamnál. Dachau-ig utaztunk együtt.

Hosszú évek múlva mesélte el nekem egyik társa, hogy Iván egy napon nem kelt fel közös fekvőhelyükről, fejére húzta a takarót és többé nem mozdult. Az éhség megölte. Akkor már betöltötte 20. életévét.

Piroska története ezzel nem ért véget. Hogy Braunnal mi történt, azt nem tudom. Unokanővérem a felszabadulás után ismét férjhez ment, **SOÓS Jenő**hez. Elég jól viselte az éltet. Voltak nagyon szép élményei, Jenő gondos, jó férj volt. Évek küzdelmei után kis földszinti lakást szereztek a Katona József utcában. Jártak üdülni, dolgoztak.

Piroska idegrendszerére akkor mondta fel a szolgálatot, amikor Glaukóma keletkezett a szemén.

Többször kísérelt meg öngyilkosságot, lehet, hogy még Jenő életében is. De, amikor egyedül maradt... Azután kipróbálta a gázt is. Nem halt meg, de komoly mozgáskorlátai keletkeztek. A végén, amikor a gondozónője visszatért hozzá az ablakkilincsre akasztva találta.

Családunk Schwarz Zsigmondtól eredő ága így szakadt meg.

Juliska néni

Mi ugyan csak Julcsa néninek neveztük. A nyolc lány legidősebbike. Nagyapa úgy gondolta, hogy ennyi gyerek mellé kell egy tanítót fogadni. Egy fiatalembert hozatott a faluba, akit **NYITRAI Zsigmond**nak hívtak. Hogy, hogy nem az illető beleszeretett Juliskába és

mindenáron feleségül akarta venni. A család megrémült. Túl fiatalnak tartották a tizenéves leányt és talán nem megfelelő partinak a tanítót?

Juliskát sürgősen Bécsbe küldték, valami rokonhoz. De minden hiába!

Úgy látszik Nyitrai Zsigmond nagyon makacs ember volt, mert végül is feleségül vette választottját.

Amikortól én ismertem őket, már Jánoshalmán volt tanító Zsiga bácsi, Juliska néni ugyanott kézimunkát tanított. Négy gyermekük volt.

Flóra, akit akkor szült anyukája, amikor nagyanyám a legfiatalabbat hozta a világra a tizenkettő közül. Flóra Jánoshalmához közel Mélykúton lakott. Két kislánya volt. Az egyikkel, **Macával**, aki úgy emlékszem két évvel volt nálam fiatalabb, együtt nyaraltam Julcsa néniéknél. Sokat civakodtunk, már amennyire velem civakodni lehetett.

1944. Flóra és családja nem tért vissza Auschwitzból.

Piroska. Őt is miattam nevezték el így, pedig legalább tíz évvel volt idősebb nálam. Ő Kiszepstre ment férjhez. Ő sem tért vissza a deportálásból. A férje sem élte túl ezt az időszakot. Két fiúk azonban ma is erőben, egészségben élnek Izraelben, ahova a felszabadulás után vándoroltak ki, **Frédi** és **Pali**. Gyerekeik is vannak.

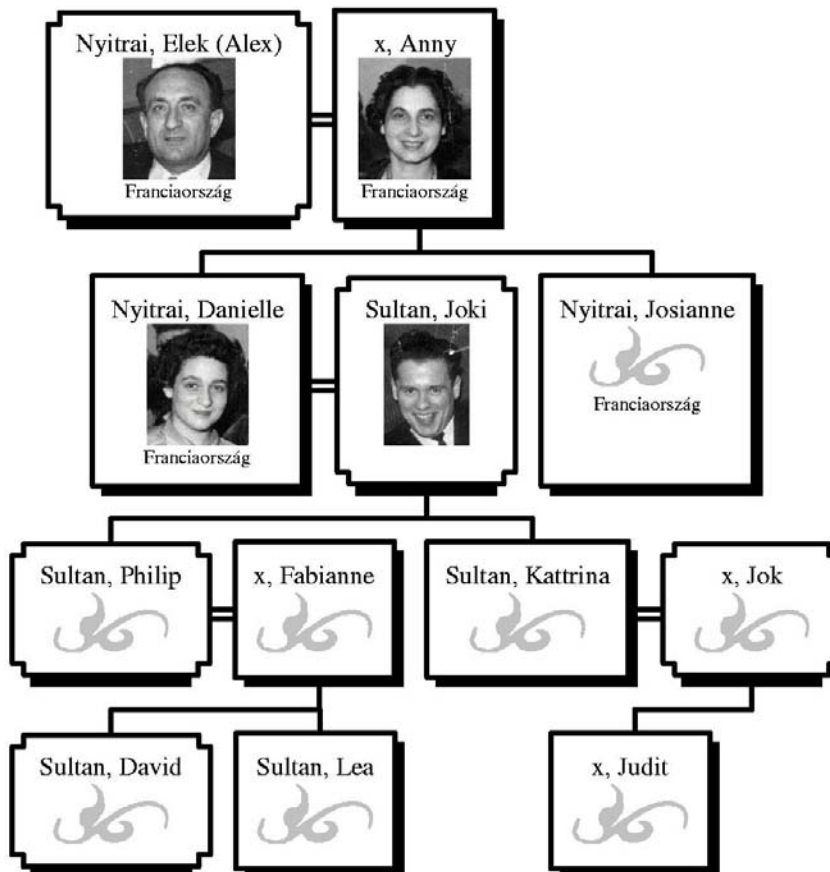
Elek. Az egyetlen fiú a Nyitrai családban. Meg kell mondanom, hogy unokatestvéreim közül talán őt szerettem a legjobban. A bátyáim korosztályához tartozott és egy kislánynak bizony imponált egy jóképű kedves unokabáty. Mikor Jánoshalmán nyaraltam, Elek a nyakában vitt be a helyi strand vizébe. S kitudja még milyen sok kedvesség telt ki belőle. Ha pestre jött, rendszerint nálunk szállt meg a sok fiú között.

A húszas évek elején Elek elbúcsúzott tőlünk. Párizsba ment. Ott a Sorbonne-on végezte tanulmányait. 1928-ban már megjelent doktori disszertációja: „Le problème des minorités indiqué spécialement au point de vue des pays danubiens (A kisebbségek problémája különös tekintettel a dunai országok szempontjaira).

Mikor járt itthon? Felszabadulás után biztosan. Én 1949-ben, útból London felé megálltam Párizsban. Akkor Elek szép és kedves családját is megismerhettem. Igaz sokat nem tudtam velük beszélni, mert franciák. Gyerekei? Ketten, vagy hárman vannak? Hédi tud erre válaszolni, hiszen a mai napig tartja a kapcsolatot velük.

Ekkor tudtam meg, hogy Elek részt vett az ellenállásban is. A GESTAPO letartóztatta, megkínozták. Viszonylag fiatalon halt meg.

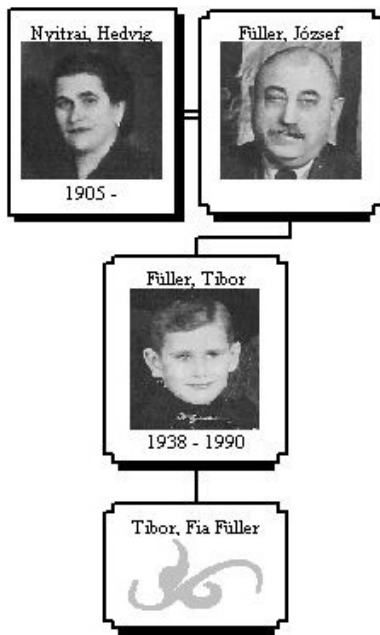

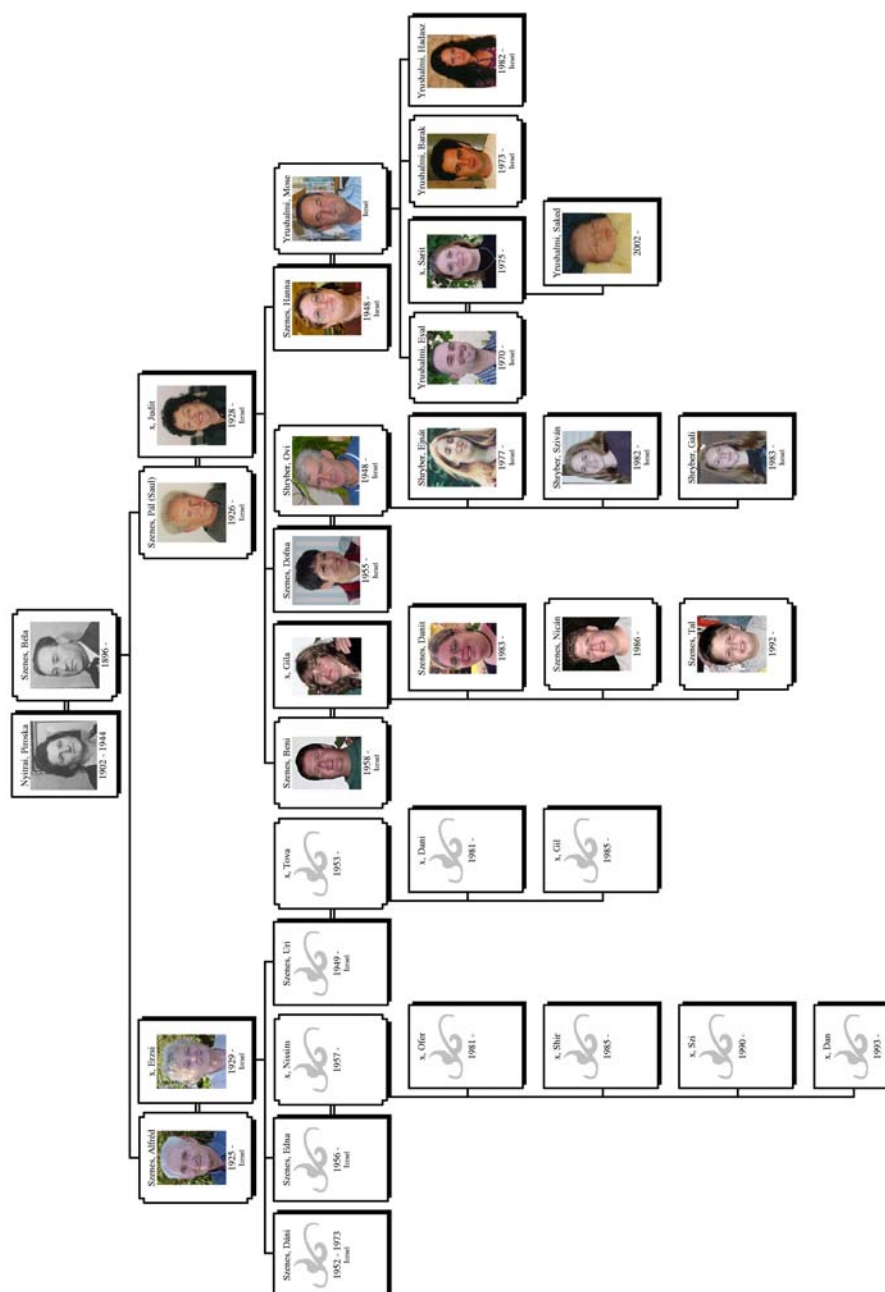
Hédi, Hedvig. 1905-ben született. Ő is osztozott a vidéki zsidóság sorsában. Családjával együtt Auschwitz-ba került. Vele volt hat éves, **Tibor** fia és Julcsa néni is. Ők csodálatos módon megélték a felszabadulást, de Juliska néninek nem volt ereje hazajönni.

Hédiék Pestre költöztek. Ő a mai napig fürgén, mindenre nyitottan viseli az egyedüllétet. Tibi, aki a német koncentrációs táborokban sérüléseket szenvedett, néhány éve 51 éves korában halt meg, de fiában tovább él a családnak ez az ága.

Juliska néni, íme elágazott Párizsba, Izraelbe és itthon is maradt belőle egy hajtás.

Berta néni

A második leány. Érdekes módon a család idősebbjei szegények maradtak és közülük is a legszegényebb Berta néni. Amikor én visszaemlékezem, akkor házmester volt a Karfeinstein utca 4-ben. Férje Simon bácsi (ő is Schwarcznak hívták) az ószeres mesterséget űzte. Ez az utca a Teleki térhez vezet. Nagyon szerettem náluk lenni, többször is ott aludtam. Ennek több oka volt. Nagyon szerettem mindkettőjüket, Berta néni szókimondó természetét, Simon bácsi humorát, viccelődéseit és azt, hogy mindig vett nekem sült gesztenyét. Aztán még egy vonzó jelenség akadt ott. A szigorú házmesterné sokat pörölt a labdázó gyerekekkel. Az udvarban tilos volt a rendetlenkedés. Ilyenkor elkobozta a bűnjelet és énnekem adta a labdát.

Simon bácsinak magyaros bajusza és magyaros megjelenése volt. Ezért emlékszem egyik elbeszélésére, amikor egy úriember felhívta a lakására és közölte vele: örül, hogy végre egy igazi magyar embert talált a handlák között, mert így nem egy zsidónak kell eladni felesleges holmiját. Nagybátyám nem világosította fel származását illetően, jól szórakozott. Egyébként, ahogy a családi szóbeszédéből hallottam, Simon bácsi nem vetette meg az italt, ami kifejezetten nem zsidó tulajdonságnak számított. Az italozást el is nevezték „Simon”-nak. Valószínűleg az még a vidéki eredetből fakadt, hogy nálunk a legkülönbözőbb jelenségeket valamilyen sajátos elnevezést nyertek. Például, ha valakit azért dicsértek meg, hogy rávegyék valami nem éppen könnyű cselekvésre, azt nálunk REINER Bertának hívták. Volt ugyanis Lekéren egy kicsit bolond lány, akit így hívtak. Neki mondták még ott: *„Milyen ügyes lány ez a Berta, milyen jól tud vizet húzni a kútból”*, s Reiner Berta ész nélkül hordta be a vizet a házba.

Na, de a mi Berta néninkről és a leszármazottairól akartam írni. A lánya, **Zelma** kedves talpra esett asszony volt, én már csak így emlékszem rá. Csinos, elegáns férje utazó, vagyis ügynök volt. Azt hiszem textilben utazott. Gyerekek nem született.

Most találtam meg esküvői képüket, aminek tanúsága szerint 1918. október 20-án esküdtek. Az esküvő a mi lakásunkon volt az Ügynök utca 18. IV. 1-ben. Zelma kb. egykorú volt a fiatalabb Schwarz lányokkal, Sárikával és Kornélkával. Erősen vonzódott is hozzájuk. Hogy voltak-e közös üzleti kapcsolataik, nem tudom, de minden esetre ők alkották a jobb társaságot. (Mármint anyagiakban. Nálunk is sokat megfordult Zelma. Apa, aki mindenkinek adott valami becenevet, Zsömlének nevezte. Kedvességéből, meg kicsit Zelma gömbölyded volta miatt is.)

SIEGEL Mihálynak és Schwarz Zelmának nem született utódja, de még hosszú ideig (a hetvenes, nyolcvanas évekig) tartottuk a rokonságot. Szégyen, de nem emlékszem Zelma halálára, Misi a férje úgy tudom a háborúban veszett el.

Berta néni fiára, **Alfrédre**, mint egy szerény, visszahúzódozó fiatalemberre emlékszem. Most töröm a fejem azon, hogy vajon az ő gyermeke-e... Ennek még utána kell nézzek, mert ha úgy van, akkor ez az ág sem szakadt meg.

Géza bácsi

következik. Lehet, hogy fiatalabb volt Linkánál, de most már mindegy. Kövérkés, jó kedélyű nagybácsimat igen kedveltem.

Nem vitte sokra az életben, nem is tudom, mivel foglalkozott. Elég kalandos életéről regélt a krónika.

Már gyerekkorában gondot okozott nagyanyámnak, aki igen szigorúan nevelte gyerekeit. A történet: Géza Léván járt iskolába. Jött a hír az anyai házhoz, hogy a gyermek nem nagyon jeleskedik tanulmányai-ban. Emma asszony hajnalban befogatott a kocsiba és behajtott Lévára. Bement a házba, ahol aludt még az egész család. Előkapta ostorát, és el kezdte csépelni rossz magaviseletű fiát. A baj csak az volt, hogy Géza nem egyedül aludt az ágyban. *"Sógor asszony, sógorasszony-*

üvöltött a nagybácsi, hát én is itt vagyok!” „Jöjjön ki a gyerek az ágyból!” Géza szót is fogadott és sűrű bocsánatkérések között szaladt édesanyja után. Sírva futott a már induló kocsi is.

„Nagyasszonyka, nagyasszonyka!” - kiabált a kocsis - *ne hagyja futni ezt a szegény gyereket!”* „*Hajts!*” - fordította el a fejét nagyanyám és a kis Géza sírva ment vissza.

Érdekes, hogy milyen élénken maradtak meg bennem ezek a történetek. Miért ragadtak úgy meg? Talán azért, hogy igazolást nyerjek magam előtt is nagyanyámhoz fűződő érzelmeimről.

Szóval Géza története: Beleszeretett valakibe, elvette feleségül, de az illető elhagyta egy NÁDASI Kálmán nevű színészért. Ebből a házasságból, mármint Gézáéból, egy László nevű fiú született. Ezt az unokatestvéreimet is igen kedveltem. Ő aztán nyilván anyja és Nádas hatására a kabarészínpaddal kötött barátságot és Nádas László néven sok kedves kabarédarab szerzőjeként lett ismeretes.

Géza bácsi nagyon búsult hűtlen hitvese után. A család - főleg a fiatalabbja - elhatározta, hogy újra megnősíti. Igen jómódú özvegyasszonyt szemeltek ki számára és a házasságot nyélbe is ütötték. Janka néni, a gazdag özvegy, jólelkű kövérkés teremtes volt. A jómód nem sokáig maradt meg. Azt, hogy Géza bácsi ellőversenyezte, nem tudom bizonyítani. Csak arra emlékszem, hogy sokat udvarolt húgainak egy kis zsebpénzért, nálunk is gyakran megjelent. Bár nem hiszem, hogy a mi szűkös háztartási pénzünkből Anya sokat tudott volna juttatni neki.

Linka néni

Mikor Anya - Zsiga segítségével feljött Pestre - húga, aki talán két évvel volt nála fiatalabb, szintén belejött. Anya gyermekekre vigyázott, s közben elvégezte a polgári iskolát. Linka meg varrni tanult. Egy nagybácsijuknál laktak. Olyan szakadozottak ezek a gyermekkori történetek a két, Pestre került kislányról. Innen ered a „Helyrehozó” kifejezés. Fukar nagynénjük, Régi néni (valószínűleg Regina volt) igen rossz kosztot tartotta őket. Ők szereztek valami finomságot, hogy evés után „Hely-

rehozó”-nak fogyasszák el azt. Egyébként Régi néni már az én időmben, gyakran megjelent nálunk. Úgy hiszem napokat evett a különböző rokonoknál. Én mindig azt hittem, hogy azért hívják Réginek, mert olyan nagyon régi..

Linka nem volt olyan szép, mint testvérei, nagyanyám ragadvány nevet is adott neki. Ennek ellenére igen jóképű férjet kapott

REICHENBERG Jakab személyében. A férj szűcs volt, a felesége varrónő és emellett nagyon jó üzletasszonynak is bizonyult. Úgy tudom, Linka varrta mind a nyolc lány meg a nagymamám ruháit, ami ha megnézem a korabeli fényképeket, bizony nagy teljesítmény lehetett. Szóval Jakab, akit úgy emlegettek, analfabéta, kiváló férjnek bizonyult. Még nyolcvanon túl is úgy beszélt a feleségéről, mint a leggyönyörűbb asszonyról.

Jött az első világháború és Linkáék is azok között voltak, akiknek nagy vagyont hozott ez a világhégés. A Belvárosban nyitottak szűcsüzletet. Házakat vettek, lehet, hogy húgaival közösen is. Házuk (egy, vagy több) volt Berlinben. **Imre** fiuk, aki, azt hiszem, Bandi bátyámmal volt egyidős, apjával együtt járt a lipcsei vásárra szőrmét vásárolni. Siófokon, Abbáziában nyaraltak. Velencében, a Szent Márk téren fotografáltatták magukat.

Ezzel együtt Linkának nem szállt fejébe a gazdagság, közvetlenségét sem veszítette el.

Az első világháború nemcsak gazdagságot hozott, hanem spanyoljárványt és annak következtében tüdőbajt. Ez a szörnyű kór támadta meg Imrét, egyetlen örökösüket magával is vitte. Soha nem heverték ki. Pedig Jakab bácsi 1966-ig tartotta magát igen szépen, és Linka csak jó néhány év után követte őt.

Antit nagyon kedvelte Jakab. Azt szokta mondani neki: „Hát a maga felesége igazán szép asszony, de azért meg sem közelíti az enyémet.”

Helénke

Anya lány testvérei, kettő kivételével, nagyon szép lányok voltak. Helénke, aki Linka után következett a sorban, közülük is kivált szép tartásával. Imponált is nekem, szerettem is, hiszen még gyermekkoromban elment ebből a világból.

Anya elmeséléséből tudom, hogy már fiatal lány korában sem volt jó a szíve, de ezt természetesen az udvarlók előtt titkolni kellett. Ezért, ha valaki komolyan foglalkozott Helénnel, Anya is elkísérte a randevúra és séta közben megkérte az ifjú párt, hogy álljanak meg kicsit pihenni, nehogy a férj-jelölt észrevegye Helénke baját.

Helén néni férjére elég jól emlékszem, SONNENSCHNEIDER Miskának hívták. Nem volt valami jó egészségben. Legalábbis csak ágyban fekvéskor tűnik fel nekem a múltból., s ott az ágyban hegedült. Úgy látszik muzikalitását fia, Pali örökölte, mert később elég neves jazz-zongorista és zeneszerző lett. A férj beteg volt, Helénke pedig, mint jó üzletasszony a bőrszakmában kereste a boldogulást. A Dohány utcában nyitott bőrkereskedést, szép vagyona is szert tett. Miska bácsi halála után üzletvezetőjéhez, a nála tíz-tizenöt évvel fiatalabb **BRAUN Márton**hoz ment feleségül, akit cégtársaként is fogadott. Braunról már Zsiga bácsi lányával, Piroskával kapcsolatban írtam. Helén néni Palit is örökbe fogadtatta Braunnal. Így Pali, mint Braun, majd mint

Barna Pál szerepelt. Ahogy így hosszú évek távolából visszagondolok, Pali nagyon sok megrázkódtatáson mehetett keresztül. Apja betegsége, halála, Braun belépése az életébe... Ezt természetesen én akkoriban nem így láttam, csak azt tapasztaltam, hogy Pali, aki nyolc-tíz évvel volt idősebb nálam, mindig valami galibába keveredett és

mindig piszkos volt a nyaka. Nagy családi összejövetelek idején- abban az időben nagyanyámék nálunk laktak és így ott zajlottak a nagy

családi vacsorák is - Helén néni kicipelte a fiát a fürdőszobába, ahol rettenetes sivalkodás közepette igyekezett rávenni a mosakodásra. Eközben én megjelentem a fürdőszoba ajtajában, ujjamat csúfondárosan hegyezve elkezdtem a versikét: „*Piszkos, mocskos mindig Pali, mert nem szeret mosakodni. Megharagszik mosdótál. Megállj, megállj te piszkos Pál. Pali szalad az udvarra. A mosdótál meg utána. Megfürdeti, megmosdatja, Cirmos cica kikacagja.*”

Hogy hányszor tudtam elmondani ezt a versikét, nem tudom. Egy biztos. Pali kiszakította magát édesanyja kezéből és utánam eredt. Én be valamelyik szobába, valamelyik ágy alá. Kihúzott-e, hagyták-e, hogy elfenekeljen? Nem hiszem.

Még akkor sem gondoltam arra, hogy Palinak nagy problémái lehetnek, amikor Helén néni meghalt és pótmamaként **Piroska** került a szép polgári kényelemmel berendezett Rákóczi úti lakásba. Még felnőtt fejjel is kicsit furcsának tartottam unokafivéremet, s arra emlékszem,

amikor jóformán hanyódott a nagy család tagjai között. A kisebb lánytestvérek is kedvesek voltak hozzá. Hol mindenhol lakott, ki tudja már? Nálunk elég sokáig lehetett bátyáim hálótársa. Abban az időben már, mint zongorista kereste kenyerét bárokban, kávéházakban. Arra emlékszem, hogy rendszerint éjjel járt haza és Lajos, aki nagy kritikus volt, reggel mindig panaszkodott, hogy Pali szagára ébredt fel. Úgy látszik a mosakodás továbbra is gyenge oldala maradt. Talán ezzel tiltakozott a világ ridegsége ellen. Egyébként nem ivott, nem kártyáztott, mint szakmájában oly sokan.

A bohémság igen messze áll tőle. Mikor megismerkedett Marikával, az egész család először megijedt, azután fellélegzett. Eleinte azt hitték, hogy valami éjjeli pillangó a csinos, szőke jazz énekesnő. Aztán egyszer csak azt tapasztalták, hogy Pali ápolt, tiszta, gondozott. Marika talált magának egy komoly fiatalembert, aki nem használta ki, aki szeretettel, gyöngédséggel közeledett hozzá. Később, mint árja-párja, Pali annak is hasznát látta, hogy kitört a családi hagyományok közül. Marika nemcsak feleség volt, hanem közös számmal léptek fel éveken át. Pali zongorázott, Marika dobolt és énekelt. Hosszú évek multán Pali temetésén csodálhattam meg, mit tesz egy jó házasság. Katolikus szertartás szerint Pali nyitott koporsóban feküdt. Arca nyugodt volt, békét sugárzott. Én még soha nem láttam olyan szépnek. Kár, hogy utód nem maradt utána.

Sándor bácsi

Ő lett a család arisztokratája. Nagyanyám mindig csak úgy emlegette: „a gyáros fiam”. Úgy mondták, benősült a Kispesti Textilgyárba. Hazánk gazdag gyárosai közé tartozott a Popper család is. Ebbe a családba nősült be ÁGOSTON Emil (?). Az ő nővérét, **Mariskát** vette feleségül a mi Sándor bácsink. Így lett ő a Kispesti Textilgyár, amely a Popper család tulajdona volt, személyzeti igazgatója. Mariska néni társadalmi helyzetüknek megfelelő nagy háztartást vitt. A Falk Miksa utcában, a régi Lipótvárosban télikertes lakásban laktak. Gyerekeiket német, francia, angol nevelőnők nevelték. Ezzel együtt ezek az unokatestvéreim valahogy közelebb álltak hozzám, mint egyesek az ugyanolyan rokonaim közül. Mi lehetett ennek az oka? Nyilván az, ami az új gazdagokat megkülönbözteti az arisztokratáktól, vagy inkább a nagypolgároktól, akik már nem hivalkodva viselik megkülönböztető anyagi helyzetüket.

Mikor nagyanyámék nálunk laktak, akkor éreztem igazán, hogy vannak az emberek között társadalmi különbségek. Ez az időszak első iskolás éveimre esett, a Tanácsköztársaságot követő idősakra és egész életemre, életfelfogásomra rányomta bélyegét. Észrevettem, hogy

nagyanyám milyen követelményeket támaszt velem szemben és milyeneket „a gyáros fiam” gyerekeivel szemben. Meg kell mondani, hogy Annuskát, akivel mi nagyon jókat tudtunk játszani, nagyanya ki nem állhatta, mert átkozottul nagyszájú, modortalan gyerek volt. Nevelőnői nem sokáig bírták elviselni szekatúráit, nagymamának sem adott semmiféle tiszteletet. Ennek ellenére az öreg hölgy mindig tartogatott valami cukorkát az ő számára, míg nekem mindig a maradékot akarta odaadni. Lerágni a csontot, ez volt a megaláztatás teteje.

Az igazsághoz tartozik, hogy a gyerekkor után nem sokat találkoztam unokatestvéreimmel. Azt tudtam, hogy a család majdnem gyászba bo-

rult, mert **Gyuri**, aki talán egy évvel volt idősebb nálam, fellázadt és elvette angol nevelőnőjét. Amerikába ment vele. Később neje meghalt. Gyuri az 1956 után Amerikába kivándorolt unokanővérünket, gyermekkori nagy szerelmét,

BREINER Magdát vette feleségül. Járt is itthon 1972-ben. Akkor adta ide névjegyét, amiből kitűnik, hogy Dr. George N. Sándor P.E. (mi ez?), professzor és elnök. Mesélte: saját háza, repülőgépe volt (van?).

Annuska sorsáról valamivel többet tudok. Őt koncentrációs táborba hurcolták. Férje felszabadulás után az ÁVH-hoz ment dolgozni, hiszen nagyon sokan a hitlerizmus sérelmeit akarták ott felszámolni és megtorolni. Később Ausztráliába vándoroltak ki és valószínűleg ott is élnek. Lajos bátyám találkozott is vele és családjával.

Szerén néni

következik a sorban. Az ő sorsáról az első világháború után sokat tudtam, mivel nagyanyám náluk lakott és ők (férje **László Ignác**) hozzánk költöztek. Eredetileg az Erzsébet királyné úton laktak, ahol kocsmájuk sok késelés színhelye is volt.

Szerénke is megkapta a spanyolnáthát és utána TBC-s lett. Mikor hozzánk jöttek, olyan súlyos beteg volt, hogy jóformán beszélni sem tudott. Lázban feküdt és állandóan köpködött. Engem kitiltottak a szobájából, de én mindig beszöktem hozzá, mert olyan jól lehetett vele kártyázni, meg más sok tiltott dolgot végbevitni. Ennek lett valószínűleg az eredménye, hogy nekem is volt valami kis tüdőfertőzésem. Csúcshurut, vagy hogyan is mondták.

Szerén néni a Budakeszi szanatóriumban kezelték. A fél tüdejét elgázosították, és a gondos ápolás eredményeként majdnem teljesen egészséges lett. A hangja kissé fátyolos maradt. Ezt a gyógyulást László bácsinak köszönhette, aki olyan szeretettel és gyöngédséggel vette körül feleségét, amilyet ritkán tapasztal az ember. László bácsinak hívtuk, mert az Ignác túl zsidós név volt. Ez olyan érdekes, hogy a magyar zsidóságban mi minden játszódtott le. Vallás és magyarság szintézise. László bácsi egyébként a fronton hozzászokott ahhoz, hogy a vallása előírta rituálékat nem fontos betartani. Amikor felesége a halállal vívott, akkor ő fogadalmat tett. Ha Szerénke meggyógyul és megmarad neki, akkor vallásos ember lesz, megtartja az ünnepeket, és csak kóser kosztot eszik. Pedig igen szerette a sertés szalonnát. Bútorkereskedést nyitott. Igen jó keresetű ember lett belőle. Igaz Szerénke is sokat segített később az üzlet felvirágoztatásában. Budakeszire jártak nyaranta, mert az kellett, az a levegő gyógyított. Később házat is vettek ott. Sokszor látogattam meg őket. A budakeszi erdőben sok szamócát szedtem. Jól összebarátkoztam a környékbeli sváb gyerekekkel.

Mikor tőlünk elköltöztek, a Vörösmarty utcában béreltek lakást. Zsidó ünnepek alkalmával a lakásban rendeztek be imaházat., hogy nagyamának legyen hol imádkoznia. Nagyon jól emlékszem ezekre az

ünnepekre, a tele sorokra, ahogy folyt az istentisztelet. László bácsinak gyönyörű hangja volt, majdnem olyan, mint Apának. Rendszerint ő vállalta a kántor szerepét, ő énekelte a zsoltárokat.

Időnként nagyon pimasz kislány voltam. Az egész ceremónia szórazottatott. Főleg azon akadtam fönn, hogy héberül imádkoznak pedig a legtöbben nem is értik a szöveget. Ártatlan képpel fordultam Szerén nénihez: „*Tetszik érteni, amit mond?*” „*Bűdös, szemtelen kölyök!*”-szólt a válasz, pedig Szerénke nem is szokott így beszélni. Azt hiszem ő állt a legközelebb Anyához, hiszen feljegyzéseiben főleg ő szerepel. Nagy bánata volt házasságuknak, hogy nem lett gyerekük.

Sárika

Elég nehéz nekem írni róla. Annyi ellentmondás él bennem vele kapcsolatban, hogy nehéz tárgyilagosan viselkedni arra, mit is jelentett számomra ő is, meg a családja is.

Nagyon talpraesett teremtes volt. Csodálatos egyensúlyi érzéssel balanszírozott. Családjában sikerült harmóniát teremteni. Valami Struktor nevű építési anyagokkal foglalkozó vállalat lett az eredménye az első világháború utáni jómódjuknak. Soha nem értettem gazdasági kérdésekhez. Mindig megdöbbsentem, amikor rájöttem arra, hogy a legbübajosabb teremtesek, a legjobb barátoknak tűnő rokonok és egyének, hogyan változtak meg, amikor anyagi kérdésekről, vagy valamilyen nem is nagy anyagi érdekekről volt szó. Apa puritánnak nevelt bennünket, Anya, bár időnként lázadozott, szerény volt, önfeláldozó. Ezt a testvérei, de mások is bizony kihasználták. Hogy menyire, azt tulajdonképpen csak most érzem át igazán.

Nem véletlen, hogy éppen Sári nénémmel hozom összefüggésbe ezeket a gondolatokat, érzéseket. A családi vacsorák ötlenek az eszembe, amikor ő olyan nagyszerűen biztosítottaként lánya számára a legjobb falatokat. Borzasztó nehéz kielemeznem azokat az érzéseket, amelyek akkor, abban a kislányban, aki én voltam, keletkeztek. Hiszen soha nem voltam irigy, unokatestvéreim stílusával nem tudtam megbarátkozni. Arra emlékszem, hogy előfordult, egyes családi összejövetele-

ken Magda, másod unokatestvérem, a fürdőszobában panaszkodott, hogy a lányoknak milyen szép ruháik vannak, nekünk pedig nincsenek. Mire én kifejtettem, hogy nem ez a bajom velük, hanem az, hogy fennhordják az orrukat. Miből állt ez?

Alig kapok még most is levegőt, amikor ezeket az érzéseket felidézem magamban. Talán a legjobb, ha konkrét eseteket beszélek el és nem elvont, jóformán megfoghatatlan érzéseket.

Sári néni ága nem szakadt meg. Magda és Marika fiai, lányai unokákkal ajándékozták meg őket. Amerikában, Ausztriában és Franciaországban élnek.

Kornélka

Ő volt a legfiatalabb a Schwarz lányok között. A férje édes unokatestvére, **SEBESTYÉN Jenő dr.**, ügyvéd. Egyetlen fiúk volt Tibike, aki azonban nagyon korán, úgy hat éves lehetett, amikor vérhast kapott és meghalt. Ekkor Jenő bácsi, mint katonatiszt Óbecsén szolgált és ott történt a tragédia. Tibivel kb. egy időségek voltunk és az az emlék maradt meg róla, amint egy családi összejövetelen kiálltunk a „közönség” elé, hogy produkáljuk magunkat. Egymást lökdösve forgattuk karjainkat: „Forog a malom kereke.” - mondtuk az ismert versikét.

Kornél néni biztosan soha nem heverte ki kisfia elvesztését. Mindig volt bennem valami számomra megfoghatatlan. Igen jó módban éltek a háború után. Lakásuk és Jenő bácsi ügyvédi irodája abban a házban volt, ahol a Kispesti Textilgyár üzlete, lerakata és irodái voltak. Ebben az irodában sok tapasztalatot szereztem az emberi nyomorúságról. Ugyanis, amikor 1931-32-ben, amikor nem mehettem egyetemre, ott dolgoztam. Úgy emlékszem, havi húsz pengő fizetést kaptam. Az iroda több bérházat kezelt és a Magyar Államvasutak Konzum nevű fogyasztási szövetkezetének ügyeit is intézte. A kisfizetésű vasutasok ott vásárolhattak részletfizetésre ruhaneműt, és már nem emlékszem mi mindent. Nekem kellett kezelni azokat a ügyeit, akik elmaradtak a részletekkel. Felszólító leveleket írtam és végrehajtással fenyegettem meg a nem fizetőket. Jöttek a kétségbe esett levelek sok gyermekes sorompókezelőktől, meg másoktól. Izzították bennem a szánalmat és a gyűlöletet. A bérleti díjjal elmaradt lakók könyörögéseit hallva az irodában, rázott a zokogás. Jenő bácsi nagyon keményen képviselte megbízói érdekeit. Ezzel együtt őt valahogy szerettem. Volt benne valami nagyvonalúság, amit feleségénél sehogy sem fedezhettem fel. Jenő bácsi Kassai Károly köz-

vetlen környezetéhez tartozott. Valami klub félének is tagja volt és Drozdi Győző barátja. Még képviselőjelöltnek is fellepett. Dzsentri módra öltözködött és olyan modorban is beszélt, ami a számomra nem volt antipatikus, karakánságot, férfiasságot sugárzott. Persze lehet, hogy csak a későbbi Jenőre emlékszem igazán, akivel a felszabadulás után is sokszor találkoztam.

Kornélka mindig igyekezett magyarázni a bizonyítványát. Talán attól félt, hogy megirigyeli valaki. „Ezt a szőnyeget úgy vehettük meg, hogy inast is tarthattunk volna, de hát nem tartottunk...” - hangzik vissza magyarázkodása az évtizedek távolából.

1944. vége felé Jenő bácsinak is be kellett vonulnia munkaszolgálatra. Nem tudom, hova vitték. Kornélka ezt a megpróbáltatást már nem bírta elviselni. Nagy adag patkánymérget vett be.

Jenő a háború után hazatért, biztosan illően megsiratta feleségét, de élte tovább életét. Megnősült és.... Ez az élet rendje?

Gyula

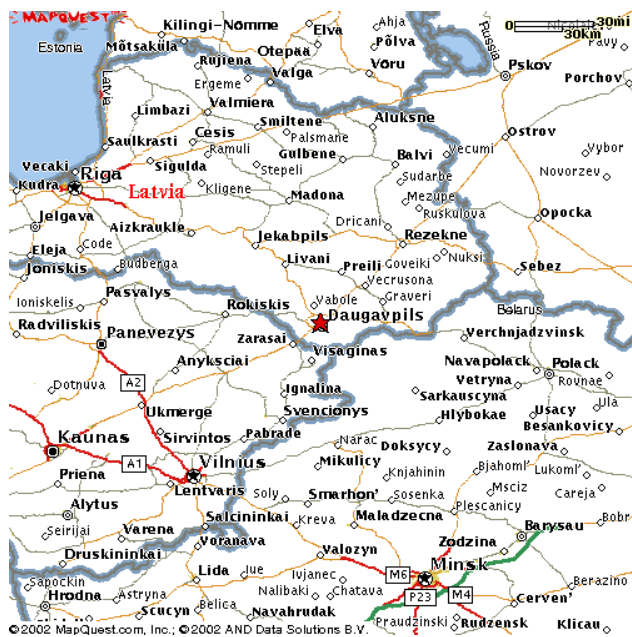

Ő volt a legkisebb. Azt hiszem Apa anyja családjából őt fogadta igazán rokonává. Igaz, hogy ő is szabadkőműves volt. Nagyon szép férfit, snájdig katonatisztet ábrázol az a fotó, amit róla őrzök. Van egy másik fotó is, ez egy fekete márvány síremléket ábrázol, amelyre héberül és magyarul írták rá a nevét és azt, hogy: *Dr. Schwarz Gyula, magyar királyi népfelkelő hadnagy, született 1880 és hősi halált halt a lublini harcokban szerzett sebei következtében orosz hadifogságban 1914. október 22-én.*

Ez a síremlék Lettországbán, **Daugavpilsben** állt (vajon mi lett a sorsa?). Keletkezésének is érdekes története van.

Történt pedig, hogy Brüniben megismerkedtem egy lett leánnyal, Kirával, aki egy magyar kollégánkhoz ment feleségül. Hogy, hogy nem Apáék tudták, hol halt meg a nagybátyám és Kira szülei felkutat-
ták a sírt. Apa odautazott és megcsináltatta a fényképen látható sírkö-
vet. Valahol van egy nekrológ, amit a szabadkőművesek újságában ír-
tak Schwarz Gyuláról.

Apa

Apa tanulmányai

Apa iskolai éveiről elég keveset tudok. A megmaradt okmányok tanúsága szerint ezek az évek sem zajlottak egyhangúan. Apa gyermekkorát emlegetve sokat nevetett azon, hogy neki azért, hogy tanulhasson bizony meg kellett küzdenie. Úgy tizenhárom éves lehetett, amikor elvállalta egy falusi iskola tanítói állását. A nagy kamasz parasztyerekek előtt tekintélyt kellett teremtenie, ezért fekete szemüveget hordott, így öregítette magát.

Hol, merre járhatott iskolás korában? Zsablyán (ez későbbi okmányokon Józseffalvaként szerepel), Bács Bodrog megyében született és az első iskolai bizonyítványát Déván állították ki, 1891. június 29-én. A dévai állami főreáliskola ötödik osztályában, az 1890/91-es tanév végén majdnem tiszta jeles bizonyítványt kapott. Ekkor volt 17 éves.

A következő okmány valószínűleg egy leckekönyv maradványa 1894. szeptember 13. napján készült, amikor is: „*Mi a budapesti királyi magyar tudományegyetem Rektora köszöntjük az olvasót! Tudatjuk valamennyi kar doktoraival és más mindenkivel egyenkint és összesen, akiket illet, hogy STEINER Bernát urat, ki Józseffalván, Bács megyében 1874. év július 22-én született, mint bölcsészkar rendes hallgatót egyetemünk anyakönyvébe szabályszerűen beiktattuk; mit aláírásunkkal és kisebb pecsétünkkel ellátott jelen okmánnyal bizonyítunk. Aláírás: Fodor a kir. magy. tudományegyetem rektora, Dr. Beöthy Zsolt a kir. magy. tudományegyetem bölcs. karának dékánja.*”

Ebbe a leckekönyv maradványba az utolsó bejegyzések 1896/97 tanév első felében történtek.

Mi történhetett? Hiszen az egyik oldalon csupán egy bejegyzés szól így „*Jól colloqvált*”. Négy tanár szerint „*Jelesen colloqvált*”. S íme itt egy egészen más formátumú leckekönyv. Ez a Kir. József Műegye-

tem leckekönyve, ahova Apa rendes hallgatóul felvétetett az Egyetemes szakosztályba 1896. okt. 8-án. Beírási díj 5 f 50, tandíj 30 f. A tanárok közül többen az előző leckekönyvben is szerepelnek. Apa a második félévben már tandíjmentes. Az utolsó bejegyzés: 1897. jan. 16.

Miért? Hiszen tovább akart tanulni. Különben miért kísérel meg ismételtén a bölcsészkaron 1902. szeptember 11-én, ahova ismét, mint rendes hallgatót vették fel, s amit 1903. január 10-én befejezett. Igaz, hogy akkor már útban volt a második gyermeke.

S itt egy fél darab papír, amit 1903. májusában dátumoztak: Egy bizonyítvány, hogy *STEINER Bernát... nyiségtanból dicséretes, latinból is elegendő.... hivatalosan bizonyítva.. ?*

Ezelőtt most veszem csak észre: „*A Kir. József-műegyetem egyetemes szakosztályának dékánja. T. Steiner Bernát műegyetemi hallgató úrnak Budapestén*

Kérésére ezennel igazolom, hogy Ön, mint ezen kir. József-műegyetem egyetemes hallgatója a folyó tanév első felében tartott colloquimokon átlag jeles előmenetelt tanúsított

Budapestén 1897. február 19-én.

Klein Gyula e. i. dékán”

Mindezeknek a végére Anya családjában sokszor emlegették gúnyosan, hogy Apa azért nem tudta megszerezni a diplomáját, mert a sorsdöntő napon nem bírt eljutni az egyetemre. Nem volt annyi pénze, hogy a hídpénzt megfizesse a Lánchídon. Ebből egy családi szólasmondás is keletkezett. Ha valaki nem eléggé megfontoltan cselekedett arra azt mondták: LÁNCHÍD.

Apa a tanár

Kezemben egy levél Apa gyöngybetűivel. Dátum nincs rajta, de valószínűleg az 1890-es évek végén íródott, mert Zsiga bácsi (Anya legidősebb fivére) már 1902. márciusában meghalt.

„Kedves Zsiga! Csodálkozni fog ugye, hogy tőlem újra levelet kap anélkül, hogy választ írt volna nekem. De nem tehetek másként, kérni akarok valamit, még pedig nagyon és nagyot. Talán tud nekem szerezni most valami állást nyáron által. Érzem, nem bírom már egy hétig sem.

Legyen oly szíves és nézzzen valamit, s kötelezzen le nagyon egy embert, ki maga magának nem mer szemébe nézni gyöngesége miatt, kit nemcsak a világ nevet ki, hanem önmaga neveti ki magát a legjobban. De inkább képes vagyok bármit is eltűrni, mint azokat a kínokat, melyeket néhány napja, naponta érzek,

Fogadja előre is köszönetemet, ha ugyan azért érdemes fáradni.

Barátja Bernát”

Ennyi év után és ennyi minden után. Mintha kést forgattak volna bennem, olyan érzés fogott el. Én ezt a levelet csak most olvastam és az én önérzetes, büszke apámtól ilyet olvasni. Lehet, hogy nevetséges vagyok? Lehet! Hiszen hol vannak már azok az idők. Hol vannak már ők ketten, akik közül az egyiket nem is ismerhettem személyesen.

A kezemben két okmány: az egyik a nagykanizsai izr. polgári iskola igazgatóságától, melyben hivatalosan bizonyítatik, hogy *Steiner Bernát úr 1900. szeptember 1-seje óta, mint segédtanár alkalmazásban áll és úgy szakképzettsége, mint minden tekintetben correct magatartása és a tanulókkal való bánásmódja által feljebbvalói teljes megelégedését kiérdemelte.*

Ezt az okmányt 1922. október 9-én hitelesítette dr. Hajós Béla kir. közjegyző

A másik okmány ugyancsak nagykanizsai eredetű. „Működési bizonyítvány”, amelyben igazolják, hogy Apa 1900. szeptember 1-jétől 1902. február 15-ig ideiglenesen, kisegítő tanári minőségben működött. Kelt: 1930. márc. 24.

Valószínűleg ez az állás kellett ahhoz, hogy hatévi várakozás után Anya kimondja a boldogító IGENt, 1900. szeptember 18-án megtarthatták az esküvőt és Anya otthagyva az imádott kereskedelmi bankot, leköltözzön Nagykanizsára.

Itt egy levelezőlap. Domború nyomású fotója a fiumei corsot ábrázolja. Fiumében adták postára és 1900. nov. 17-én érkezett Nagykanizsára, a Stirling házba, Önagysága Steiner Bernátné Úrhölgynek.

„Kedves Cziim! Itt csúnya esős idő van. Voltam már az igazgatónál, kihez Kertész ajánlott. Legalább egy óra hosszat beszélgettem vele, ő már akkor kírta volt a bizottsági tagok neveit, kik a dolgot intézik. A rabbit nem találtam otthon. Amint biztosabb dolgot tudhatok, írok azonnal. Csókollak mindannyitokat Bernát”

Alig két hónapja házas és már új munkát keres. S kik azok a mindannyitok? Lehet, hogy már az első időtől fogva a legfiatalabb öccse velük lakott?

Másolat. A nagyváradai községi polgári fiúiskola igazgatósága.

Szolgálati bizonyítvány. Kelt Nagyváradon 1905. aug. 14-én.

Hivatalosan igazolják, hogy Apa 1902. február 1-jétől a mai napig, mint rendes tanár működik. Kiváló lelkiismeretességgel és pontossággal oly szakszerűen, hogy az iskola előjáróságának általános elismerését és közbecsülését kiérdemelte.

Ezt az igazolást is dr. Hajós Béla Ödön kir. közjegyző hitelesítette, ugyancsak 1922. október 9-én.

Ennek a dátumnak és az iratok összeállításának jelentősége a későbbiekben derül majd ki.

Ismét Apa gyöngybetűi. Kérvényforma.

A külföldre:

Budapest székesfőváros tekintetes Tanácsának

Budapest

*Steiner Bernát, székesfővárosi polgáriszkolai tanítónak alá-
zatos kérése az iránt, hogy neki 1902. február 1-je óta való
működése fizetésének megállapítása szempontjából
beszámíttassék s számára 1910. szeptember 1-jéig visszame-
nőleg a megfelelő magasabb fizetés (első osztályú)
folyósíttassék.*

1 melléklettel

Belül:

*Tekintetes Tanács! Hivatkozva arra, hogy a pályázati hir-
detmény nyomán pályázati kérvényemben kiterjeszkedtem
arra is, hogy eddigi szolgálatomnak fizetési előmenetelemre
nézve beszámítható részét betudva számomra a megfelelő
magasabb osztályú fizetést folyósíttatni méltóztatassék; bá-
torokodom - elintézés híján - eziránti kérésemet megújítani.*

*Kétévi segédtanítói működés után 1902. évi január 30-án
Nagyvárad város községi polgáriskolájához rendes tanító-
nak választattam s ugyanez év február 24-től 1905. szept-
ember 8-áig ez állásban működtem. Ez idő óta a fővárost
szolgálom ugyancsak mint polgáriszkolai tanító. Hogy e
szolgálat folytonosságát nem befolyásolhatja jogosan az a
körülmény, hogy a fővárosnál való alkalmazásom 5 éven át
névleg ideiglenes volt: arra nézve, legyen szabad egyrészt
utalni más hasonló esetekre amelyekben a főváros már ed-
dig is többször beszámított másutt eltöltött működést olya-
noknak, akik beválasztásukat megelőzőleg szintén, mint
ideiglenesek (megbízottak) voltak a főváros szolgálatában;
másrészt rámutatnom arra is, hogy ötéves megszakítás nél-
küli ideiglenességet népoktatási törvény nem ismer, de maga
a főváros sem tekinti lényegileg a megbízott tanárokat ideig-*

leneseknek, amennyiben nem bizonyos időre adja a megbízást, ezt időközönként nem újítja meg, fizetésükből nyugdíjpótlóra levonásokat eszközöl, ellenők adott esetekben fegyelmi eljárásokat, indít, stb.

Ha pedig abbéli kérésemet, hogy fizetési fokozatom megállapításánál 1902 1. e vétessék kiindulási pontul s így számomra 1910. szeptember 1-jétől visszamenőleg első osztályú fizetés folyósítassék, netán formai okokból a tekintetes Tanács nem találná jogszerűnek, legyen szabad az alábbi méltányossági szempontok figyelembevételével kérésemnek fegyelmi úton való teljesítését kérem. Tizenkettedik esztendője szolgálom a polgáriskola oktatás ügyét -szerénytelenség nélkül mondhatom- az átlagon felüli képzettséggel, ügyszerezzettel és eredménnyel. S tizenkét év után ott állani, ahol pályám elején duzzadó ifjúság által vértézve a nélkülözések idegpusztító munkájával szemben megindultam, azzal a tudattal küszködni tanítás előtt, alatt és után, hogy eddigi munkám eredménye, nem egyéb, mint az az adósságteher, mely azon lakbér nélküli öt esztendő alatt gyülemlett fel, melyet a főváros szolgálatában töltöttem el, mind nem olyan momentumok, melyek sikeres működésem, a reám ruházott feladatok teljesítésének szempontjából kívánatosak volnának. Ezen hivatásombeli tekintetekén kívül, legyen szabad a tekintetes Tanács figyelmét reáirányítani azon állapotra is, melynek elő kell állani az olyan intelligens ember családjában, kinek 92 - 96 K havi fizetésből kell három gyermekét s feleségét eltartani. Mint ultima ratiót kérem ügyem elbírálásánál a közigazgatási bíróságnál 1908. évi 3628. sz. határozatát figyelembe venni. Kérésemet a tekintetes Tanács jóindulatába ajánlja

alázatos szolgája Steiner Bernát polgáriskolai tanító

Ez a kérvény 1910-ben vagy 12-ben íródhatott, ez a következő iratokból derül ki.

7348. szám

1915. K

Steiner Bernát székesfővárosi polgári iskolai tanítónak - hátralékos illetményei kiszolgáltatása iránt folyamatba tett ügyében a vallás és közoktatásügyi m. kir. miniszter által 1912/14/1913 szám alatt hozott határozat ellen dr. Szabó Imre tiszti főügyész képviselte Budapest székesfőváros közönsége részéről beadott panaszt 1916. évi február hó 28. napján tartott nyilvános ülésében az 1896. évi XXVI. törvénycikk 53. szakasz alapján tárgyalás alá vevén következőleg

VÉGZETT

A magyar királyi közigazgatási bíróság a panasz következtében a megtámadott miniszteri határozatot hatályon kívül helyezi, és az ügyet Budapest székesfőváros közigazgatási bizottságának adja ki a végből, hogy a tanító részéről a törvényhatósági bizottság határozata után 73066/1912 szám alatt beadott és bírói panasznak címzett beadványban foglalt kérelem felett hozott első fokú határozatot.

Indoklás

A tanító, aki 1902 II/24 - 1905 IX/8 közötti időben a nagyváradai községi polgári iskolánál rendes tanítói minőségben, 1905 IX/1 és 1910 IX/1 közötti időben a székesfőváros polgári iskoláinál tanácsnoki megbízás alapján óraadó (ideiglenes) tanítói minőségben, ettől kezdve pedig ugyancsak a székesfőváros polgári iskoláinál rendes tanítói minőségben működött a tanítói pályán, az iskola fenntartó székesfővárossal szemben az iránt támasztott igényt, hogy a székesfőváros illetményszabályzatában (szabályrendelet) biztosított magasabb illetményre igényt adó szolgálati idejében számíttassék be az az időtartam is, amelyet ő a székesfőváros rendes tanítójává történt megválasztását

megelőzően vidéken rendes, a székesfővárosban megbízott óraadó (ideiglenes) tanítói minőségben eltöltött.

Az iskolafenntartó képviselőjében megnyilatkozott önkormányzati szervek nevezetesen: a tanács és a törvényhatósági bizottság a tanítónak ezt az igényét el nem ismerték.

E szerint a tanítói illetmény szabály (törvény) szerint járó mértéke és annak kiszolgáltatása az iskolafenntartó székesfőváros és tanítója között vitássá válván - a további eljárás a tanító illetményekre vonatkozó vitás kérdések eldöntésére hivatott hatóságok: nevezetesen első fokban közigazgatási bizottság, másodfokban a vallás és közoktatásügyi m. kir. miniszter hatáskörébe tartozott.

A polgári iskola ugyanis az 1868. évi XXXVIII. törvénycikk 8. 67 §-ai értelmében a népoktatási intézmények közé a polgári iskola tanítója az idézett törvénycikk 30 - 32. §-ainak, - az 1876. évi XXVIII. törvénycikk 102 - 103., 133 - 135., 142. §-ai értelmében a népiskolai tanítók közé tartozik.

És így a polgári iskolai tanítók illetményére is kiterjed az 1876. évi VI. törvénycikk 30 - 32. §-ainak, - az 1876. évi XXVIII. törvénycikk 6. § 1 - 2. pontjának - az 1876. évi VI. törvénycikk 12. §-a, pontjának az a rendelkezése, hogy ilyen illetményekre vonatkozó vitás kérdésekben az első fokú határozathozatalra a közigazgatási bizottság, az illetékes. (Bővebben ki van fejtve a bíróság álláspontja a székesfővárosnak az 1907. évi LX. törvénycikk alapján beadott panaszára hozott 4924/K. 1915. számú ítéletében.)

Minthogy pedig ebben az ügyben annak idején a közigazgatási bizottság, hova a 180018/1912. számú miniszteri határozat is az ügyet utalta, - 13181/1913. számú határozatában az eljárást megtagadta s az ügy érdemében határozatot nem hozott; - minthogy a miniszter ezt követőleg megtámadott határozatában az ügy érdemében döntött,

jöllehet határozatát a közigazgatási bizottságnak az ügy érdemében hozott határozata meg nem előlegezte; -

Ennélfogva a megtámadott határozat hatályon kívül helyezése mellett az ügyet első fokú érdemleges határozat hozatala végett Budapest székesfőváros közigazgatási bizottságának kellett kiadni.

A bíróság a határozat négy példányát a 116305/1915. számú átirat mellékleteivel együtt a vallás és közoktatásügyi m. kir. miniszternek azzal a megkereséssel küldi meg, hogy a határozat egy-egy példányát a panaszost képviselő tiszti főügyésznek és a tanítónak kézbesítse, - egy példányt pedig az iratokkal együtt Budapest székesfőváros közigazgatási bizottságának adja ki.

Kelt Budapesten a m. kir. közigazgatási bíróságnak 1916. évi február hó 23-ik napján tartott üléséből.

Benedek Sándor másodelnök,

Szeless László előadó sk.

Hogy ez az 1912-ben elindított ügy mikor jutott nyugvópontra és mi lett végül is az eredménye, arra eddig nem találtam adatot. A meglévő iratok következő darabja egy „Határozat”, amelyet Budapest székesfőváros tanácsa hozott, amelyben Apa fellebbezését valamilyen fegyelmi ügyben elfogadja, és a vallás- és közoktatásügyi miniszterhez felterjeszti. Dátum: 1918. április 9-e.

Ekkor Apa a Wesselényi utcai polgári iskolában volt matematika-fizika tanár. Nem tudom, hogy más iskolában egyáltalán tanított-e?

S jött a 18-as októberi forradalom, majd 1919 márciusában a Tanácsköztársaság. Úgy tűnik, hogy Apának több pozíciót is felajánlottak, de ő csupán egy igazgatói állást vállalt el, egy női kereskedelmi iskolában. Ezután többé nem tanított. Erről szólnak a következő dokumentumok.

Budapest székesfőváros Tekintetes Tanácsának!

Az ellenem elrendelt fegyelmi vizsgálat újrafelvétele alkalmával kihallgatott tanúk vallomásaira bátorítodom az alábbi észrevételeket megtenni:

Mártonffy Géza igazgató és Orel Géza főigazgató vallomásai nagyon pregnánsan cáfolják az általam sérelmezett ítélet azon indoklását, hogy a proletár diktatúra odaadó híve lettem volna. Minden elfogulatlan előtt világossá lesz általuk, hogy az akkori állapotokat én csak tartottam, s kötelességként fogtam fel a politikai, s a hatalmi rendszerváltozás okozta bajokat, sérelmeket és fájdalmakat enyhíteni. Különbösen aligha volna magyarázható, hogy én Mártonffy igazgatót otthagytam volna magam mellett működni a legjobb egyetértésben a régi tanári karával együtt, s aligha volna érthető, hogy én Orel Gézát, akit soha azelőtt, s azóta sem láttam, mindenféle ügyeskedéssel kimentsem az ellenforradalmiság vádjá alól.

A többi fővárosi tanúk közül foglalkoznom kell Bolgár Olga és Rosenberg Augusztával vallomásaival. Tárgyilag Bolgár Olga vallomását Vezér főtisztelendő vallomása teljesen megcáfolja, aki nemcsak annak az ellenkezőjét állítja, mintha őt kiutasítottam volna, hanem azt is mintha Bolgár Olgának az ő látogatásából kifolyólag kellemetlensége lett volna akkor. Azon kívül beigazolódik a mostani vallomásukból, hogy a látogatás alkalmából tényleg szólott a növendékekhez, s így jogosult volt az akkor Bolgár Olgához intézett szemrehányás, hogy nem volt hozzám őszinte, s így megnehezítette számomra, hogy sikeresen védjem meg őt. Azt hiszem ezzel meg is dőlt az ítélet indoklásának az a pontja is, amely engem a katolikus hitoktató kitiltásával vádol, mert egy hitelhagyottnak a vallomása aligha lehet aquivalense egy pap vallomásának. Rosenberg Augusztával a vallomása alkalmával az objektív beszámíthatóság minden kritériumát nélkülözi, már csak azon kijelentése folytán is: „Mit, nyugdíjat egy ilyen embernek!”

A beszámíthatóság tekintetében még legyen szabad utalnom arra, hogy eredeti vallomásában „Tanár úrnak” szólított, most pedig azt állította, hogy csak most tudta meg „tanár voltomat”, amennyiben eddig gummigyári munkásnak tartott. Hogy két hölgynek vallomása milyen benyomást keltett az objektív szemlélőben, arra nézve álljon itt a jegyzőkönyv vezető úrhölgynek egy spontán felkiáltása: „Nem hittem, hogy ilyen hölgyek is vannak a világon!” Tárgyilag itt foglalkoznom kell azzal a körülménnyel, hogy Rosenberg Augusztia akkor nem nyert tanításra való beosztást.

Mondhatnám, hogy a beosztásért az ügyosztály a felelős, nem én csináltam, de bátran vállalhatom a tényért a felelősséget, mert minden iskola vezetőjének azon kell lennie, hogy iskolájánál olyanok működjenek, akiknél a működés folytonossága biztosítva van, s itt mellékes, hogy Rosenberg mulasztásai, sűrű mulasztásai felettes hatóságának előzetes engedélyével történtek-e, vagy sem. Az pedig, hogy Rosenberg Augusztia sűrűn volt szabadságon, köztudomású volt.

A számba adott, inkriminált kijelentésekről általában annyit, hogy ilyen filozófiai vagy pedagógiai nézetek csak akkor eshetnének beszámítás alá, ha én azoknak praktikus konzekvenciáit vonattam volna le a tantestület tagjaival, s kívántam és ellenőriztem volna a konzekvenciák végrehajtását. Egyébként pedig, a terhemre rótt kijelentéseket feltételezve, de meg nem engedve alábbi észrevételeket teszem:

Az, hogy én abban az időben kijelentettem volna, hogy a munka nem nemesít, és én nem fogok szívesen kezni egy kerges tenyerű munkással, alig hihető, mert azon idők hatalmasságai előtt egy rossz ajánló levél lett volna. Beszélgettünk a munkáról, amely - mint ilyen - nem is nemesít, hisz akkor a túlzásba vitt munka nem butította, s durvította. Lehet, hogy a szülői szeretetről, s tiszteletről is beszélgettünk. Itt is az volt a filozófiai, s nevelői álláspontom, hogy a szülők - mint szülők - nem követelhetnek tiszteletet

apodiktikus paranccsal, hanem azzal, hogy szeretetet és bizalmat gerjesztenek maguk iránt viselkedésükkel, s példájukkal. A parancsolt tisztelet jó volt a patriarchális társadalomban, nem felel meg azonban a jelen társadalmának. Én gyerekeimmel nem csókolgatók kezét magamnak, s ők ezért sokkal nagyobb tisztelettel, szeretettel vannak irányomban, mint azok általában, akik e tételt megtanulták. A polgári leányiskolában már szülőkké kell nevelni, s nem gyerekké. Hogy Rosenberg Augusztá, aki sohasem volt szülő, nem tudott belemélyedni e témába, s csak foszlányok ragadták meg figyelmét egy ilyen gondolatmenetnek, azt természetesen nem találom, mert tanítani, nevelni, elmélkedni, ahhoz nem elég a közéleti szereplés. Az én nevelési módszerem eredményeinek megvilágítására mellékelem egyik fiamnak egyik levelét.

Végül a törvénytiszteletről sem lehet nebántsvirágként beszélni. A törvényt be kell tartani, de nem tisztelni. Hisz azok az emberi munkák, amelyek lehetnek jók, s lehetnek rosszak, s amelyeket meg lehet változtatni.

Ezeknek hangoztatása nem jelent erkölcsi fertőt. Jelenthet más véleményt, szabadabb világfelfogást, de nem erkölcsi süllyedést, avagy bűnt, amelyet egy húsz éves pálya gyümölcsétől való megfosztással lehet büntetni.

Végül ki kell térnem vidéki szereplésemmel kapcsolatban felhozott vádakra vonatkozólag történt kihallgatásokra. Ez utazásomra vonatkozólag előadott védekezésemet mindenben megerősíti Szuhács János mostani vallomása. Pedagógiai, s szakszerű szempontok vezettek kritikámban s pozitív segíteni vágyás kortársaim irányában, akiktől igényeltem, hogy érdekeik képviselőjének tekintsenek engem, akiben megbíznak, bizalmijuknak. Azt akartam, hogy ne a hatalom megbízottjának, hanem sajátjukénak tekintsenek és úgy vélem ennek meg is feleltem. Ebben a szellemben fogant az a tanácsom, hogy aki nem szimpatizál a diktatúra rendszerével, az álljon félre, legyen passzív. Azt nem mondhattam,

hogy nem érdemes kockáztatni életet, s szenvedést, amikor már csak hetek - hónapokról van szó, hisz ott volt a hata-
lommegbízottja. Nem akarok kitérni az elől a vád elől sem,
hogy politikailag megbízhatókat kerestem - ut aliquid fecisse
videtur. De vajon ajánlottam-e bárkit, elmozdítottam-e bár-
kit? Volt-e valakinek, vagy valaminek károsodása működé-
semből, avagy fordítva: ezen fordulhat csak meg az ítélet.

Amikor még azon körülményre hívom fel a figyelmet, hogy a
mi szervezetünk volt az egyetlen, amely szellemi munkás el-
sőrendűségét hangoztatta, s nem engedte a tanítóságot a fi-
zikai munkásság mögé szorítani, s így nem vettünk fel fize-
téselemést a népbiztosságtól, noha a közalkalmazottak már
régóta behódolva megegyeztek a népbiztossággal, akkor azt
hiszem eléggé dokumentáltam. Engem is csak a kártársak és
a kultúra szeretetét vezető működésemben, s nem lehet igaz-
ságos az az ítélet, melynek megváltoztatását kérem.

Mély tisztelettel

Budapest, 1929. április hó 6-án

Méltóságos Polgármester Úr!

Budapest Székesfőváros Tanácsa az 1929. szeptember 12-én
hozott 35. 975/1929 - VII. sz. határozatával részemre -
mint, aki az u.n. Tanácsköztársaság ideje alatt tanúsított
magatartása miatt állásvesztésre ítéltettem, - a 475/1927
kgy. sz. közgyűlési határozat 4. pontjának alkalmazásával
attól az időponttól kezdődőleg, amikor szabályszerű módon
igazolni fogom, hogy a „Részvénytársaság Villamos és Köz-
lekedési Vállalatok számára” cégnél viselt állásom megszűnt
és, hogy jövedelmem vagy keresetem nincs, egyképpen olyan
ellátás engedélyezett, amely a fennálló rendelkezések érte-
lében megilletne akkor, az elbocsátás időpontjában szolgál-
latképtelenné váltam volna.

Ez a tanácsi határozat egyrészt nem felel meg a hivatkozott közgyűlési határozat intencióinak, minthogy az az állásvesztést kimondó ítéletek jogkövetkezményeinek enyhítéseként, mint minimumot az 1927. július 1.-től engedélyezhető kegyellátást állapítja meg, függetlenül az elbocsátott alkalmazott anyagi helyzetétől. Különös méltánylást érdemlő esetekben viszont ezen túlmenő enyhítési módozatot engedélyez.

Másrészt viszont teljesen nélkülözi a méltányosságot ez ügyemben hozott határozat. Ugyanis a többi hasonló ügyekben hozott határozatok a vonatkozó közgyűlési határozat szellemében 1927. július 1-jétől folyósítandó kegyellátást, sőt azon túlmenően enyhítéseket is engedélyezettek olyanok számára is, akik nálam sokkal kedvezőbb anyagi viszonyok között éltek. Az én ügyem elintézése azonban sajnos igen sokáig húzódott s ez alatt a tanács - előttem ismeretlen okokból - arra az álláspontra helyezkedett, hogy a kegyellátást csak attól az időponttól engedélyezi, amidőn más jövedelem már nem lesz. Tehát csupán ügyem késedelmes elintézésén múlt, hogy nem kaptam a vonatkozó közgyűlési határozatban minimumként meghatározott 1927. július 1-jétől kezdődő kegyellátást. Mert nyilvánvaló, hogy ha ügyem csak egy néhány hónappal előbb - tehát a tanács említett újabb állásfoglalását megelőzően - intéztetett volna el, úgy én is megkaptam volna - mint csaknem valamennyi hasonló sorsú, de nem egy sokszorosan jobb viszonyok között levő kártársam is - kegyellátásomat 1927. július 1.-ig visszamenően. Ezért sérti nagy mérvben a méltányosság és az egyenlő elbánás elvét az ügyemben hozott véghatározat. (A többi hasonló ügyek ugyanis, alig egy-két kivétellel, a tanács sérelmezett állásfoglalását megelőzően intéztetett el. Ügyemnek illetően hátrányos elintézése tehát csaknem egyedülálló volt.)

1930 elején megszűnt a „Részvénytársaság Villamos és Közlekedési Vállalatok számára” viselt állásom s miután ezt

szabályszerű módon igazoltam, a Tanács 1930 március 1-től kezdődően havi 125 P 66 f kegyellátást, havi 26 P 66 f rendkívüli segélyt, negyedévi 303 P lakáspénzt és 27 P 20 f családi pótlékot szavazott meg részemre 24. 629/1930-VII. sz. véghatározattal. Sajnos azonban az így engedélyezett kegyellátás oly csekély, hogy abból családom eltartását és leányom neveltetésének költségeit fedezni nem tudom. Viszont egy megfelelő összeg révén olyan mellékjövedelemre tudnék szert tenni, amely lényegesen enyhítené szorult anyagi helyzetemet. Ezért bátorodom azzal a tiszteletteljes kérelemmel járulni Méltóságod színe elé, hogy méltóztassék a részemre engedélyezett kegyellátást 1927. július 1.-től kezdődően 1930. március 1.-ig terjedő időre visszamenőlegesen kiutaltatni.

E kérelmem a fentebb kifejtettek szerint a méltányosság és az egyenlő elbánás elve alapján teljesen indokoltnak mutatkozik.

Eddig van meg a kérvénymásolat, amelynek egy másik megfogalmazása is olvasható, ha nehezen is ugyanazon a papíron.

Ahogy ezeket az iratokat most átolvastam, sok minden részlet felidézódik bennem Apa tanári pályafutásáról. Akkor - gyerekfejjel - mind ezt nem is figyelttem meg. A családi költségvetés nem tartozott a gyerekekre. Szüleim - Anya is - nem osztották meg velünk gondjaikat, legalább is engem igyekeztek minden problémától távol tartani. Tulajdonképpen azt sem értettem, hogy miért költözünk egyik lakásból a másikba. Igaz nem is csináltam gondot belőle.

Nyilván Apa igazságkereső természete okozta, hogy feletteseivel nem mindig alakult jól a kapcsolata, ha tanítványai rajongtak is érte. Ezért lehetett, hogy a Fővárosnál nem véglegesítették és ő ezt megunta... 1909. szeptember 9-én - Anya - feljegyzése szerint - elutazott Amerikába. Ott - így mondta Anya - egyetemi tanári állást kínáltak neki. Először a nyelvtudását akarta tökéletesíteni, és a pénzt összegyűjteni, hogy Anya, a három fiúval utána utazhasson. Ezért, mint órásként el kezdett dolgozni. Igen ám, de nagymamám nem akarta, hogy bármelyik gyereke itt hagyja őt és anya szófogadó leány volt. Inkább itthon

reke itt hagyja őt és anya szófogadó leány volt. Inkább itthon akarta rendezni apa ügyeit és ezért elment a fővárosi tanácshoz. Hogy lehetséges az, hogy az ő tudós férjét, aki szaktárgyai mellett még hét nyelven ír, olvas és beszél, nem hajlandók véglegesíteni. Az illetékes tisztviselő elővette Apa „káderanyagát”. „Hogyan véglegesítenék, amikor részegen jár az órákra?” kijelentésére az én szelíd anyám bizony nagyon felháborodott. Mindenki, aki ismerte, tudta, hogy Apa antialkoholista, antinikotinista és minden szenvedély ellensége - kivéve a sakkozást -, de ez külön fejezetet érdemel.

Így elmehetett a levél New Yorkba: „*Gyere haza, elintéztem.*” S Apa 1910. január 17-én megérkezett Amerikából. Belehajtotta kemény fejét az itthoni igába. Állandó küzdelemben a napi gondokkal megmaradt tanárnak, tanítónak, nevelőnek. Egészen addig, amíg nem kényszerítették az események, hogy tehetségét máshol kamatoztassa.

Biztos sokat jelentett neki, hogy miután 11 évig hiába reménykedett abban, hogy saját leánygyermekén bizonyíthassa be a nők egyenjogúságáról vallott hitvallását, végre 1912-ben megszülettem.

Anya sokat panaszkodva, de mégis valahogy egyensúlyban tartotta a háztartást. Kosztos diákoknak is főzött. Már én is emlékszem arra, amikor tizenegyen ültünk az asztalnál, amelyiken minden nagytűgyerek tányérja tápláló, ízletes falatokkal volt megrakva.

Anya

TAMÁS Ilonka harminchét évi hallgatás után telefonált Kanadából.

"Milyen aranyos asszony volt **Cili** néni. Milyen jó és kedves volt. Segített mindenkinek. S milyen gyönyörű fehér volt a bőre." - így áradozott nekem a telefonba, több ezer kilométer messzeségből.

Utolsó napig - 89 és fél éves koráig, haláláig - is olyan szép fehér sima bőre volt." - feleltem.

S ahogy nézem a régi iratokat, visszaidézem anyám lényét, megértem, hogy Ilonkában miért így maradt meg az ő emlékezete. Pedig sokszor tőlem sem kapta meg azt, amire vágyott. Vizsgálom lelkiismeretemet, s nem találok mindig makulátlannak. Ő is sokat volt elégedetlen velem, és én is sokszor - inkább gyerekkorban - többet szerettem volna kicsikarni belőle a magam számára.

Itt egy tépett, alig összeilleszthető papír, amit 1886. augusztus 29-én állítottak ki, mint kivonatot a bars megyei izraelita hitközség születési anyakönyvéből, amely szerint **Schwarz Jónás és Tennenbaum Emma** szülőknek Czilli nevű lánya született 1875. május 10.-én. A hátlapján

mindenféle szám és felirat mellett 1950-es években erről állították ki a személy igazolványát is.

Most tűnik fel nekem ez az 1886-os dátum. Hiszen valószínűleg azért kellett ez az igazolás, mert akkor, 11 éves korában indult neki a világnak. **Zsiga** bátyja ekkor, vele kezdte meg a család Pestre telepítését. Czilli miközben gyerekekre vigyázott, vagy nagybátyja siketnéma intézetében oktatott, szorgalmasan végezte iskoláit is, legalább is erről tanúskodik az az okirat, ami még rám maradt. Ez a Polgári Iskolai Bizonyítvány az 1889/90-es iskolaév eredményeit sorolja fel: hét kitűnő, három jeles és csupán rajzból kapott jó minősítést. Mindez a

budapesti VIII. kerületi községi polgári leányiskola negyedik osztályában.

S itt a másik gyöngybetűvel írt dokumentum.

KEDVESEINK! Mi két az egy pályán haladók kapcsa fűz egymáshoz, kik az együtt lét élvezetes, de rövid idejét múltával szívből sajnáljuk s kik mindegyikének lelkes kívánsága módot szerezni és nyújtani visszaemlékezés által az elmúltak kedvességét felidézni, - „női Becsületszavunkra” - fogadjuk, hogy mához öt évre 1897. június kettedikén találkozni fogunk. Erre az alkalomra, ezen megállapodásra való hivatkozással egy héttel előbb ROBICSEK Rózsa és Strichó Gizella felhívást fog közölni a Budapesti Hírlap, „Pesti Hírlap”, a „Magyar Hírlap” és a „Pesti naplóban”, megjelölve egyszersmind a találkozás alkalmas helyét is. Ide küldendő még a megjelenésben gátolt részéről a kimentő levél, amely ezennel szinte kötelezővé tétetik. Adassék meg, hogy valamennyien jelen lehessünk.

Teljesüljön, hogy földi üdvöt sugárzó arczczal lehessünk ott. Lenne a végzet (lapjain úgy jegyezve, hogy utunk odáig tükör-sima legyen, hogy a szerető baráti kebel visszhang adó dobbanásai azt süghassák egymásnak, hogy boldogok vagyunk!

Isten Velünk!

Budapest, 92. június 2.

Negyvenkét leány aláírása.

A budapesti, női kereskedelmi tanfolyam” 92-ben végzett növendékei.

Létrejött-e ez a találkozó? lehet, hogy anya beszélt valamikor erről, de fiatalkorában ki figyel régi mesékre! Ahogy most végigolvastam kolléganői - a magyar női hivatalnokok talán első nemzedékeinek névsorát - egyetlen név volt, ami ismerősen csengett. Reicher Irénnek a neve. S nem csak anya emlékkönyvéből, hiszen hosszú évekig leveleztek és még ma is találtam olyan levelet, amelyet Irén néni lánya írt anyá-

nak. S mi fűzte össze anyát ezzel a barátnőjével? Talán legjobb válasz erre éppen az emlékkönyvbe írt néhány sor:

*Ragyoghat a nő hírnevével,
Lehet bámult és ünnepelt.
De más igaz becsét mi adja
Lélek fönség, szív és kedély.*

Collégája Reicher Irén.

Reicher Irén keresztény úricsalád leánya volt. Valami vidéki magas rangú előljáróhoz ment férjhez - lehet, hogy a férje főispán volt. S ez a majdnem sírig tartó barátság egy zsidó és egy keresztény nő között igazán ritkaság számba ment és talán anyámra is jellemző volt. Itt egy bizonyítvány ifj. Nagel Ottó könyvkereskedőtől, kinek könyvüzlete Budapesten, a Nemzeti Színház bérházában volt.

„Midőn pedig Schwarz Czechi kisasszony saját kívánságára üzletemből kilép, bátran ajánlom Őt, mint ügyes, disztíngvált, pontos és szorgalmas munkaerőt. Budapesten 1894. március hó 1-jén.” Ekkor lépett-e be a pesti magyar kereskedelmi bankhoz? Csupán fizetésemelési értesítések maradtak rám. Az első 1895 novemberében kelt és 60 Ft-nyi drágasági pótlék engedélyezéséről szólt az utolsó 1898 februárjában közli, hogy *az 1898 március 1-től felemelt fizetés 60 Ft-nyi többletéből tartozik Ön. A nyugdíj szabályok értelmében az év folyamán havi részletekben 25%-ot azaz 15 forintot a nyugdíj alap javára befizetni.* Az aláíró Lánczy Leó vezérigazgató. Még saját tapasztalatomból is tudom milyen nagy dolog volt annak idején a nyugdíjas állás. A vasutas, a postás „a közalkalmazott tisztviselő, vagy altiszt legnagyobb csábja az eladó lányok előtt az úgy nevezett ‘nyugdíjas állás’ jelentette. S a századfordulón, amikor a nők egyenjogúsági álmai még csak felsarjadtak.... Anya mindig úgy emlékezett erre a banktisztviselőnői korszakára, mint a csodára. S hányan voltak kolléganői közül olyanok, akik a nyugdíj reményében nem alapítottak családot. Többükkel is találkoztam már gondolkodó koromban, akik inkább vénlányok maradtak. Pedig még idős korukban is szépek maradtak. De

Anya

férjes asszony nem dolgozhatott. S itt van anya emlékkönyve, amelybe főleg kollégái - férfiak és nők - írták be kedves soraikat. S ezek az írások nekem az akkori kor szellemét idézik fel. S anyáról is sok mindent elmondanak.

Csak néhány idézet: például, franciául:

La pudeur est à la femme, que chevalerie à l'homme

(Victor Hugo)

Az asszonyé a szemérem, mint a férfié a lovagiasság.

A név nehezen olvasható Palkovitz? peintre (festő)

A jelen világának, mit a durva anyagiasság jellemez, egy kiválóan érzékeny oldala az önbecs, ami - ha az ifjúság öntudatlan ártatlansága és érzelmeket keltő keze övezi - méltósággá alakul.

Iparkodjunk ezt ebben a formában megtartani, mely így minden salaktól ment.

Bpest, 1895 júl. 21. Deutsch Lajos.

„Míg a szerencse feléd mosolyog sok lesz a barátod. Ám, ha eged beborul, úgy a magányba leszel.

Landauer Arthur”

Úgy látszik, ez az emberi társadalom örök törvénye?

„Írnék, de nem tudok, mert itt a feleségem.

Frimm Antal”

A Frimm testvérek úgy látszik, rokonaink voltak. Igen neves intézményeket létesítettek. Az egyik fivérnek süketnéma intézete volt. Anya is tanította ott a süketnémák jelbeszédét. Élete végéig tudott így beszélni.

A másik Frimm intézet a hülyékkel foglalkozott. Ezt nem tudom más-képp írni, mert ez is volt a neve. De lehet, hogy ez Bécsben volt.

*„Nőnél az ész legbiztosabb próbája az, ha inkább tűri az
őszinte gorombaságot, mint az üres bókot.”*

Írta: I. Margit

Két a legkedvesebbek közül való kolléganő gyöngybetűi:

*„A legmagasabb, amit a földön elérhetünk azon öntudat,
hogy mindig magas cél után törekedtünk.”*

Collégája Metszösy Gizella

*„Ragyoghat a nő hírnevével,
Lehet bámult és ünnepelt;
De más igaz becsét mi adja
Lélekfönség, szív és kedély.”*

Collégája Reicher Irén.

Egy kolléga, aki jól ismerhette azt a karcsú, szép, fiatal lányt, aki később az én anyám lett:

*„Czeczília kisasszony! Maga olyan szerény teremtés, talán
még hízélgésnek is veszi, ha azt mondom, hogy magánál
'jobb' leányt nem is kell keresni.” Budapest, 1895. május 9.*

Hollósi ? Andor.

Ekkor már az egész család Pesten lakott és Cilike hivatalba menés előtt még ellátta a ráeső házi munkát. Kenyérdagasztás, a kicsik öltöztetése.

Apropó kicsik. Ismét az emlékkönyv egyik kedves fejezete:

*„El ne felejtsd, hogy ezt írta
Nagyon szívből, meleg szívből
Örökösen szép emlékül*

*Kis nővéred Kornélia III. osztályos tanuló
Budapest, 1897 jan. 2-án”*

Kornélka volt a legfiatalabb leány.

Anya igyekezett a bankba, a kolléganők már aláírtak helyette, mert ismerték, hogy egy otthoni műszak után érkezik.

Mozgalmas családi élet, az eladó lányok után érdeklődő fiatalember-
rek. Irodalmi beszélgetések, néha egy-egy színház. A munka mellett
így telhetett az élete, hiszen versek, slágerek utolsó éveiben is vissza-
csengtek a századforduló idejéből.

1900. szeptember 18-án esküdtek meg
apával. Hatévi jegyesség után, s 1901 júniu-
sában már meg is született **Bandi** bátyám.

Milyen volt ez a hatévi várakozás, arról csak néhány meg-
maradt levél árulkodik. Apa nagyon szerelmes volt, a maga
szenvedélyes módján. Anya? Sokszor hangzott el, hogy ő mást szere-
tett. Olyat, aki szegény lányt nem vehetett feleségül. Apát csodálta,
szerette is. Három fiút szült neki. Utána nem akart több gyereket. Apa
polgári iskolai tanítói fizetése....

S Apa felháborodott ezen.

Hogyan, milyen körülmények között ismerkedett meg Anya Apával,
nem tudom. Az elbeszélések arról szóltak, hogy hat év telt el levele-
zéssel, udvarlással, várakozással. Apa egyetemi tanulmányai, munka-
vállalásai, valahogy ezek rajzolódtak ki számomra a megmaradt ira-
tokból, levelekből.

Ezek a levelek nagyon szépek, beszédesek.

Az első dátum egy borítékon, amit Buziáson bélyegeztek le 1896... -án pecsételték le és 1896. július 4-én érkezett Budapestre. A címzett: *T. Cz. Schwarz Cilike kisasszonynak Budapest, István tér 7. sz. III. 4.*

A levélpapír: *Steiner Adolf, kerületi rabbi Buziás (Temes megye)*

A dátum: Buziás 1896. július 3. (Milyen volt akkor a posta? 4-én már Pesten volt a levél.)

A levél németül, gót betűkkel íródott. Ehhez sok türelem kell, ahogy végigböngészem. (4 oldal)

Levelek: *Czilikémnek* (s valami héberül!)

Azt írtam ide, hogy ad méó sono, pedig higgye meg nem kívánom, hogy 100 évig tartson ez a dolog, ez a levélváltás. Minek is van hivatalban annyi dolgu! Éppen azért, hogy oly sokáig kelljen várnom levélre. Úgy el vagyok keseredve az ellen a rendszer ellen, hogy ebben a forró időszakban rakják magukra azt a sok munkát, hogy, így ne végezhesen Cziliké egy még nehezebb munkát a nekem való írást. Csak Hétfőn este jött meg levele s így süllyedünk vissza a régi állapotnál is rosszabbra, a hetenkénti egyszer való levélváltásra. A mellett meg éppen most beteg Vilmos már most 2. napja s nincs is időm hosszú jeremiáddal könnyíteni lelkemen. Pedig annyit kellene elmondanom, hogy el sem tudná ezt Valaki képzelni. Már olyan tűrhetetlen meleg van itt ezen a Buziáson, már oly csalogatóan intenek felém a főváros hűs palotasorai. Már oly undorító ez a buziási savanyu víz és oly kíváncs az a remek vízvezeték forrásvíz ott. Holnap írok haza maguknak levelet u.n. Schwarz Cziczelle kisasszonynak és a Juliusnak, ki megörvendezettett minket soraival. (Julius valószínűleg Gyula volt, anya legfiatalabb öccse (Travestiája)? (Eötvös)?)

*Isten veled szépem, lelkem legszebbje
Isten veled te ajk, ti kék szemek,
Ifjú reményeim s bánatim szerzője
Isten veled én soká el leszek,
S ha visszatérek boldogulva hozzád
Hadd lássam mosolyogni orczád.*

*Pedig tudom nem fog úgy sem örülni nekem, mint én levelé-
nek melyek akkora jótétemény reám nézve, mint az embernek
a levegő s ha annak híján van fuldokolik, valamint az én le-
velem heteken által.*

Isten vele Bernáth

Apa valóban igen rossz idegállapotban lehetett, mikor ez a levél ké-
szült, mert tele van elírásokkal és javításokkal. Pedig a többi gyöngy
betűkkel készült.

Egy fél levél:

Czilikének!

*Szól most levelem válaszul azokra a kedves szavakra, me-
lyek úgy folynak ajakáról, mint a „csergedező kis patak„.
Benne van ebben a hasonlatban annak egész jellemzése úgy
előnyeivel mint hátrányával. (Ó istenem, később milyen ne-
héz volt ez a „csergedezés„! /*

*Benne van a kis patak csergésében: az erdő csendes susogá-
sa, a gerle édes bűgása, kiolvashatja belőle ki-ki amit akar: a
szerelmes a szerelmet.....*

A „fél- levél „másik oldala:

*hanem olyan ki szereti a posztót s többet akar belőle, ha
nincs az hát másból adjon ki nekem az én kis kereskedőm.
Ami pedig az ön becsületességét illeti, édes kis kereskedőm,
hogy (állítólag / nem létező adósságaimat teljesített törlesz-
tést nem fogadva el vissza küldi azt: figyelmeztetnem kell,*

hogy a törlesztést kitévő összegnek kamatait még nem küldte vissza / ugyanis az a nagy összeg több napig volt kegyed birtokában /, s így ha csak ügyvédi költségeket, esetleges végrehaj / Ennyi..../

A következő levél valószínűleg Dunaföldváron íródott. Itt valami tanárféle lehetett Apa.

Egyetlen legjobb Czilikém!

Szombaton du. kérdezi a „liebes Fraulein „: „na kapott már levelet.” Még nem. Azóta még nem kapott, no lássa én már kaptam. Sokkal jobban érzi magát az illető, mintsem magára is gondolna” S alig végzi már is belép a levélhordó és hoz levelet, nem tudtam, de éreztem, hogy az enyém, és Valakimtől.” No lássa itt a levél „S csakugyan itt volt a várva várt levél, rosszul mondom levelecske, mert igen kicsiny volt, de nagyon kedves. S talán nem is oly drága előttem a két másik együttvéve, mert ebben nem remélt, tehát nem is kért, s így önként megadatott engedményt, az „Úr „szónak elhagyását hozta magával. Azután még valamit láttam benne, láttam az én Czilluskámat, vidáman, tréfálkozva. A „liebes Fraulein „nem tudta elképzelni, hogy miért örülök olyan nagyon. „No mondja a fiúknak, ” csinálhatnak ma este akármit, Steiner tanár úr nem fog semmit se szólani. Hanem megmondom Birikének, hogy két porcióval többet adasson fel.” (Biri ke Fényesné.)

Nos nem tesz semmit, csak irigyeljen engem, amíg van miért. Remélem lesz is mindig. Amióta Czili ke írta, hogy mily gyorsan folynak a napok, azóta minden nap meg van az a gyönyörűségem, hogy elmondhatom, most már megint egy nappal, kevesebb, csak az a baj, hogy mindjárt azt is látom, hogy még hány napig kell itt maradnom. Mától hat hétre, azaz negyvenkét nap múlva megyünk el innen, Augusztus 25-én, amikor vasárnap napján Dunaföldvárnak ünnepélyes búcsút mondok örökre. Tegnap felhívtak a Thorához, nem tudván mire vélni Czili ke hallgatását, azt gondolta, hogy

*talán beteg, s csaknem csináltattam.....-t egy betegért, de
azután csak közönségesen mondtam Valakiért.*

*Szoktam nyerni a kuglizon most mindig egynéhány krajczárt
s azért is bosszant a „liebes Fraulein „ „Látszik, hogy nincs
szerencséje a szerelemben” Dehogyan nincs, nem volt még senki
olyan szerencsés, hogy egy Czilikét legyen biztos reménye
bírhatsz. Nos nem haragszik meg a Czilike, hogy folyton
csak magamról beszélek a Czilikéről semmit. Pedig annyi
kérdetni valóm volna. Kérdezek most csak közömbös dol-
gok. Van-e még pótmunka? Kérdezősködtek, vagy jobban
mondva nem tűnt fel az, hogy Czilike levelet kapott a bank-
ba? A rossz címzés nem feledékenységem, hanem izgatottsá-
gomnak volt következménye. S milyen jó gyógyszere van a
Czilikének, s csak oly ritkán alkalmazza. Minden este na-
gyon jól esik az indok is, melynél fogva
Czilikém, bár oly ritkán de mégis ír. Szeretné-e
Czilike, ha volna megint valaki, ki tartóztatná
a munkájától? Feleljen őszintén, kérem szépen.
Zsigától másnap, hogy írtam Czilikének,
kaptam választ, tehát igaztalanul vádoltam. Gizitól kap-
tam levelet, melyben írja, hogy Czilikétől kapott levelet és
válaszol. Kapott már Czilike választ?*

Isten, A sors bár messze elvezet

*Isten veled, isten veled / Téged sosem felejtlek el, téged so-
sem felejtlek el.*

Czilikét követve írom alá nevemet Steiner Bernáth

S Íme egy összeragasztgatott, töredezett, megsárgult papír:

Valakinek!

*Dalt zengeni a szerelemtől
Késervben édes méla dalt,
Kérdelem szívem mért ösztököl,
Nem értem, - lelke mért óhajt.*

*Mért nem lobbant lelkem lángja
Utoljára fényest nagyot:
Véremnek ha forró árja
Érzéketlen jéggé fagyott? !*

*Miért pislog a mécsvilág
Én bennem még, miért! Miért!
Hisz nem való csak hazugság
Lángolásod, hogy égig ért.*

*Avagy nincs mit keseregnem
En csillagom gyors tűntével
Nem a sötét éj fellegi
Fedék sűrűn, űzék el?*

*Tán csak esti csillag valál
S feltűnsz majd hát ismét nékem
Éltem egész fennragyogó,
Fényes hajnalcsillag képen?*

*Lészen lelkem tiszta kék ég
S te rajt fényes hajnalcsillag
Avagy éji komor sötét
Mellyen soha nem virrad?*

(Itt hiányzik) s az utolsó két sor:

Élni gyilkos rémkárhozat.

Munkács 1898. év augusztus hó 10-én

S ismét egy Munkácson kelt levél 1898 október 19-ről:

Kedves Czilike!

Nagyon sok kedvességgel volt levele megírva. A legelső, legnagyobb kedvesség persze én voltam, utánam levelem következett, majd rendre nagybácsim s még Isten tudja hány kedvesség. Én nem tudom okát adni, de az én levelemben, ha magának szól, csak egy kedves van. De azt hiszem közel állok a megoldáshoz, ha rendkívüli gyűlöletemet a formalitások iránt okolom ezért. Ez a gyűlölet annyira megy, hogy sokszor elhallgatók olyant is, amelyben esetleg szintén alakiságot / nem fedi ugyan teljesen a formalitás fogalmát, tán jobb volna külsőség) láthatná bárki pedig nem az. Így mindig akarok kérdezősködni Zsigára és a többiekre de rendszerint azzal ütöm el a dolgot, hogy várok, talán ír majd Valaki róluk.

De úgy látom hallgat mélységesen mintha valami nagy titokról volna ott szó, melyről nem jó a fátylat leemelgetni. Ami pedig bajaimról való hallgatásomat megmagyarázza, az azon körülmény, hogy ilyenek nincsenek. Hogy is képzelhet ilyet, Steiner Bernátnak még az ördög sem tehet semmit. Bennem, rajtam csak angyal tehet kárt. Olyanok pedig velem nem foglalkoznak. Meg azután tudja túlerőltetéstől nekem nem történhet még szembajom sem. Az a vaklárma, amely szembajomat hirdette, onnan eredt, hogy megírtam az, hogy azt a szemkenőcsöt, melyet gyakran említettem sokszor. Használok pedig azért, mert meg akarok szabadulni attól a külső szemgyulladásától, mely már évek óta van meg s használni fogom vagy másfél évig. De azért hiszem, hogy hatását látni fogja már akkor mikor feljövök Budapestre, mit ugyan nem nagy oka van kívánni, mert amint odaérkezem első dolgom lesz majd hadd el hadd. Hja egy olyan nagy betű mire nem képes!

No most még hadd végezzek „Telepathia, nincs időm leírni”-val. Kezdem hátul. Azt, hogy nem volt időm leírni, indokol-

tam még ezelőtt, azzal, hogy már templomba menés ideje volt. A „Telepathia” pedig azon szó, mellyel felkiáltott volna, ha elmondtam volna, hogy ép akkor írta maga, hogy Gizit mindinkább megszereti, mikor ő ezt írta volt nekem: „Cziliké is éppen akkor volt itt, ő nagyon kedves leány, nemes lélek, ki igazán megérdemli a nagyon jó és boldog életet, hiszen te azon leszel, hogy minél előbb a boldogság tetőpontját érje el, napról napra jobban tudom szeretni és akaratlanul sok rokonságot találok kettőnkben, lelki rokonságot érve különösen a mi **Szidikénkben** van sok olyan tulajdonság.” Valóban annak a veszélynek vagyok kitéve, hogy halálosan beleszeretek Valakibe, ha még ilyen hymnuszoknak felmagasztalt zengése hallatszik.

Munkácsra, hol 1898. október 19-én írja ezeket

Steiner Bernáth

A papíros másik felét el kell tennem legközelebbre, vagy jobb lesz azon mindjárt apának írni, hogy legyen valami közös kapocs Budapest és Buziás között. -

Elemér felhatalmazott arra, hogy kijelentsem, miszerint most földrajzot tanul s így nincs ideje visszakövetelni az ezzel felmenő csókot.

Üdv!

S itt van egy levél, amely valószínűleg abban a borítékban érkezett amelynek címezése így hangzik:

T. Cz. Schwarz Cziczelle kisasszonynak

Budapest VII. Dob u. 52. sz. II. em. 1. sz.

S dátum 1900. júl. 26.

Ekkor már valószínűleg eljegyezték egymást, hiszen 1900. szeptember 18-án volt az esküvő.

Kedves Czili!

Két levelezőlapra, egy levélre és egy hivatalos lapra szól a válasz. Ezzel megakarom takarítani, valamennyiükért járó köszönetem nyilvánítását. Ennyit a hölgynek tartozó udvariasságból. Most azonban számot kéne adni a cziczának a hét eseményeiről. Bizony nincs semmi eddig. Lesz-e abból a tervezett utazásból jövő héten valami, azt nem tudom még magam se. A hivatalos közlönyből két állást böngészttem ki. Az egyik az eperjesi tanítónőképző intézet, mely nagyon jó volna, a másik a síkölösi polgáriskolánál. Ma mindkettőnél benyújtom folyamodásomat. A petrozsényihez már folytattam. - Kár, hogy Farkasnak nem tudakoltad meg a címét. Írtam volna neki, talán tehetett volna valamit értem ottan. Különbösen nagyon meglátszik a női leleményesség azon módon, hogy tudtad meg Farkas hollétét.

*Itthonról nem sokat írhatok. Mind jól vannak, Szidi kivételével. Szidi nagyon gyenge idegzetű, tartja kúrát egész nyáron s a mellett roppant sokat dolgozik, egész nap. Reggeltől estig dolgozik, s így nem csoda, hogy nem javul. Gizi nagyon jól van, egy kicsit túl kövér, **Aranka** túl*

sovány. Vilmos pedig Lippán van lövőgyakorlaton. Ma írtam neki is, Nyitrai és Linkáéknek is. Egész

*csomó levelet. Ha **Nyitraiék** már nincsenek Pesten küldd el kérlek, a levelet utánuk. Mamáék hogy és hol vannak? Még valamit írhatok a mi tán érdekel. Tegnapelőtt egy Schreckner nevű leány jött az anyjával Buziásra. Pesten tanult négy évig Maleczkiéknál, még két évig tanul majd az operaiskolánál. Minden délelőtt énekel a gyógyterem mellett levő zongorateremben s a nagyhallgatóság között én is ott szoktam lenni. Csak ne volna még csúnyább, mint a milyen szépen*

*énekel. Különösen ha énekel nem szabad ránézni, mert az
aesthetikai érzésű embert az ájulás környékezi olyankor.*

Csókollak

Bernáth

Az esküvő 1900. szeptember 18-án volt. Apának címzett sürgönyben búcsúztak el a kereskedelmi bank kollégái, amelynek szövege így szólt:

„Rossz fát tett a tűzre kedves tanár uram, kirabolt egy bankot, ellopta a kincsét! „

A házasság Nagykánizsán kezdődött. Apa ott kapott állást. De már novemberben új állást keresett, amit a Fiuméből küldött lapból láthatam. Anya ki mindenkiel lakott együtt? Már ott is voltak kosztos diákok? Elemér már akkor is velük volt?

A következő olyan féltve őrzött levél Pestre érkezett, mivel az első gyerekük készülődött a világra és úgy látszik szülni jött a családjához.

Ez a levél még annyi mindent elmond számomra. Anya később az első mondatot tintával átfestette. Ezt a tintát most sikerült kicsit lemosnom és így előtűnt az a szöveg, amire Anya nem akart emlékezni. A levél arról is árulkodik, hogy Apa mennyire várta születésemet és el sem tudta képzelni, hogy neki ne Piroskája szülessen.

Kedves Czilim!

Mégis javíthatatlan vagy, nem tudod megtanulni, hogy nem szabad oly nagy családdal terhére lenned állandó ottlétteddel. Ha már fürödni akarsz, akkor menj haza mindennap, úgyis szükséged van a járkálásra. Piroskámat megdicsérheted, hogy olyan jól viselkedik betartván a pontos időt, június 21-e utánit. Itt Kleinfeldnének tegnap fia született és nagyon jól van. Szombat délután kinn voltam Markoviccsal a sánczi erdőben, hol éppen akkor a városi elemi iskolának júniálisa volt. Most megfelelek néhány kérdésedre. A kék ruha nem olyan jó, mint volt, egy kicsit szűk, de nem adom vissza többé, még jobban elrontja.

Most már többet vagyok itthon, mert több dolog van a fiúkkal, mint eddig. Elemér igen megörült levelednek s gyűjti a levélbélyegeket nagyban. Csütörtökön délután lesz a torna-vizsgájuk, melyen Elemér mint egy emberekből rakott gúlának egyik építőköve szerepel: azért kellett egy trikót és kukorica nadrágot vennem. Vasárnap hazautazik. Egy kis mellékjövedelemre lesz kilátásom. Ha lesz belőle valami, akkor írok felőle. Már igen sok pénzem fogyott el, bár azóta még nem alsóztam egyszer sem. Holnap Jellinekkel sakkozom náluk, volt már ő is nálam egy sakkipartira. Többet akkor nem játszhattam, mert neki konferenciára kellett mennie, melyen a tanfelügyelő elnökölt s aki másnap minálunk volt iskolát látogatni. Nálam is volt kétszer, s mindannyiszor blamáltta magát (magyarán mondvá). Olyan dolgokat állítván, hogy az osztály alig bírta tartóztatni a hangos nevetéstől magát. Pénteken délután lesz az osztályozó konferencia, s akkor lesz csak írni való. Jó volnál ide íródeáknak. Bizony igaz van Piroskának, hogy nő, legalább látni igyekezetét, hogy minél hamarább szeretné a mamája helyett írni a bizonyítványokat. Csak rajta Piroská! Mamádat csókolja apád.

Kedves Cizcizám!

Itt Jellinekéknél írom a levelet, otthon nem volt levélpapírosom, így itt vagyok kénytelen írni. Délelőtt vizsgám akadályozott az azonnal való válaszolásban. Kívül (az iskolában) és belül (a házban) minden rendben van. Valószínűleg szerdán gyorsvonattal jövök este. Délután még konferenciánk lesz. Tapasztal helyettem Piroskának, hogy oly jól játszza az apjához hű leány szerepét. Majtereszkinék két óra leforgása után fiút szült. Tehát aggodalomra nincsen ok, 3-4 nappal később nálad sem lesz semmi baj. A batiszt ruhádat már bepakoltam. Most pedig rövid időre Isten veled! Urad Bernát

Urad! Bernát - ezt olvasva csak ámulok - bámulok. Az én apám? ! A nagy feminista!? Igaz akkor mindenki azt mondta a férjére és még én is emlékszem erre a szokásra, hogy az uram.... S mindezek után 1901. június 27-én anya megszülte első fiát, akit **Endrének** neveztek el és héber neve Jákob lett.

Két év után 1903. június 14-én született **Lajos**, akit Saulnak neveztek el. Ő Nagyváradon jött a világra és ugyanott 1905. május 18-án pedig **István** bátyám látta meg a napvilágot, akit Ámosz próféta után kereszteltek el. Ahhoz, hogy a hön áhított **Piroska** is a világra jöjjön Apának előbb Amerikába kellett mennie, mert Anya nem volt hajlandó a szűk segédtanítói fizetésre több tátogató száját a világra hozni. Úgy tudom, Apát ez is nagyon felháborította. Izgalmas ennyi minden után, ilyen messzi évtizedek távolából így beszélni Apáról, aki számomra a tökéletességet testesítette meg. S mennyire csak a napi apró dolgokból ítélt meg Anyát, aki pedig akkor, amikor nagy bajok voltak, mindig megmutatta, hogy milyen az ő igazi lénye, milyen igazi Anya.

Anya naplója

1943 már.	14.	Árvaházban hangversenyen Fonyó, Bertánk itt. Gyuri gyerekeknél	
1943 már.	15.	6-kor jött csengetés, felkelünk rája. Berta itt, spejz takarítva	
1943 már.	16.	Marika nem jött be. Mostam, Julcsa Géza itt. Linka elvitte Bundát?, Bandit?	

			
1943 már.	17.	Anica hazautazott. Szenes P. (Piroska) telefonált. Linka kindlit küldött	
1943 már.	18.	B.B. dunna piros Mari néninél Julcsa Linka Sacher Éva vőlegénye Magda Berta itt	
1943 már.	19.	1 csirke bochtesz főzés Gy. itt alszik J. Szerénnél Vaj Flórától	
1943 már.	20.	Gyerekekkel küldtem schlachménest Gyuri Jutká- nál?	
1943 már.	28.	Pistáéknál de. Anica anyjánál Julcsa Kispesten. Gyuri Jutkánál	
1943 már.	29.	Esik rossz érzés nincs hír Pis- táról, Piriről sem Lajosról	

1943 már.	30.	Mostam, lencsét pucoltam, Fonyó itt, Gizi szalon, bolerót próbált	
1943 már.	31.	Vasaltam, este Roboznál voltam, Braun Pirivel lakás miatt 1 h I. dunna, 1 párna	
1943 ápr.	1.	Braunné itt, sült krumpli, este szitáltam	
1943 ápr.	2.	Nincs tyúk B.E. írtam Ilonka miatt, kenyérsütés, hal	
1944. júl.	16.	Rezső Pesten van, Füller és Bellánál Légóhoz értünk oda fél 3-ig, onnét Mari nénihez, Sárihoz, gyerekekhez Sziget u. 11.	
1944. júl.	17.	Zsiga felesége, Mariska itt, 2 cs pucultunk, Sebestyén Sándor is	
1944. júl.	18.	Mosás, Sárkány cipész itt. Szerénnek láza van. Mari itt? könyvért	
1944. júl.	19.	Itt ebédelték Lináék és még mások is itt voltak	
1944. júl.	20.	vasalás, cs. puculás	
1944. júl.	21.	Főzés, sütés	

1944. júl.	22.	Fonyóéknál Podmaniczky u. 39. földsz. Mariskánál Bernát születés- napja Anica is itt	
1944. júl.	23.	Korán ebéd gyerekeknél 3 óra otthon kell lenni	
1944. júl.	24.	Korán dagasztás, rétes sütés vártuk Liáékat Pach dr. itt kórházba megy, Lia beteg. In- jekciót kap. Szerén fürödni kell.	
1944. júl.	25.	Liának ebédet vittem zs. isko- lába kórház.	
1944. júl.	26.	Szerénnel Liánál onnét Beinéknál Zelmánál, sietni haza 5-ig sza- bad utcán menni.	
1944. júl.	27.	Liának ebédet vitt ki Jenő és Jenő ki itt ebédelt	
1944. júl.	28.	Gyerekeknek zsírt küldtem Sá- rival Liának P. párnáját ebédet vitt Jenő	

1944. júl.	29.	Magdával gyerekek ide jöttek én kísértem haza 5-ig vissza. Berta Rezsőnél volt. Riadó. Ebédet Liának László vitt.	
1944. júl.	30.	Tisebof Szerénnel 1 óráig böjtöltünk, Jenő is itt óvóhelyen. László, Bernát, Jenő estig böjtöltek.	
1944. júl.	31.	Náthás vagyok. Jenő vitt ebédet Liának, sütés, főzés	
1944. aug.	1.	Fáni, Margit itt. Jenő visz ebédet Liának. Jobban vagyok káposztás cvekkeli. Bernát	
1944. aug.	2.	Margit jött. Bért. 11-kor pontosan poloskázás Tök leves kukorica csirke	

		Liának vettük Sári itt	
1944. aug.	3.	Liát ide hoztuk Szerénhez a kórházból Pach dr. kíséretében háló széjjelszedve Szerénnél 2 1 nem szólt B. valakiről	
1944. aug.	4.	Lia itt sütés, du. nagy eső Erzsike Sári Irén (unoka?) testvére itt.	
1944. aug.	5.	Itthon, Linka, Géza, Sári, Jenő, Berta, Zelma itt.	
1944. aug.	6.	Magda itt, Bernát ott. Itthon, mert Lia itt	
1944. aug.	7.	Drága Uram meghalt hiába borogattam de. 11 légó volt egyedül voltam vele a IV.	

		emeleten. Jókai u. 4. IV. 3.	
1944. aug.	8.	Ma voltam a chevránál. Saját sírom is megvettem nagy a fájdalomam.	
1944. aug.	9.	lh. hajvágás. Ma temetik 3 órákor egyedül dobják a sírba.	
1944. aug.	10.	Sivet ülök uramért. Jaj nekem. Liának kölcsön 3 p. evőeszköz Piriéből 2 kiskanál is. Somlyóné itt Magda is.	
1944. aug.	11.	Itt voltak, hogy nincs eltemetve B. jaj nekem. Anica mamája, Gottliebné nővére	
1944. aug.	12.	Nagy gyászban vagyok. Linka, Berta, Janka, Zelma, Géza itt de., du. Fáni, Juliska, jaj mi lesz velem. Gy. is sajnálom	
1944. aug.	28.	Mosás, fürdés, légó, nagy fájdalom. Múlnak a napok Bernát nélkül	

1944. aug.	29.	Légó kétszer egymás után, éppen Bernát ágyát kezdtem halála után áthúzni nagy fájdalommal, Tibi itt volt, Magda, Anica is.	
1944. aug.	30.	Mari n.nél gyerekeknél Sárival találkoztunk. Légó pincéből Szerén felhozta ruhákat.	
1944. aug.	31.	Ma de. nem volt légó Fonyó itt, Géza zsömlét hozott Vajda szép levelet írt.	
1944. szept.	1.	Légó kétszer, Liának írtunk, süteményt küldött Szerén sz.napjára. Fáj nagyon szívem Bernát.	
1944. szept.	2.	Csak 12-kor lehet kimenni. Linka Géza így du. jöttek. Fáni, Anica itt Emike itt ebédelt.	
1944. szept.	3.	<i>letépve...</i> azt mondja Pista talán hazajön szept.ben. stb. bár igaz lenne. Hideg lett egyszerre.	

1944. szep.	4.	Gézának adtam B. harisnyáját. Ma Sz. délig böjtölt, vérvizsgálat miatt. Fáj szívem nagyon Bernát után. Miért halt meg. mostunk	
1944. szep.	5.	Ma voltam légó után először bevásárolni a Lehel piacon SZEIN Jenővel (Szerénnél van a fiú) eddig B. vásárolt görögdinnye 80 f. volt paprika 1.80 paradicsom 1 P tök 60 - 40. Kenyársütés. Jan-ka itt, zsömlét hozott.	
1944. szep.	6.	Légó de. Mariska vaját hozott Ervin itt volt.	
1944. szep.	7.	Linka, Sári, Berta, Zelma, Géza itt. Ma 1 hónapja, hogy meghalt Bernát, fáj szívem nagyon	
1944. szep.	8.	Havasi itt volt, megtudta, hogy Bernát meghalt	
1944. szep.	9.	2 ^h hajvágás Gábor vágta cs ?? Dományné, Klári itt Sándor is	
1944. szep.	10.	rövid az idő, 3-ig lehet csak	

		kint járni, légó volt	
1944. szept.	11.	fürdés, kenyérsütés, mosás, Sz. Liánál volt Janka itt korán ebéd	
1944. szept.	12.	Géza itt G.dinnyét vitt Anica visszavitte B. jegyeit Jenő létrát ejtette rám	
1944. szept.	13.	Fáj szívem B. után M.sz. napja ott voltam későn mentem de. légó volt Géza sz.n. itt ebédelték sütés sütemény Gy.-nak küldöm	
1944. szept.	14.	Nagytakarítás sokáig éjjel bombáztak itt a közelben du. ismét Magdánál Demján Évával találkoztam kisfiát vitte kocsiban.	
1944. szept.	15.	Főzés este légóba mentünk Andrassy út nagy bombázás	
1944. szept.	16.	Linka 2 Rezska itt volt Lent voltam Eötvös u. templomban	
1944. szept.	17.	letépve... megzavarta a bomba	
1944. szept.	18.	Ó utcai templomba Sz. és L.val 19 4-kor ebéd légó miatt	
1944. szept.	19.	Ma rendesen fejeztük be az imát, de ebéd után le kellett menni és este is Magda Berta gyerekekkel itt. M. eladogat. nagy a drágaság csak	

		Pista jönne már	
1944. szept.	20.	Ma délben mentünk le bombázás, Attilát elültették tőlünk este ismét lementük Fáni itt 3. ment	
1944. szept.	21.	Városházán voltam házassági l. kellett bemutatni onnét Rákóczi út 14 Pirihez, Iván is jó fiú, Linkához Halaséknál lakik de. légó	
1944. szept.	22.	Aradi u. helyhatóságiért esett. Marikával mentem odáig.	
1944. szept.	23.	Rendőrségen bejelentettem magam mint özv. Linka Sári burgonyát vitt Géza itt	
1944. szept.	24.	Szerén L. Mari nál Rezska itt sós kekszet hozott	
1944. szept.	25.	Vilmos cs. út 3-ba aláíratni iratot onnét Aradi u. bombás házakat nézni borzasztó volt	

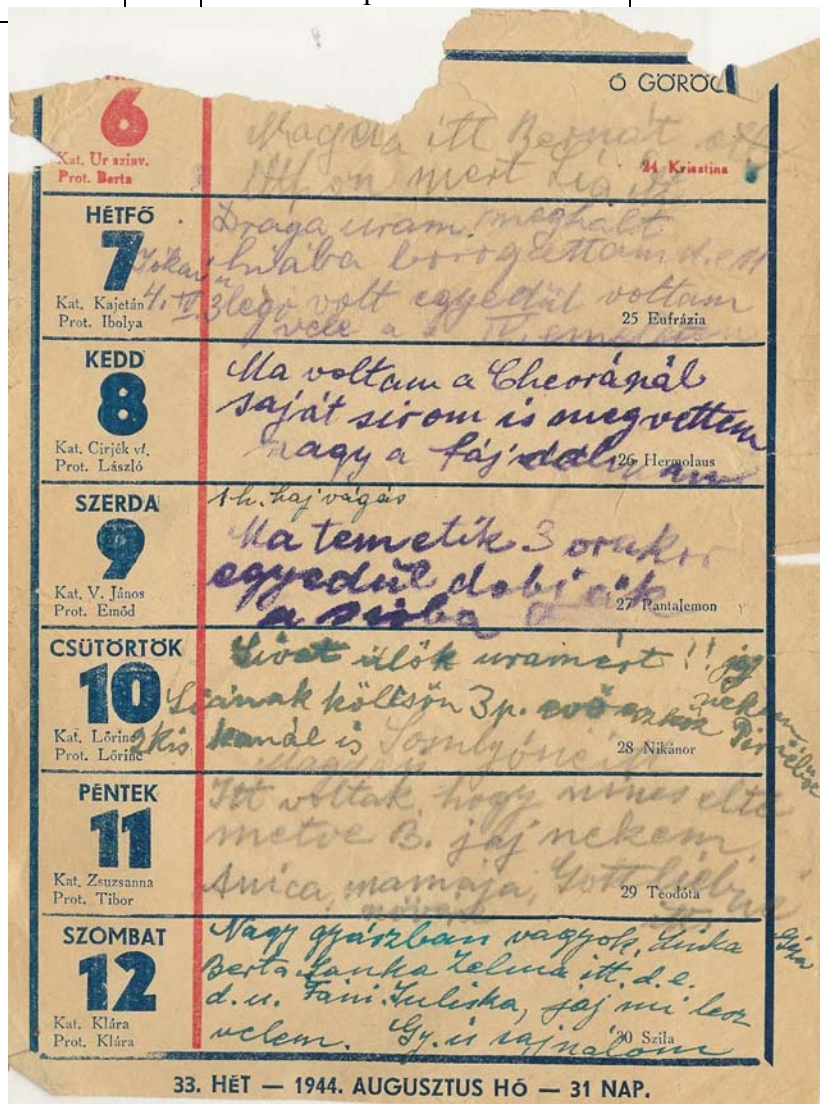
		Fájinál először B. halála óta	
1944. szept.	26.	Erev jomkip először B. nélkül. du. fürdés Sz.-nel Ó u. 19.templomba	
1944. szept.	27.	Egész nap templomban Stein Jenő széket vitt oda nekem Radóné is ott volt rokona meghalt Wallenstein rabbi	
1944. szept.	28.	Jókai u. 4. IV.3. Jenő most ment el hátizsákkal egész ház kísérte Lászlót is behívták Mohos Ilonka hozott almát	
1944. szept.	29.	Aradi u. menni, helyhatóságiért. Itthon maradtam rekamiét csinálták 15 P.	
1944. szept.	30.	Berta, Zelma itt de. Aradi u. voltam és du. Fájinál	
1944. nov.	5.	Lászlót elvitték és fogát kiveték a nyilasok, vérzett. Radóéknál kenyérsütés, főzés is nincs gáz	
1944. nov.	6.	Taubéknál, onnét Gézának vittem sárgarépa főzeléket, ott volt Pach dr. Géza rosszul néz ki. Sári is küldött csomagot Gézának vasaltam gyászfátyolom is	

1944. nov.	7.	3 hónapja, hogy B. meghalt és még nincsenek itthon fiaim Svéd sorba állás, nem kész még onnét gyerekekhez lek-várt vittem, Berta elkísért Magda itt volt öreg Szemere meghalt, Felberné itt dagasztott este	
1944. nov.	8.	Fániéknál látogatni először kis Lacikát, vasaltam, mostam este lehetett csak kifőzni a ruhát a gáz miatt Tibiről, Bandiról nincs hír , Kronberg ideadta felesége képét.	
1944. nov.	9.	Váгатni pékhez 2 kenyér sütni Szerénnel Taubékhoz élesztőért esett. Nagy izgalom. Svéd védetteket viszik Szerénék, Felbertékkal lementek Roszékhoz ifjabb Vágóné búsul, hogy itt kell hagyni az öregeket Kronberget és anyósát Linkától jött lap	
1944. nov.	10.	nincs kimenő 3 napig rendőr jött keresni 14-40-ig	
1944. nov.	11.	lh. Gábor hv nincs kimenő Bertától jött levél Misi itthon	
letépve	12.	sok mindent elvittek lornyomot is	

1944. nov.	13.	légó, Svéd követségnél voltam Magdáék védőiratát megkap- tam 1/2 2- 1/2 4-ig van kijá- rás. Ágynemű kimosva	
1944. nov.	14.	gyerekeknél nem voltak otthon nagy esőben Sárihoz, Mari né- nihez, ki beteg	
1944. nov.	15.	Ma László, Szerén elmentek esőben úgy hiányzanak én is velük mentem, de visszajöttem Felberék itt aludtak elköltöznek	
1944. nov.	16.	Bartók meghalt Most egyedül alszom, kint alszik Pohl úr, sajnálom Sz, mi lesz vele. Köl- tözni kellene, de egyedül hova menjek Rónai gyógyszerész sütöttem barcheszt megjött fe- lesége	
1944. nov.	17.	Várom Szerénéket nincs itthon légó volt nem lehetett kimenni, Pál vitt barcheszt és vacsorát visszahozta Rónai úr ebédjüket hozta vissza. ágyn. felhúztam itt maradt félek Sz. megfázik Szt. I parkba 2 vannak egyedül alszom	
1944. nov.	18.	Ismét egyedül, küldtem ebédet utolsó csirkéből, borzasztó magas lenni hideg van Radóék is elmentek Vágóné, Grószné, 82 éves, Kronberger bejárnak egymáshoz, fiatalok	

		mind elmentek. Stein J. jött ebédelni kokszot kért Darvas fát is 4 db	
letépve	19.	... értekezlet svéd ház lett ?	
1944. nov.	20.	(Magda írt) maradunk. (???) Mandelék ideköltöznek sok mindennel borzasztó helyzet. László itt volt vitt ágyneműt sütöttem rendőr felírt világítás miatt.	
1944. nov.	21.	Már itt vannak egészen főznek is már Nők. (?) öreg Vágóné erővel bevisz este ott kell vacsorázni senkiről hír még bizonytalan az itt maradás	
1944. nov.	22.	Radóék elmentek öreg egyedül maradt pincében voltunk. Krauszné és két fia kokszért fát hoztak fürödni Herzog is fürdött én is lekváros gombóc Szerénnek írok	
1944. nov.	23.	Azt mondják svéd lesz Elliéknél vágatni is Pozsonyi út 33- ba mentek köhögők Szerénnek barcheszt stb. küldtem gomba ezt itt vette Ganzler angol-m. bankból	
1944. nov.	24.	pincébe fáért Szerénnek Jenő vitte mert Végh nem akarta. jó hogy jött Jenő Kronberger beteg	

1944. nov.	25.	rekedt vagyok pincéből kokszot fát szemet hoztunk el akarják venni. Pollaknéval zsírt levelet akartam küldeni de Jenő vitte Szt. I. park 2-be.	
------------	-----	--	--

Anyagi helyzet

Azután, hogy Apát eltanácsolták tanítói hivatásától, nagyon nehezen bírom visszaidézni, tulajdonképpen hogyan is alakult a család anyagi helyzete.

Nem tudom, hogy a fiúk tudtak-e valamit arról miből kosztolunk, miből ruházkodunk? Miből fizetjük a lakbért? Én nem tudtam semmiről. Szüleim nem osztották meg velem gondjaikat. Csak annyit észleltem, hogy a családi ebédeknel Anya szóözönnel árasztotta el Apát. Szó volt ruháról, függönyről és még ki tudja mi mindenről. Ilyenkor Apa dühösen a szalvétára vágta az evőeszközt és kirohant. De emlékezetem szerint soha nem ment tovább az előszoba ajtónál, visszajött és megettük az ebédet. Ezek a szóváltások, veszekedések nagyon bántottak, de biztosan mindig Apának adtam igazat. Anya bevásárolt, főzött, mindig volt egy kis cselédlány, aki segített neki. Én a veszekedések okát mindig abban láttam, Anya húgai gazdagodtak és minket a szegény rokonokat lekezeltek. Amíg az Ügynök utcai nagy lakásban laktunk, mindig voltak kosztos diákok nálunk. Néha csak egy-egy, de volt, hogy többen is együtt voltak a bátyáimmal. Bandi korrepetálta őket. Később Szerén néniék és a nagyanyám költözött hozzánk. Majd elköltöztünk az Izabella utcába egy földszintes, három szobás lakásba. Egyáltalán elég sokat költöztünk és ez mindig anyagi helyzetünkkel volt összefüggésben.

Apa különböző cégeknél könyvelést vállalt, és amikor az év végi mérleget kellett készíteni, jóformán az egész család írt és számolt.

Végül Apa a Phöbus Villamos Műveknél kapott főkönyvelői állást és ez okozhatta, hogy ismét költöztünk méghozzá az Andrássy út 86-ba, ahol két előszoba, öt szoba volt az egyik szoba 10 méter hosszú, tizenegy ablak nézett az utcára, két erkély nyílt az Andrássy útra. Én egy kis szobát kaptam, amelynek virágmintás tapétája volt. Ezzel együtt továbbra is nagy bánatomra rokonaim levetett ruháit hordhattam. Persze ezek időben eléggé összefolynak. Egyszer nagyon örültem, hogy

végre kapok egy saját téli kabátot, mert senki nem nőtt ki semmit és akkor kiderült, hogy Linka néninek van egy téli kabátja, amelyből nekem lehet alakítani egyet.

Tulajdonképpen valahogy úgy éltem, hogy az anyagi dolgokat igen megvetendő, lealacsonyító kérdésnek tekintettem és nem igen jutott el a tudatomig, hogy anyám mindennapjait mi is tölti ki. Természetesnek találtam, hogy anya beosztja Apa keresetét, hogy a piacra mindig tízenegy óra előtt néhány perccel megy ki. A vidékről árut szállító parasztok csak 11 óráig árulhattak, Így a megmaradt gyümölcsöt, zöldséget sokkal olcsóbban odaadták, csak hogy ne kelljen hazavinniük. Ilyenkor Anyát- rendszerint- nagy kosarakkal megrakott asszonyok kísérték haza és elkezdődhetett a befőzés, hiszen nálunk nem volt olyan mennyiség, ami ételneműből el ne fogyott volna. A legemlékezetesebb ilyen bevásárlási akció volt, amikor Anya egy szekér dinnyével jelent meg a ház előtt. Nekünk gyerekeknek és nekem különösen semmi szerep nem jutott. Bevásárolni is csak nagyon ritkán vitt Anya magával, a konyhai műveletekből pedig teljesen kizárt. . „Menj gyakorolni! „ez volt a jelszó. Hogyne! Az ő lánya ne legyen a háztartás rabszolgája. Énekesnő, tudós matematikus, a szellemi élet.... Ez volt Apa vágya is... Az ő lányát ne durvítsa el a fizikai munka. S én leültem a zongorához, ahol csak az vigasztalt, hogy ott voltak Reinitz - Ady dalai, a rettenetesen unt szonatinák és más gyakorlatok kottái mellett.

Nyaralni Grazba küldtek, hogy tanuljam a német nyelvet. Ott egy-Aranka néném ismerőse- penzió tulajdonosnő gondjaira voltam bízva. Valami tanácsos özvegye vezette a panziót. Valószínűleg két hétig voltam egyedül később Anya jött utánam és vele indultunk egy kis körutazásra Stájerország csodás vidékein. Itt egy boríték felső lapja Apa gyöngybetűivel: *Frau Cecilie Steiner Villa Auhof Alt-Aussée Steiermark Österreich.*

Érdekes, hogy összekeverednek ezek a gyönyörű emlékeim. Két nyáron át jártam Ausztriát, az egyik a bizonyos grazi nyelvtanulással kezdődött. Utána Anya jött, majd Pista bátyám is csatlakozott hozzánk. Vele másztuk meg a havasokat. A másik évben

Salzkammergutot utaztuk be. Ekkor Apa és Bandi is velünk volt egy ideig. Bandi Amerikába készült, de hiába hurcoltuk magunkkal az ő úti poggyászát, a beutazási engedély nem jött meg.

Ezek az utazások mutatták, hogy anyagilag valamivel jobban állunk. Ezt a következtetést is csak most tudom levonni, hiszen akkor valószínűleg még azt sem tudtam volna megmondani, hogy mennyibe kerül egy kiló kenyér.

Apa mindent meg tett azért, hogy megmaradjak valami lebegő világban, ahonnan tulajdonképpen minden után a mai napig nem szálltam le a földre. Igaz, ő is csak küszködött, hogy olyan életet éljen a családja és főleg én, amikor a minden napok gondjai nem húzzák le az embert.

Úgy gondolta, hogy elháríthat tőlem minden bajt és problémát.

Itt van előttem egy írás, melyet a Villamos és Közlekedési Vállalatok Részvénytársaság igazolt vissza Apának. Ebben elfogadják Apa lemondását a Phöbus Villamosműveknél, Újpesten elfoglalt Főkönyvelői állásáról, amely 1929. november 30-án történt.

A felmondási időre járó illetmény és végkielégítés 12 000,- (tizenketőezer) pengő. A havi kegydíj 300,-, halála esetén Anyának 200,- pengő.

Hogy ez a pénz akkor mit jelentett, arról fogalmam sem volt. Csupán azt tapasztaltam, hogy érettségi után ismét költözünk. Nem messzire, csupán az Andrássy út Szív utca sarkától két házzal odább, a Szív utca 18. számú házba. Itt is öt szoba volt, a lakás alapterülete valamivel kisebb és két szoba az udvarra nézett. Továbbra is volt folyószámlánk a szemközti csemege boltban. Apa továbbra is segítette rokonait és barátainak özvegyeit. Ezek miatt is voltak viták otthon.

Már asszony voltam és Apa még mindig eltartott bennünket, életbiztosítást kötött, melynek kedvezményezettje én voltam.

Mikor Brünmben tanultunk és olyan valutarendelet jelent meg, hogy nem lehetett számunkra pénzt átutalni? Apa leszerződött különböző

Anyagi helyzet

felvidéki városokban lévő templomokhoz és a zsidó ünnepeken, mint kántor énekelte számunkra a tanulás költségeit.

A Kossuth Lajos utcában volt egy Dreher evőeszköz üzlet. Ennek a cégnek is ő végezte a könyvelését.

Igaz, ahhoz, hogy embereket segítsen és a család se szenvedjen hiányt, sok pénz kellett, de Apa életmódja is pénzbe kerülhetett. A nagy szenvedély a sakk mellett, ő szeretett utazni is. Két útlevele van a kezemben, amelyből sok mindenre következtethetek.

Szóval családunk anyagi helyzetéről elég homályos fogalmaim vannak. Annyi biztos, hogy amikor a fiúk még otthon voltak, Apa nem engedte, hogy hozzájáruljanak a háztartáshoz. Pedig Bandi mindig otthon lakott, Pista is keresett már.

Sakk

Elöttem két fotó fekszik, amelyek szerintem- családunk és a sakkozás kezdeti kapcsolatait ábrázolják.

Az egyik fotón múlt századbeli öltözékben férfiak állják körül a három ülő alakot, akik közül kettő mozgatja a sakkbábukat. Az asztal és a székek keramit kockákkal kirakott térben állanak, a háttérben sűrű bokrok jelzik, hogy valami kert félében folyik a küzdelem. Mindenki hajadonfővel van, csupán egy széles karimájú kalap takarja el Apa arcát. A kép alatt látszik, hogy odaírták a névsort is, de ebből csupán néhány betűt lehet már elolvasni, és az Steiner névre utal. De sehol egy dátum. Úgy látszik akkor nem látszott valószínűnek, hogy úgy száz év múlva valaki is kíváncsi lesz erre a felvételre.

Talán egy sakkozással foglalkozó történész felismerné a résztvevőket. Hiszen majdnem biztos, hogy valamelyik sakkverseny résztvevői lehetnek.

S itt a másik fénykép: Ez már engem ábrázol egyestendős mivoltomban. Ülök egy párnázott széken, cipő, fehér harisnya a lábamon, fehér himzett ingecske takarja testemet, ami nem takarja el teljesen, és így Anya állandóan leragasztotta a látható részeket, nehogy szemérmetlen perszónának hiessen bárki is. Mi köze ennek a sakkhhoz? A szöveg: „Kedves Apám! - olvasom Anya kézírását - Nagyon vágytam már látni magát, tehát eljöttem és remélem, mint sakkmestert látom viszont. Csókolja szerető leánya Píroska. „

A fotó túloldala: 5 filléres bélyegen a postai bélyegző 1913. júl. 17-én kelt. Rajta az újpesti fényképész bélyegzője és a legérdekesebb a gyerekes írás: „Kedves apa! Írjon egy pár sakkpártit. Urak megverte BTC-t 3: 0-

ra. Írja meg a verseny állását. Késmárkj is játszott. Mikor jön haza. Csókolja szerető fia Bandi."

Bandi ekkor 12 éves!

A lap címezése: *Tekintetes Steiner Bernát tanár úrnak*

Debrecen Royal szálló sakkverseny.

Ezek természetesen még nem az én első találkozásaim a sakkal, amely átszötte egész életünket.

Ebéd előtt és az esti lámpafénynél körül álltak hárman az ebédlő asztalt és bőszen elemezték a játszmákat, amelyeket vagy a bátyáim vívtak az éppen soron lévő sakkturnán, vagy az ellenfeleik, barátaik stílusát, keresték a gyenge pontokat, és úgy elmerültek ebben a foglalatosságban, hogy hiába szólt volna hozzájuk ember. Ők ott jártak a csatamezőkön.....

IDÉZETEK A MAGYAR SAKKVILÁG

1944. november - decemberi számából.

A lap nyilvánvalóan nem a fenti dátum idején jelent meg, mert a benne lévő írások már olyan mondatokat tartalmaznak, mint a Balla Zoltántól írott cikk is: „Budapest ostroma alatt nélkülözésektől szervezete legyengült és ennek hatása képen már a felszabadulás után április 1-jén szívszélhűdés érte, amely azonnal végzett vele.”

A Bandiról és Apáról írott cikkeket idézem:

STEINER ENDRE

1944. december 29-én a Tattersallban, ahol, mint közérdekű munkaszolgálatos dolgozott, gránátlövés következtében meghalt Steiner Endre, a magyar sakkolimpiai csapat standard tagja, legkiválóbb mestereinek egyike.

1901. június végén született Budapesten. Édesatyja, **Steiner Bernát** polgári iskolai tanár a pesti sakk élet felejthetetlen „Tanár ura” igen korán megtanította fiait sakkozni, és a tanítvány nagyon rövid idő múlva már elhagyta mesterét. Steiner Endre 1915 őszén a Budapesti Sakk Kör egy házi versenyén indult először s bár az utolsók között volt valahol, az oroszláncörmeit (vagy inkább medvekörmeit, mert volt valami medveszerű a játékában, sőt a megjelenésében is, ha már szabad embereket állatokkal összehasonlítani, mint ahogy a híres költők tették) megmutatta. - (Biztos, hogy Bandi bátyámban volt valami kedves mackószerűség) - 1918-ban az első világháború végén, tehát 17 éves korában, már igen jó főtornász erejű játékos volt.

Középiskoláit 1919-ben végezte el. 1920-ban a charlottenburgi technikai főiskolán két féléven át tanult, Berlinnek egyik negyedében. Tanulmányait anyagi okokból abbahagyta. A pesti műegyetemre nem tudta magát felvétetni. A szűcsmesterséget tanulta ki ezután és önálló szűcsiparos maradt élete végéig. Több éven át az Andrássy út 64. szám alatt volt szűcsüzlete.

Berlinben tanulmányi ideje alatt nem indult sakkversenyen, de a sakk-körökbe eljár, szabadjátszmákat játszott óra mellett, vagy gyorsjátszmákat játszott anélkül és a régi sakkmetropolisban előnyösen fejlődött. Hazatérve újból versenyezni kezdett, 1921 ősze óta már mesternek tekintette sakkszövetségünk és sakktársadalmunk. 1923-ban pedig már vezető mestereink sorába lépett. Külföldi nemzetközi versenyekre már 1922-ben kezdett járni. Utolsó szereplése 1939-ben volt Karlsbadban, a magyar- német országok közötti mérkőzésen. A két világháború közti időben ő játszott legtöbbször itthoni versenyein leggyakrabban kiváló eredménnyel. A folkstoni és varsói sakkolimpiáson nem

vett részt, de a többi alkalommal mindig játszott. Prágában nem ment sikerrel a játék, de Párizsban, Münchenben, Londonban, Hamburgban nagyon jó volt. Hágában és Stockholmban pedig briliáns. Legjobb nemzetközi eredményei egyéni versenyeken: 1928. Trenčsén-teplicben második, (mögötte végeztek Samisch, Spielmann, Réti, Grünfeld, Hromadka, stb.), 1937. Jurata (lengyel fürdőhely a keleti-tenger partján) IV. - VI. díjas Tartakower, Stahlberg, Najdorf után, Pircsel, Appellel együtt, Foltis Andersen, Regedzinski és a többi lengyel mester előtt. 1937. Kémeri (Riga mellett, lett tengeri fürdőhely). Ez talán legjobb eredménye. Csak egy ponttal maradt le az első között, Flohr, Petrow, Rzezchewski mögött és fél ponttal a negyedik, ötödik Keres, Aljechin pár mögött, de megelőzte Finet, Tartakowert, Stahlberget, Mikenast, Landaut, Böököt, Apšenieket stb.

25 éves sakkpályafutása alatt voltak kisebb-nagyobb visszafordulások is. Legjobban 1923-ban, 1928-ban és 1937-ben játszott. 1938-ban már erősen kezdett fújni a második világháború előszele. Valószínűleg, ha a világ rendje békés marad, egy-két évtizedig mesterünk még sok szép eredményt ért volna el. Bár legnagyobb sikereit 1937-ben érte el több évi formahanyatlás után, legerősebb nem ekkor volt, hanem 1928-30 között és tehetsége már 1923-ban teljesen kibontakozott volt.

Steiner Endre Sakkirodalommal is foglalkozott. A „Világ”, később a „Magyar Hírlap” sakkrovatainak vezetője volt több éven át, lapunknak is küldött cikkeket, elemzett játszmákat stb. Jó probléma-fejtő is volt.

Ha taktikában olyan kiváló lett volna, mint stratégiában, Rubinstein, dr. Vidmar, Nimzowitsch és Bogoljubov magasságába kerülhetett volna. Így nagymester nem lett, csak nemzetközi mester, még a FIDE 1935. évbéli szigorú tervezete szerint is, amely azonban életbe nem lépett. E

tervezet, amely szerzője egy Louma nevű sakkjátékos volt és a csehszlovák sakkszövetség nyújtotta be a FIDE varsói kongresszusán, olyan magas és nehéz feltételekhez kötötte a nemzetközi mesteri cím elnyerését, hogy a magyarok közül csak Maróczy maradt volna nagymester, Steiner Lajos és Lilienthal ismertettek volna el mesternek, a többiek csak úgynevezett nemzeti mester lett volna és nem nemzetközi mester. Steiner Endre a juratai és kémeri eredményeivel elérte volna ezt a nívót, illetve címet, de pl. Havasi Kornél, Nagy Géza, Takács Károly, e sorok írója, Sterk és a többiek nem érték volna el az említett címet, illetve elvesztették volna.

Steiner Endre elve volt, hogy a partikat ki kell játszani. Így remisre csak a legkétségesebb helyzetekben adta játszmáját. Sötét színekkel épp oly jól játszott, mint világossal. Korrekt versenyző volt példásan fair játékos a táblánál és tábla nélkül is, a sakkpolitikában és a szövetségi életben, amiben néha kényszerült részt venni. Nem volt közlékeny természetű, de ez nem jelentett összeférhetetlenséget, vagy gőgös elzárkózást. Csendessége miatt versenyintézők és vezetők nagyon szerették, de sakktársai is. Öccsének, a nála két évvel fiatalabb Lajosnak nagyobb sikereit örömmel fogadta, és a féltékenység nem kezdte ki. Sohasem panaszkodott, hogy öccsét favorizálják inkább a külföldi versenyeken, sőt a hazaiakon is. **Steiner Lajos**, kétségen kívül megnyerőbb természetű ember volt, mint Endre, sakkcsapatunk „Néma leventéje” és így a népszerűsége is magától értetődő. Az azonban, hogy nagyobb sakkozó volt vitatható. Édesatyjuk szerint - aki, amennyire egy jó atyának megengedhető volt elsőszülöttjéhez húzott - Endre mélyebb játékos volt, Lajos leleményesebb és elfogulatlanabb. E sorok írójának, aki Endre első versenyén is részt vett és utolsó komoly versenye alkalmával is együtt szerepelt vele (néhány csapatbajnoki mérkőzés a karlsbadi

verseny után nem számít e tekintetben) az a nézete, hogy a „jó Steiner Endrével” nehezebb volt játszani, mint akár a „legjobb Lajossal”. Steiner Endre öccsét egy hosszú mérkőzésben valószínűleg legyőzte volna, de Lajos feltétlenül jobb tornajátékos volt, mert sokkal elfogulatlanabbul tudott játszani a különböző erejű és stílusú versenyzők ellen és jobb taktikai érzéke volt, mint bátyjának, aki viszont feltétlenül mélyebb és nagyobb vonalú stratégia volt.

Korai halála nagy vesztesége a magyar sakkéletnek, de az egész nagy sakkvilágnak is, hiszen mindenhol ismerték a sakkberkekben és tudták róla majdnem mindenütt, hogy nem csak a híres Steiner Lajos „szintén sakkozó „bátyja, hanem Steiner Endre sakkmester és ez éppen elég. Aki pedig játszott vele, különösen több alkalommal, úgysem felejtette el nagy játékerejét. Vele a két világháború közti hazai sakkozó nemzedék első nagy alakja szállott sírba. Legyen végső pihenése olyan nyugodt és áldott, mint amilyen szeretettel viseltettek szülei és testvérei (akik közül csak özvegy édesanyja él itt és Lajos öccse Ausztráliában, a többiek elhunytak, illetve eltűntek), hozzátartozói, barátai, sakkmesterkollégái és amilyen bizalommal kísérte sakkolimpiai útjaira annak idején a győzelemre váró magyar sakksbarátok osztatlan megbecsülése.

Vajda Árpád

Elment a két tanár úr.....

Mind a kettő valóban tanár volt. Az egyik számtan tanár egy polgári iskolában, az első világháború végéig, a másik pedig a „Nemzeti Zenede” nyilvános rendes zongoratanára volt szintén valamikor évekkel ezelőtt. Amikor azonban mi, a most középkorúak, vagy különösen a nálunk fiatalabbak tanár úrként szólítottuk és tiszteltük meg őket, a szó eredeti jelentésére már nem is igen gondoltunk, a fog-

lalkozási minőség helyett a sakkéletbeli minőség cserélődött ki a szó értelmeképpen. Ők a sakk tanárai voltak, ki-ki a maga módja szerint és mi is elfogadtuk őket a magunk módja szerint, ki igazi tanárnak, ki magántudósnak, ki sakk-prófétának, ki sakk-álprófétának. Annyi bizonyos, hogy szerettük őket, ha túlságosan nagyra nem is becsültük sakkbeli tudásukat és értéküket. Steiner tanár úr nézetei ellen - ha jó napja volt- még lehetett fellebbezni Endre fiához (Lajoshoz nem, sohasem) legalább is formailag: „mert Bandi azt jobban tudja! „) Mert volna a szegény jó fiú az apjának igazat nem adni) Kéler tanár úr apodiktikus ítéletei ellen azonban nem volt semmiféle apelláta. Terror alatt tartotta partnerét és kibiceit, és ha ő beszélt, akkor az ügy elintéztetett, mintha Róma vagy a Curia döntött volna.

Ez a rettenetes év elvitte mindkettőjüket. Steiner Bernát tanár úr 70 éves korában Budapesten a Jókai Mór utcai lakásának óvóhelyén egy légítámadás alatt 1944 évi augusztus hó 7-én, izgalomban szívszélhűdésben elhunyt. Kéler Tasziló tanár úr, a kiváló zongoraművész, egykori aktív tüzérszázados folyó év január havában budai lakásában öngyilkos lett ismeretlen okból, valószínűleg idegösszeroppanás következtében. Hallottunk azonban olyan magyarázatról is, hogy halálának oka világnézeti háttérű lett volna. 57 évet élt.

Lenbach, a híres német festőművész szokta mondogatni tanítványainak, hogy minden ember unikum. Ami két drága jó tanár urunk a legbeszédesebb példája ennek a tételnek. Gyógyíthatatlan szerelmesei voltak a sakkozásnak korra halálukig. Amikor a zsidókat a kávéházakból kitiltották, a rendelet életbelépése előtti napon még láttam Steiner tanár urat az Abbázia kávéházban kibicelni sakk analfabétáknak és a másik tanár urat a Szálasi-rezsim idejében a Szeifert kávéházban árván üldögegni és a partnert várni

bombatámadás ideje alatt, a Margit- híd felrobbantása utáni időkben...

Sokat lehetne beszélni róluk, legendák szállhatnának fel alakjuk emlékéről. Hogy szerette Steiner tanár úr a fiait, és hogy izgult értük a versenyeken, hogyan tevékenykedett a szövetségi életben, a „Budapesti Sakk-körben”, továbbá az "Újpesti Sakk-körben", amelynek elnöke volt... Miként vonult be Kéler tanár úr a mindennapi bulijához (könnyű játszmák három, vagy négy játékos között, játszmánként 10 perces maximális gondolkodási idővel) a Szeifert kávéházban, a "Budai Sakkegylet" különhelyiségében, ahol Rilke versek citálása, Ottmár Spann és Eduárd Hartmann bölcséletének lelkes ismertetése közben ócsárolgatta profi mestereinket, lehetőleg szemtől-szembe...

Kiváló eredményeket egyikük sem ért el, de szellemes és erős amatőr játékosok voltak. Színes egyéniségük emlékét minden sakkbarát megőrzi, aki csak néhányszor is élvezhette társaságukat. Fanatikus sakkszeretetüket büszkeséggel állítjuk az új sakkgeneráció elé. Bár az ő soraikból kerülnének ki a sakkozásnak olyan barátai és szerelmesei, mint amilyenek ők voltak...

Vajda Árpád

Olyan fantasztikus játéka a sorsnak az, hogy ez a sakkújság, amelyből ezt a két cikket idéztem éppen most, Apa és Bandi halálának ötvenedik évfordulójának évében, 1994-ben került a kezembe. Igaz, hogy Anya hagyatékának rendszerezése közben többször is láttam, de így még nem olvastam át ezt a két cikket és a többi sem, amelyek olyan sok, számomra ismeretlen mozzanatot idézett fel.

Az "Újpesti Sakk-kör" létezése elég nagy szerepet játszott az életünkben, hiszen Apa idejének nagy részét szentelte az Árpád úti kávéházban működő közösség összetartására. Már nagylány voltam, amikor az általuk rendezett táncmulatságon én is ott jártam a tangót, vagy a foxt-

rottot. Az ő rendezésükben zajlott az a nemzetközi sakkverseny, amelyről két dokumentum is itt van a kezemben.

Az egyik az a kérvény, amelyet Apa Vitéz Nagybányai Horthy Miklóshoz írt:

*Főméltóságú vitéz nagybányai HORTHY MIKLÓS
kormányzó Úrhoz!
Legalázatosabb kérvénye
Újpesti Sakk-körnek
képv. Steiner Bernát nyug. Székesfőv. Tanár, elnök
budapesti (Szív u. 18.) lakos által
nemzetközi sakkverseny tárgyában*

Főméltóságú Kormányzó Úr!

Az Újpesti Sakk-kör fennállásának 25 éves évfordulója alkalmából 1934. Évi május hó első napjától kezdődően nemzetközi sakkversenyt rendez, amelyre a hazai mesterek legjobbjai kívül Európa számottevő államainak reprezentáns sakkmeistere is részt vesznek.

Ezt a jubileumi ünnepséggel egybekötött sakkversenyt nemcsak az Újpesti Sakk-kör, hanem az egész város ünnepélynek és szeretett hazánk egyik kulturális megnyilatkozásának is szántuk, amely hivatva lesz a magyar nemzet kultúrájának és vendégszeretetének már eddig is elismert hírnevét, a külföldön továbbterjeszteni s egyszersmind e nemzetközi tréning lehetőség nyújtása által ismét helyre állítani a magyar olimpiai sakkcsapat régi átütő erejét, amellyel három ízben szerezte meg húsz nemzet előtt a világbajnokságot, s amely átütő erő csökkenése éppen a hazai nemzetközi mérkőzések hét év óta való hiányából ered.

A versenyekre nemcsak hivatásos, hanem a külföldön magas méltóságokat betöltő egyéb mesterek is bejelentették részvételüket, akiknek közreműködése biztosítja a verseny-

nek külsőségeiben és nemzetközi vonatkozásban is számottevő sikerét.

Főméltóságod kultúrszeretetén és annak minden vonatkozásban közismert pártfogásán felbuzdulva vettük azt a bátorságot, hogy nemzetközi versenyünk sikerének előmozdítását Főméltóságodnál is kérelmezzük, és azt az alázatos kérésünket terjesszük elő, hogy a verseny első díjának nyertese részére külön díjat kitűzni és azt "Főméltóságú vitéz nagybányai Horthy Miklós kormányzó úr díja" megjelöléssel a verseny nyertesének engedélyezni kegyeskedjék.

Főméltóságod neve és díjának elnyerése a verseny résztvevőinek oly buzdításul szolgálna, amely nagyban fokozná azoknak ambícióját és az első díj elnyerésére irányuló törekvését.

Főméltóságodat versenyünk fővédnökének akartuk megnyerni, de miután a magas Kabinet irodától azt az intelmet kaptuk, hogy nagy elfoglaltságában Főméltóságodat ezzel a kérésünkkel ne terheljük, - ettől a tervünktől kénytelenek voltunk elállni és fővédnökünknek Hóman Bálint m. kir. vallás - és közoktatásügyi miniszter úr Őnagyméltóságát kértük fel, aki ezt a tisztséget elvállalni kegyeskedett.

Alázattal kérjük Főméltóságodat, hogy versenyünk fényét magas megjelenésével emelni kegyeskedjék, hogy végtelen hálánknak és ragaszkodásunknak személyesen is kifejezést adhassunk.

kelt Újpesten, 1934. évi április hó 12. napján.

Főméltóságod legalázatosabb szolgálói:

Újpesti Sakk-kör

Főtitkár

Elnök

A Magyar Sakkélet 1984. 11. számában cikk jelent meg Urbán János tollából, "Emlékezés az újpesti nemzetközi versenyre" címmel.

"Az Újpesti sakk-kör fennállásának 25 éves jubileuma alkalmából 1934 május 2- 19-e között a Tungsram Művek kultúrházában (Váci út 77) nemzetközi tornát rendezett, ami- miként Dr. Vajda Árpád a Magyar sakkvilág XIX. évfolyamának 6. számában (1934. június) írja- egyike volt a legszebb, legérdekesebb és legnehezebb versenyeknek, amelyek Magyarországon valaha lefolytak. Létrejötté lényegében és elsősorban Steiner Bernátnak, a sakk-kör elnökének, a Steiner fivér-eknek (Lajos és Endre) atyjának köszönhető, aki a versenyrendezés oroszlánrészét is magára vállalta." A versenyt Lilienthal nyerte.

A cikk szerzője 1980-ban kérte meg Flohr nagymestert elevenítse fel emlékeit erről a versenyről.

"Hogy jól emlékszem-e az 1934 évi Újpesti versenyre? Nem mondhatnám, hiszen 46 esztendő nem éppen rövid idő. A sakkozó egyébként is szívesebben emlékszik azokra a játszmákra, amelyeket megnyert. Ugyanígy az olyan versenyeket idézi fel szíves- örömet, amelyeken sikerrel szerepelt. Egy dologra azonban egész határozottan emlékszem. Újpest, 1934. semmilyen vonatkozásban nem hasonlítható össze Baden bei Wien 1980-nal. Akkor Újpesten nem laktunk a legjobb szállodák egyikében....., csupán a jómódú Sir G. A. Thomas, a szó igazi értelmében vett getleman, szállt meg a saját költségére Budapest legjobb hoteljében. A gyárban a kávéházban játszottunk, ahol az alkalmazottakkal együtt étkeztünk. Az ebéd után elmosogatták az edényt és az asztalokra sakktáblákat állítottak....."

És mégis minden nagyon kedves, nagyon hangulatos volt. Kedélyesen zajlott a verseny, nem úgy, mint manapság. Soha nem unatkoztunk, nem is unatkozhattunk, mert a szellemes Vidmar professzor és Tartakover mindig jó hangulatot teremtettek, a többiekről nem is beszélve.

Örömmel, csodálattal és ma már némi szomorúsággal emlékszem vissza a Steiner sakkszaládra: Steiner papára és a két testvérré, Steiner Endrére és Steiner Lajosra, a szerénység mintaképeire. Milyen drámai

sors várt rájuk- csakúgy, mint az újpesti verseny egy másik résztvevőjére, dr. Treybalra, aki szintén maga volt a megtestesült szerénység. A legjobb emlékeket természetesen a győztes, Lilienthal Andor őrzi az újpesti versenyről, aki ott aratta élete talán legnagyobb sportsikerét. Abban az időben emelkedő csillag volt, gyorsan elegánsan, káprázatosan játszott és néhány hónappal később Hastingsben a sakkirodalom egyik gyöngyszemeként számon tartott játszmában megsemmisítő vereséget mért. ".....

Ezen a versenyen mind a két fivérem játszott, de mind a ketten elég hátul végeztek. Igaz nagyon szoros volt a mezőny és mögöttük olyan nagymesterek végeztek, mint a francia dr. Tartakower, és az angol Thomas. Erre a versenyre egyébként nem nagyon emlékszem, hiszen éppen abban az időszakban fejeztem be Brünmben a tanulmányaimat.

A szereplők személye része volt mindennapi életünknek. A hazaiak ugyanúgy, mint a külföldiek. Lilienthal családomat sajátjának tekintette, bátyáimat tanító mesterének. Mikor Lajos bátyám 1936-ban világgörülű útra indult, első útja Moszkvába vezetett. Az ottani sakkozók hívták meg. Biztosították arról, hogy odakint minden rendben lesz, nem baj, hogy az itteni követség csak átutazó vízumot adott részére.

Ma már tudom én is, hogy akkor már a külföldieket rossz szemmel nézték odakint és a sakk barátai nem tudták elintézni, hogy hosszabb tartózkodási engedélyt kapjon. Így néhány nap sakkozás után Lajos keresztül utazta a Szovjetuniót és onnan Japánba hajózott. Lilienthal akkor már meg is házasodott Moszkvában és Lajost az ő felesége látta vendégül.

1948-ban valami verseny volt Budapesten és Lilienthal eljött Anyát meglátogatni. Akkor még számomra a Szovjetunió a csodák országa volt és nagyon csodálkoztam azon, hogy Andort egyik játékosársra is elkísérte Szív utcai lakásunkra. Akkor azonban biztos, hogy nem jutott eszembe semmi hátsó gondolat. Még akkor sem, amikor beszélni akartam vele és kerestem a szállodában, ahol megszállt. Lehet, hogy valahol mélyen valami kellemetlen érzés meghúzódott bennem, de biztos, hogy nem engedtem felszínre törni. Mikor elkezdődött az „olvadás" és sok minden felszínre került, akkor hirtelen úgy éreztem,

hogy most már nem érhet csalódás és elmentem egy csoporttal a Szovjetunióba.

Moszkvában megtaláltam Lilienthal és Flohr telefonszámát a telefonkönyvben. Lilienthal nem vette fel a kagylót, de Flohr nagy örömmel hallgatta, hogy ott vagyok és szeretnék vele találkozni. Elmagyaráztam neki, hol szálltunk meg és ő ígérte, azonnal odajön. De hiába vártam.....

Teljesen felfoghatatlan még ma is számomra a bizalmatlanságnak az a légköre. S még évekkel később is. 1972-ben Lajos bátyám hazalátogatott. Ugyanebben az időben Lilienthal és felesége is Pesten volt. Beszéltünk a sakkszövetséggel. Andor és Lajos nagyon szerettek volna találkozni. Hogyan sikerült azt megakadályozni, hogy ők látogassanak el hozzánk? A találkozót azért megszervezték Lilienthalék szálláshelyén - ha jól emlékszem a Politikai Főiskolán laktak. Mitől féltek itt nálunk is? Teljesen érthetetlen. Talán attól féltek, hogy a szovjet államot fogja elárulni a volt magyar mester az Ausztráliából érkezett volt magyar mesternek. Két testi-lelki jó barát találkozójánál ott asszisztált a magyar sakkszövetség teljes tisztikara: elnök, titkár, párttitkár. Nehéz a felfogóképességem? Andor orosz felesége dühöngött. Azért nagyon örültek egymásnak.

Flohrt még a húszas években ismertem meg. Valamelyik magyarországi versenyen vett részt. A külföldi sakkozók közül is sokan jártak vendégségben nálunk. Voltak közös összejövetelek. Flohrral kapcsolatban a legemlékezetesebb egy vidám-parki kirándulás volt. Nagy társasággal vonultunk ki a Ligetbe, nagyon jó hangulatban próbáltuk ki a legkülönbözőbb járműveket, kerekeket, hintákat. Volt akkor az Angol Parknak egy ún. "vad számara", amely nagy erővel vágta földhöz a nyergében ülő egyéneket. Párosával járkáltunk. Flohr kiérője Magda, unokahúgom volt. Sok szót nem tudtak váltani, mivel Magda nem tudott sem csehül, sem németül. Azért jól szórakoztak. Egyszer csak Magda megfogta partnere kezét, és húzni kezdte: "Komám" - mondta ékes németiséggel - "Wilde Esel". Ez a vadszamar azután mindig Flohrt juttatta eszünkbe. Flohr, ahogy a sakkújságból megtudtam,

1983-ban halt meg. Magda is már közelít a nyolcadik X-hez., akkor tizenöt éves, ha volt.

Apáék belőlem is szívesen neveltek volna sakkozót, de sem Pista bátyám, sem én nem álltunk be a sorba. Pista ugyan még nyolcadikos korában megnyerte a Markó utcai gimnázium sakkbajnokságát, de aztán teljesen szakított a sakkal.

Nekem azért maradtak sakkélményeim. Úgy hatodik gimnazista lehettem, amikor a Siesta szanatóriumban nemzetközi sakkverseny zajlott. Az egyik bátyám játszott ezen a versenyen, a másik ezidőben Berlinben vett részt egy hasonló tornán. Így egyik sem ért rá, hogy a Magyar Hírlap tudósítói munkáját ellássa. (Bandi volt ott a sakk-rovat vezetője.)

Legnagyobb boldogságomra rám bízta, hogy naponta írjak jelentést a verseny eseményeiről. Ott fontoskodtam a verseny résztvevői között és Harry Stoner segítségével írtam meg tudósításaimat. Nagy büszkeséggel kézbesítettem a szerkesztőségbe az aznapi anyagot. szerkesztőségben jártam. Írásom megjelent a lapban. Újságírókkal társalogtam és természetesen Harryvel!

Steiner Hermann volt a neve, amíg Amerikában nem vált neves sakkozóvá. Komoly felnőtt volt, kiváló sakkmester (úgy tudom, Amerikában sakk-klub őrzi a nevét) és nagyon csinos, magas fiatalember. Én tizenhat éves. A másik amerikai résztvevője a versenynek egy Marshall nevű sakkmester volt. Mikor a torna befejeződött, az asztalán lengő amerikai zászlót nekem ajándékozta. Másnap az iskolában kitűztem a padomra a csillagos lobogót és vártam a hatást. Hogy más tanárok óráján is megtettem-e azt már nem tudom, de Turóczi Trosztler tanár úrnak ezzel is akartam imponálni, tudatosítani benne, hogy nem akárki, hanem egy "Újság tudósítója" tiszteli meg előadását jelenlétével. A hatás nem maradt el. A tanár úr kihívott felelni és mivel szokásom szerint meg sem mukkantam nagy gögőmben, rám ordított: *"Steiner! Maga egy sakkozó-automata!"*

A háború után sem felejtkeztek el a barátok a sakk-családról. Anyát rendszeresen látogatta Vajda Árpád dr. Mindenben igyekeztek segít-

ségünkre lenni. A fiúk volt tanítványai Szabó Laci, Lilienthal felkeresték, írtak neki. 1964-ben dr. Vajda és Barcza Gedeon búcsúztatta a sakk-mamát.

Gyerekek

Bandi

1901. június 27-én Anya megszülte első gyermekét, Budapesten. Igaz, hogy nem én születtem meg, de azért Apa biztosan nagyon boldog volt elsőszülöttjével és a benne dúló szeretet-áradat legidősebb bátyám egész életére rányomta bélyegét.

Gyönyörű, egészséges csecsemő lehetett- a fényképek tanúsága szerint. Az áradó anyatejtől duzzadó izmokkal. Ezt most azért írom, mert Anya bevallotta, hogy bizony már ez az apróság maga hozta a sámlit a szoptatáshoz. Ez nagy titokban történt, mivel Apa modern nevelési elvei szerint már rég abba kellett volna hagyni a táplálkozásnak ezt az „elavult” formáját.

Az iskolában úgy tartották számon erejét, mint akit „hét évig szoptatt az anyád!”.

1901. szeptember 14-én érkezett Nagy Kanizsára (akkor így írták) egy levelezőlap *Tekintetes Steiner Bernát tanár úrnak (Stirling ház)* címezve. A lap első oldalán: zöld párnán bájos kis baba hasalt.

„Szeretett Bandika! Látod Bandikám mily jó vagyok én. Annyira törekedtem, hogy elküldhessem neked kis képmásodat. Itt küldöm. Én csak írok Bandikának, de ő tőle nincs válasz, fél, hogy kicsi ujjai betentásodnak. Kívánunk boldogságot, szerencsét k, szüleidnek, valamint Bandikának az itthon lévő néni és bácsi;

Nagymama, Nagypapa, Linka, Sárika, Helén, Szerén, Kornélia, Géza, Gyula.”

Sajnos a lap sarka leszakadt és így nem tudom, volt-e más aláírás. (Volt: Berta, most találtam meg a sarkát.)

Az első fotón dundi, fehér ruhás mezítlábas baba ül egy mintás huzatú fotelban, olyan hat-hét hónapos forma. A fotós: Vértes, Nagy Kanizsa. A kép hátáról már hiányzik a papír., de a tetején még olvasható egy töredék: „Cukros, mézes, drága...”

Ismét egy fotó. Ez Buziásfürdön készült. Kossak cs. udv. és kir. fényképész neve előtt a magyar és osztrák címert két sárkány kapcsolja össze. A hátlapján címerek, érmék, virágok közt Kossak József címei, rangjai, kitüntetései, működésének városai.

S kézzel írt szöveg: „A mamának meglepetésül küldjük a fiát. Csókolunk mindnyájukat. 1903” A kézírás Szidi nénitől való, bátyám két éves és a képen dobbal az oldalán üldögél.

Úgy látszik Bandi sokat volt Buziásfürdön nagyszüleinél, mert itt egy kis levél Szidike írásával:

Édes Szüleim! Levelüket megkaptam, és nagyon örültem, mert az olyan olyan nagyon hosszú volt.

Lajcsikának is akartam írni, de hát ő még nem is válaszolt az én kártyámra. Írja meg tehát, hogy megkapta-e? Mondják meg neki, meg Pistának, hogy ne haragudjanak, amiért nem gratuláltam a

születésnapjukra, de nem tudtam, hogy mikor volt, és Szidi néni sem tudta, hiszen az enyémet sem tudtuk. Már előre örülök a 27-ének, mert akkor már nagyon erős fiú leszek. De a 30-ának még jobban örülök, mert már én is szeretném mondani, hogy: „Ez az én apám”. Aztán Apa magával hozhatná Lajcsit is; Szidi néni szeretné látni, hogyan tudunk mi ketten birkózni. Hát Anya hogy van? Van jó cselédje? Nagymama sokat mérgelődik Évával, olyan rossz cseléd ez.

Hogy mondhatja Lajcsi, hogy dob a fáról cseresznyét, hisz nincs ott fa. Milyeneket beszél ez a Lajcsi! Itt most a szeder és a ribiszke érett, más gyümölcs alig is lesz, csak dió, ha el nem lopják addig, mert most nincs kerti őrünk. Szabad a kis Dingót Pestre hozni? Írják meg. Aztán majd szabad Lajcsinak is vele játszani.

Azok a rossz fürdővendégek nagyon nehezen jönnek.

De most alá szolgálja! Megyek csólnakázni. Sokszor csókolja magukat, öcséimet és mindenkit

az Öreg Nagy.

A nagyszülők és Szidi néni is sok csókot küldenek,

Most vannak megint kis csirkéink, olyan aranyosak!”

Az „Öreg Nagy”. Tehát mikor ez a levél született, már mind a három bátyám megvolt. Apa már Pesten tanított, hiszen Lajos is, Pista is Nagyváradon születtek. Ha 27-én Bandi születésnapját ünnepelték, akkor június volt, Bandi öt, Lajos három, Pista egy éves lehetett.

Apa erős fiúkat akart és ezért nagyon örült fiai birkózásainak. Az volt a véleménye, hogy akkor jók a gyerekek, ha felforgatják a lakást. Bandi és Lajos egyébként mindig rivalizáltak, illetve inkább Lajos volt az, aki túl akarta szárnyalni bátyját, akinek erejét a vele egykorú társai is megcsodálták.

Pedig Bandi, ahogy én megismertem, talán a legcsendesebb volt háromjuk közül. Apa árnyékában élt. Úgy csodálták egymást és a fiú természetesnek találta, hogy az ő apja tudja a legtöbbet a világon, a legjobb, a legcsodálatosabb.

A levél megértéséhez: Nagyapáék buziásfürdői háza szép, nagy épület volt, a belső udvart körfolyosó vette körül. Ebből nyíltak a szobák,

amelyeket fürdővendégeknek adtak ki. Buziás virágzó fürdőhely volt. Gyógyvizét messze földön ismerték. Kúrszalonjában nagy társasági élet folyt még akkor is, amikor már nem az osztrák-magyar monarchia gyomorbetegségei keresték fel, hogy keserűvizét iszogassák.

Történetünk pillanata, a „Nagy Öreg” levele azonban még Nagy-Magyarország területén íródott.

Mikor én születtem már Rákospalotán laktunk, mivel Apa úgy gondolta, hogy fiainak szabad terület kell és valami kertes házat bérelt a Villásor 10. szám alatt. Inkább ő járt be mindennap Pestre tanítani. Bandi a születésnapom utáni napon ünnepelte 11. születésnapját, de ismét Buziáson. Mikor megérkezett, csodálkozva nézte az új szaporulatot és felemelt. Mikor én erre, iszonyú bömböléssel reagáltam, a bátyám boldogan felkiáltott: „Megismert!”

Itt a fényképem, amit egyéves koromban készített egy fényképészeti vállalat, amely az újpesti István úton működött. A címzett: *Tekintetes Steiner Bernát tanár úr, Debrecen, Royal Szálló sakk verseny.* (Úgy tűnik a sakk ekkor már régen jelen volt családjunkban.) A fénykép alatt az én üdvözlőm volt olvasható, a címdalra pedig ez állt:

Kedves Apa! Írjon egy pár sakkipartit. Ura! megverték a BTC-t 3: 0-ra. Írja meg a versenyállását. Késmárki is játszott. Mikor jön haza. Csókolja szerető fia Bandi.

Tizenkét éves és már nyakig a sakkban, futballban. Hogy milyen sportot űzött még, nem tudom. Hogy Lajossal állandóan birkóztak, arról sokat szólt a családi krónika. Apa ekkor az Újpesti Sakk-kör elnöke volt-e? Lehet. Biztos, hogy sokat tartózkodott annak helyiségében, amely az Árpád úton lévő kávéházban volt.

Egy alkalommal Bandi lélekszakadva rohant oda: „Apa! Azonnal tessék hazajönni, mert Lajcsi megnémult.” Bandi kétségbeesve, tele lelki-furdalással vázolta a történeteket. Lajos ismét támadásra indult bátyja ellen, mire ő felkapott egy faágat és azzal védekezett. Az ág tele volt tüskékkel, hegyei a fiú bőrébe mélyedtek és a fájdalom elvette hangját.

Apához való kötődés volt-e az oka? Nem igen emlékszem Bandi közvetlen baráti körére. A sakk egész családi életünket végigkísérte. Miközben ebédre vagy vacsorára vártunk, ezek nagyon fontos események voltak otthon, hárman hajoltak össze egy-egy sakkipartit elemezve. Bandi is a Markó utcai reáliskolában érettségizett és 1919-ben elérte 18. életévét. Éppen a Tanácsköztársaság volt Magyarországon és folyt az északi hadjárat. Bandit, mint sorkötelest besorozták a Vörös Hadseeregbe. Az Ügynök utca 18-ban laktunk ekkor, egy ötszobás lakásban. Egyik nap megyünk haza, az egész család el volt hazulról, a folyosóra nyíló cselédszoba ablaka betörve. Bandi bent a lakásban. A laktanyából menekült haza, mert a románok elfoglalták Budapestet.

Néhány nap múlva fehér tisztek csengettek be minden lakásba, vörös katonákat kerestek. Róza azonban Bandi egész katonai felszerelését beáztatta a kádba és így nem történt semmi baj.

Ebben az időben persze zsidókat nem vettek fel az egyetemre. Ezért Apa Berlinbe vitte bátyámat, hogy ott végezze el a műszaki egyetemet. Mennyi ideig bírta? Csak azt tudom, hogy kétségbe esett levelek érkeztek tőle. Hiába vitt magával téli szalámit, meg mit tudom én mi mindent, a német kosztot nem bírta.

Csak arra emlékszem (Apa ekkor utána ment Berlinbe), egy délelőtti hangos zokogást hallottam az ebédlőből. Az asztal előtt ült anyám, egy levelet meg Bandi fényképeit nézegette. A postával érkeztek. Az én telt arcú bátyám beesett arccal, lesóványodva meredt a képekről az anyjára és ő zokogott. Így értek véget egyetemi tanulmányai. Jövedelem után kellett nézni. Itt egy fotó, Braun Márton és társa bőrkereskedéséről, ahol a főnök és a személyzet között Bandi bátyám is támasztja az ajtófélfát. Majd az angol-magyar bankban lett hivatalnok, míg csak ki nem tört a nagy gazdasági válság és ő is B listára nem került. Ekkor a családi tanács - nyilván Apa - úgy gondolta, hogy itt az ideje valami komoly pénzkeresethez segíteni őt. Példának Anya sógora, Jakab bácsi szolgált, aki bár jóformán analfabétának számított, mégis gazdagember lett belőle az első világháború alatt. Jó szakmája volt. Így Bandi is nekiállt kitanulni a szücsmesterséget. Egyik régi barátja is sikeres szücs mester lett. Mivel Bandi volt az, aki őt annak idején,

amikor hazatért a hadifogságból, előkészítette az érettségire, boldogan segített a bátyámnak és átadta mestersége titkait. Abban az időben érettségivel hat hónap alatt lehetett segédlevelet szerezni. Végül a mestervizsgát is sikeresen letette.

Ebben az időben volt az a nagy fordulat családunk életében, hogy Apa ott hagyta a Phöbus Villamossági Részvénytársaságot és nagy végkielégítéssel nyugdíjba vonult. A szűkös földszinti Izabella utcai lakásból az Andrássy út 86. alá költöztünk és Apa nagy terveket szőtt. Elsősülöttjének szeretett volna fényes jövőt teremteni, a gazdagodás útjait megépíteni. Az Andrássy utón nagy helyiséget bérelt, a berendezést belső építésszel tervezette meg. Fényes kirakatok, árukészlet, a műhelyben népes gárda várta a jól fizető vevőket, megrendelőket. Minden olyan volt, mint egy szép álom. Nem sok racionalitás volt benne. Bandi nagyszerű mester volt. Szépen, megbízhatóan dolgozott, de az üzleti élet képmutatása, fogásai nagyon távol állottak az ő mély gondolkodású, becsületes személyétől. S Apa - aki nagy lelkesedéssel igyekezett segíteni az üzletben - Apa meg különösen nem volt üzletember, bárhogya is ábrándozott arról, hogy követi Anya családjának gazdagodó szárnyát.

Már maga a hely kiválasztása is kereskedelmi hozzá- nem értésről tanúskodott. Az Andrássy út gyönyörű sugárút, de messze nem tartozik az üzleti negyedhez. S egy induló mesternek azonnal fényes kirakatok mögött árusítani, bizony nagy könnyelműségnek bizonyult. Ezenkívül Apa - a nagy igazságkereső - bizony inkább elriasztotta a vevőket, mint segítette volna. A bundákat apró állatok szőrméjéből készítik. Elég általános szokás volt, hogy néhány bőrrel többet számláztak a mesterek, mint amennyit ténylegesen felhasználtak. A laikus vevők ezt nem igen vehették észre. Azok, akik már nem először találkoztak a szakma gyártmányaival és tapasztalataik miatt bizalmatlanok voltak, bizony gyakran bátyámat is meggyanúsították azzal, hogy termékeiben kevesebb bőrt használt fel, mint amennyit a vevő hozott. Na szegény vevő.... Bizony apám védelmére kelt a fiának és a maga őszinte, szókimondó modorában riogatta el azokat a vevőket, akik kételkedni mertek annak becsületében.

Így természetesen nemhogy nyereséges lett volna ez az Andrássy úti vállalkozás, de az előre befektetett - a mi anyagi helyzetünkben- nagy pénz is elúszott. Az üzletet felszámolták és Bandi az Andrássy út sarkán, de bent a Rózsa utcában rendezett be egy műhelyt, kis bolthelyiséggel. Sokszor volt téma a családban, hogyha eredetileg ott kezd, mint önálló mester, akkor sokkal sikerebb lett volna.

1930-ban jelent meg a MAGYAR IPAR ALMANACHJA című kiadvány Felelős szerkesztője dr. Ladányi Miksa volt, az előszót Báró Szterényi József v. b. t. t., ny. m. kir. miniszter írta. Ebben a kiadványban valószínűleg minden bejegyzett iparos szerepelt. komoly tanulmányok és ismertetések mellett. Bátyámról a következő állt benne:

*Steiner Endre, szücsmester Rózsa u. 60. Tel.: Aut. 185- 83.
1901-ben szül. reál érettségi és berlini egyetemi technikai
tanulmányok után 1925-ben szab. Kétéves gyakorlat után
1926-ban önállósította magát. 6 segéddel és 7 tanonccal
dolgozik. Mint nemzetközi hírnevű sakkmester a magyar
olimpiai sakkcsoport standard játékosa.*

Hát igen. A sakk!

Mikor anyának Bandi egyik vevője megjegyezte,: „*Úgy látszik, a mester nem szereti a hölgyeket.*” Hiszen a bátyám valóban nem értett az udvarláshoz (Anyá így válaszolt: „*Hát, igen. Ő csak a királynőt szereti!* „,)

S Bandi miközben elmélyülten, nagy alapossággal szabta és állította össze rendelőinek a különböző szőrmeárut, valamilyen sakkpartin elmélkedett. Hosszú éveken keresztül ő vezette a Magyar Hírlap sakkrovatát, hazai és nemzetközi sakkversenyeken vett részt. Ez töltötte ki az életét.

Nyáron a családdal járt ki evezni. Valami turista társaságnak is tagja lehetett, de lányt nem igen láttam a közelében. Úgy a harmincas évek közepém lehetett, amikor pszichológushoz kezdett járni. Nem tudom

hogyan jutott ez eszébe. Abban az időben kezdett Freud betörni a magyar értelmiség életébe?

Ez a lélekelemzés elég megrázó következményekkel járt, mert kiderült, hogy a bátyám gátlásainak fő oka abban a nagy szeretet - áradatban lelhető fel, amit Apa árasztott reá. Elég nagy volt közöttünk a korkülönbség, azonkívül mindenki a saját életével is eltelhetett. Emlékeimben csak Apa kétségbeesése rémlik fel, Bandi lázadt ellene. Igaz ez a feszültség hamarosan feloldódott.

Lehet, hogy a történelem is segített ebben a feloldódásban, hiszen 1938-ban megszületett az első zsidótörvény. Bandi szücsműhelyével hazaköltözött az akkor már szűk Szív utcai két és félszobás lakásba. S itt a fotó 1940 decemberéből, ahol Bandi és Pista katona sapkában ásóval a kezükben állnak munkaszolgálatos társaik között.

A munkaszolgálat hozott változást életében, mert Kárpátaljára került és Rozsnyón megismerkedett egy lánnyal. Ő volt az első szerelem életében? S negyvenegy éves korában megnősült. Feleségül vette Anicát, egy széparcú, kedves teremtest, akinek anyám halála napjáig hálás maradt, mert boldoggá tette az ő elsőszülött fiát.

Pedig milyen későn jött ez a boldogság és milyen idők következtek ezután. Én akkor egész másfelé jártam. Azt sem tudom, hogy Bandi munkásszázadát kivitték-e a frontra. Itt van a kezemben öt levelezőlap.

Az elsőt még a Szív utca 12-be címezte: Somlyógyártelek VI. 22.

Drága Szüleim! Ne vegyétek rossznéven, hogy oly ritkán írok, ez a körülményekből folyik, s nem jelenti fiúi szeretetem csökkenését. Ellenkezőleg, még sohasem gondoltam a felemelő érzésnek akkora fokával a szülői otthonra, mint most. Remélem egészségesek, én az vagyok. Vegyenek a házassági évfordulómra nevemben Anicának néhány szál virágot. Sietek, hogy a lap a mai postával elmenjen.

Szeretettel csókolja kettőjüket Bandi

Mindenkit üdvözlök,

Kézírás, nyilván a parancsnok: L: olvashatatlan.

Feladó: Steiner Endre k.m. sz. 101 (337 Sarmaság postafiók 6 Szilágy megye)

Somlyógyártelek 1944 VII

Kedves Szüleim! Anica írta, hogy jól vannak, és László bácsihoz költöztek. Anica sorai megnyugtattak, mert még nem kaptam hazulról hírt. Szabad időmben sakkozom, van itt egy elég erős partnerem, aki kb. 50 játszmából 3-at nyert. Mindenkinek kívánom a legjobbakat. László bácsiékat üdvözlöm. Mi van a Solyom családdal. Üdvözlétemet adják át. Jól vagyok. Sokszor, szeretettel csókolja kettőjüket

Bandi

A láttatkozás ugyanaz, a cím is.

Somlyógyártelek 1944 aug. 18. (ezt egyiknél sem bírtam elolvasni)

Drága Szüleim! Nagyon szerettem volna már előbb is írni, s most ezt igyekszem pótolni. Nem jó híreket hallottam apáról, s ez nagy szomorúságot okozott nekem. remélem állapota javulni fog és még sok-sok évig fog élni, mert a családnak szüksége van az ő csodálatos optimizmusára, s önzetlenségére. Drága Anyukám, vigyázzon Apára! és Magára is Anyukám! Én egészséges vagyok és bízom, hogy nem sokára viszontlátjuk egymást. Hogy vannak az unokák? Szeretném már őket is látni. László bácsit, Szerén nénit csókolom.

Sok-sok szeretettel csókolja mindkettőjüket Bandi.

A cím ugyanaz, de a kézzel írt L betű helyett nagy pecsét:

ELLENŐRIZVE 1944 aug. 19.

Dinnyépuszta (már elmosódott)

Drága Anyukám! Remélem, e lapomat megkapja! Sok helyen voltam, sokat gondoltam Magára, és sokat aggódtam is. Én egészséges vagyok, s nagy megnyugtatósomra szolgálna, ha kapnék az én egyetlen Édesanyámtól egypár megnyugtató sort. Címem: Steiner Endre k.m. sz. 701/23 Dinnyépuszta Fejér megye. Tessék a túloldalon is megnézni a címem, mert csak ilyen csúnyán tudok írni. Sokszor csókolja Bandi.

(Ekkor már tudja, hogy Apa már nem él)

S az utolsó lap.

Nagys. Dr. Vajda Árpád úrnak

Pesterzsébet, Erzsébet u. 86.

Budapest, 1944 XII. 22.

Tisztelt Doktor Úr!

Nem tudom, megkapta-e lapomat, melyet családom, hol, illetve hogyléte ügyében írtam Önhöz. Most egy újabb kéréssel fordulok Önhöz, tekintettel, hogy családom nem segíthet rajtam. Bakancsom nagyon....(olvashatatlan) mezítláb leszek kénytelen járni. Feleségem néhány hónappal ezelőtt egy régi bakancsom adta át a Szív u. 11....(olvashatatlan) ezt, vagy egy másik használható 45 lábbelit..... s így legálább részben az emberek jóindulatára vagyok utalva. Ha a cipész a régi bakancsom már eladta volna, mindenesetre felhatalmazom, Önt a pénz felvételére. Köszönettel és szívélyes üdvözléssel híve Steiner Endre

Feladó: Steiner Endre k. m. sz. 70169 Budapest Tattersall

Vajda doktor úgy látszik, megkapta ezt a lapot és Anyának adta. Vajda Árpád is majdnem mindegyik magyar sakkcsapatnak tagja volt. Biztosan kiváló játékos is, de különösen becsülték azért, mert rendőrtiszt létére abban az időben is segítette a családot. Már a háború után is törődött édesanyámmal. Ezt a lapot azért hiába kapta kézhez több alkalom már nem volt. Hogy miért nem?

Ezt nálam sokkal megrázóbban mondja el az a darab papíros, amit Anya hagyatékában találtam:

Emlékezés Steiner Endrére Tatterzál 1944 XII. 30-án

Megálltam némán a bombatámadás ember roncsai előtt

Az ajkam imát rebegett

Szörnyű mivé pillanatok alatt a sok virágzó élet

Én előttem az ablakmélyből mosolyogva köszöntött

Szörnyű volt a viszontlátás még ma is borzadok

*10 év után semmi vigasz, megtörtént igaz
Elöttem a meghajlott Édesanya és viszi a nehéz keresztet
És az Úr zsámolyánál imádkozva megtörten lépeget
Köszönöm jó atyám, hogy adsz erőt neki a nehéz
Keresztjét ma is vérző szívvel de viseli
Én is anya vagyok, magam is temettem
És ő ott volt mellettem és segített vinni a nehéz keresztet
Szegény Endre mikor őt temették
Édes apja holtan, anyja a gettóban élő halottan
Én nagyon betegem feküdtem
A szíve sok sebből vérzik uráért fiáért többi rokonért
Szegény Géza bácsi mikor elbúcsúzott tőle
Isten veled édes aranyos Erzsike
Nem gondoltam akkor hogy nem látom többé viszont
Majd egyedül maradt élőkért holtakért
Én imádkozom érte tudom van Isten
Ő is imádkozik értünk a csillagos égből
Megemlékezett róla a szomorú napon
Fiedler Tiborné Arany Tóth Erzsébet 1954 XII30.*

Itt a kezemben ez a ceruzával írott papír és nem tudom ki is az írója,
ez a kedves, megható Arany Tóth Erzsébet.

Lajos

Lajos bátyám 1903. június 14-én, vasárnap este született, Nagyváradon a Szacsvai utca 47. sz. alatt. A héber neve Saul lett.

A családi elbeszélések kemény fejű, akaratos gyerekről szóltak, aki kegyetlenül keresztül vitte elképzeléseit.

Néhány a történetek közül: Lajoska első éveiben- számomra megmagyarázhatatlan okokból nagy nőgyűlölő volt. Ez a család nőtagjaira is vonatkozott. Az első bilizések alkalmával Anya nagy meglepődéssel látta, hogy csemetéje elvégezte nagydolgát a kis edénybe. Annak rendje és módja szerint meg akarta tisztítani a kis gömbölyű feneket, de őt is az ott buzgólkodó cseléd lányt is nagy üvöltéssel üzte el magától a fiatalember: „*Én nem magának kakáltam! Én az Apának kakáltam!*„ kiáltással. Ez még Nagyváradon történhetett.

Iskolába már Rákospalotán kezdett járni. Az első tanítási napon harcias kedvvel érkezett haza az iskolából. *”Többet nem megyek iskolába! Nőtől nem tanulok!*„

Hogyan szerzett aztán tanító nénije tekintélyt magának? Nem tudom. Lajos szerint úgy, hogy az első alkalommal jól elfenekelte!

A következő jellemző történethez tudni kell, hogy születésem előtt még mindkét nagymamánk életben volt. A „**buziási nagymama**” és a **pesti nagymama** (Anya édesanyja). Ez utóbbit Lajos nem szívelhette és az én későbbi tapasztalataim szerint ennek bizony sok oka

lehetett. Rákospalotai lakásban Anya szépen felöltöztette három fiát és készült velük meglátogatni Emma nagymamát. Lajos kijelentette, hogy azt már nem! és mire az indulásra került a sor el is tűnt a kertek alján. Anya nélküle indulhatott el.

Lajos nyilván nem értette, hogy Anya miért olyan spórolós és gyakran nagyon rossz néven vette ezt tőle. Buziáson a cukrászdában fagylaltot készült a család. Anya közölte, hogy nem kell külön fagylalt

mindenkinek, majd megosztóznak az adagon. Lajos nem szerette az osztózkodást, és sértődötten otthagya a társaságot. A fizetésnél azonban megjelent és Anya majdnem elsüllyedt szégyenletében, amikor közölte a pincérrel, hogy egy adagot letagadott a kedves szülő. Ez a dac Anyával szemben biztosan abból fakadt, hogy gyakoriak voltak az anyagiak körüli viták szüleink között és Apa nagyvonalú, elbűvölő egyénisége az ő oldalára állította a gyerekeket. Később én is így voltam ezzel. Talán Pista volt a kivétel, mivel ő jobban megértette édesanyánkat. Bandival sokat birkóztak, és Lajcsit nagyon sértette, hogy mindig ő volt, aki a padlóra került. Ő is egy kis vasgyúró volt, de hiába a báty sokkal erősebb volt nála. Ebbe bizony ő nem nyugodhatott bele és ki is gondolta, hogyan győzedelmeskedhetik. Valószínűleg már akkor is sokat vitte Apa fiait sporteseményekre, így birkózókat is láthattak a bátyáim. Lajos egész figyelmét a birkózás technikájára fordította, elleste a fogásokat, és Bandi egyszer csak azt vette észre, hogy tehetetlen öccse technikai fogásaival szemben.

Azt hiszem ez a vetélkedés egész életükben végig kísérte őket. Így volt ez a sakkozással is...

S még egy történet Lajos jellemzésére. Ekkor már én is úgy hat éves lehettem, amikor az egész család, Apa kivételével, zongoraleckéket vett Denker Anna nénitől. A hölgy valószínűleg jól értett a zenéhez, de hogy pedagógiai érzéke a nullával volt csak mérhető, az biztos. Akkor már az Ügynök utca 18. sz. alatt laktunk. A pianínó a nappaliban állt. Anna néni hosszú vonalzóval a kezében magyarázta a zongora rejtelseit, és ha valaki rossz helyen nyomta le a billentyűt a vonalzó suhogva hullott a kezére. Na ebből Lajosnak is elege lett és mikor érkezett Anna néni jelenése bátyám a jobbik esetben a fürdőszobába zárkózott be, de előfordult, hogy a nappaliba sem lehetett bemenni és a hölgy eredménytelenül távozni kényszerült.

Két iskolai bizonyítvány maradt rám. Az egyik arról tanúskodik, hogy Steiner Lajos, aki Nagyvárad városban, Bihar vármegyében 1903. június 14-én született, izraelita vallású és magyar nyelven beszél, az elemi népiskola második osztályát a rákospalotai nyilvános elemi népiskolában, mint rendes tanuló az 1910-1911 iskolai évben a következő

eredménnyel végezte. A másik bizonyítvány a m. kir. állami elemi népiskola negyedik osztályának elvégzéséről tanúskodik. Ez már Állami Elemi Népiskola nevet viselő intézmény volt és Újpesten a Viola utcában működött. Mindkét bizonyítvány tiszta jeles osztályzatokat tartalmazott. Miután Lajos is középiskolás lett (Bandival a Markó utcai reáliskolába jártak) családunk Pestre költözött.

Az első lakásunk egy hatalmas, több utcára nyíló bérkaszárnnyában volt Tisza utca 18. II. 43. alatt. Tisza utca Angyalföld peremén van, a hatalmas ház lakóinak többsége munkás ember volt. A nagy udvaron gyerekcsapatok rúgták a rongylabdát, de lehet, hogy rendes labdájuk is volt. Lajos lett a környék fenegyereke, bár nem hiszem, hogy ő kezdeményezett volna verekedéseket. Bandi erejét is tisztelték az angyalföldi fiúk, de Lajosnak sokkal nagyobb volt a híre.” Duci” volt a beceneve, Bandi volt a „nagy Duci”, Pista a kis Duci.

Egy alkalommal Pista, aki a leggyengébb volt a három fiú között hazafelé baktatott az iskolából. Két srác közrefogta, és lökdösni kezdték, de aztán az egyik észbe kapott és azt mondta: „Te, hiszen ez a kis Duci és gyorsan elhúzták a csíkot.

A Tisza utca 18. hatalmas udvarán nagy focimeccsek zajlottak. Én is úgy két-három éves erőszakoságommal ott gurultam a labda körül, a fiúk nem győztek kicipelni a pályáról.

Lajos is a Markó utcai reálban tanult tovább. Iskolai élményeiből az egyik epizód maradt meg emlékezetemben. A Tanácsköztársaság idején megalakult a diák önkormányzat. Lajoséknál az első határozat így szólt: „Haza”! És az egész osztály nekilódult, rohantak le a lépcsőn „haza”!

Érettségi után- miután a numerus clausus miatt nem vették fel itthon az egyetemre. Németországba, Mittweidába folytatta tanulmányait, ahol gépészmérnöki diplomát szerzett.

Egy levél:

Mittweida 1925. II. 16.

*Kedves Apa, Anya és Gyerekek! A vizsgák javában folyna-
nak. Eddig minden jól ment, csak fizikából volt egy kis pec-
hem. Tegnap voltam Leipzigben. Chemnitz - Leipzig sak-
mérkőzés. Blümich ellen játszottam. Nem fejeződött be. Le-
fogják saccolni. Én azt hiszem, én állok jobban, ő meg hogy
ő. Azt mondta, Vezércserével nyer. Pedig mint én megmu-
tattam neki (csak keveset nézhettük, mert el kellett utazni)
az tényleg nyer, de nekem. Én azt hiszem, ha tartani tudja,
csak vezércsere nélkül. Nézzék meg. Állás. Vfl. Én: K h1, V
b2, B e l, gy. a 2, b 3, c 4, d 5, e 4, f 3, g 4. Sötét
Blümich: K h 7, V c 5, B g 6, F c 8, gy. a 5, b 6, c 7, f 6. Ő
lép.*

*Nem voltam megelégedve magammal. Áldoztam egy tisztet s
meglehetősen nehezen játszottam. Igaz viszont, hogy vizsgák
közben nehéz játszani. Nem is akartam elmenni, de Blümich
írta dr. Schlüternek, hogy szeretné, ha én is mennék. Erre
már nem térhettem ki. Most már megírom, amit múltkor még
nem írtam meg. Takit megoperálták. Múlt vasárnap kijött a
sérve, s autóval kellett a kórházba vinni. Most már jól van.
Szegényt nagyon megkínózták a kórházban. Nem altatták
el s olyan fájdalmai voltak, hogy ordított s az orvos még-
hozzá mondta, hogy mit csinálnának egy némettel Magyar-
országon, ha így ordítana operáció közben. Egy fiatal orvos
meg a zsidókról beszélt valamit.*

*No de most már jól van s ez a fontos. Hétfőn haza visszük
Pestre. (Már a saját lábán). Egyelőre nem jut semmi az
eszembe. Többet már nem írok.*

Mindenkit csókol Lajos

Taki, Lajos egyik legjobb barátja volt. Takács Lajosnak hívták. Vele és Weisz Sanyival volt sokat együtt. Olyan triumvirátus félét alkottak. Később együtt mentek Kölnbe, ahol mint profi futballisták tartották el

magukat egy darabig. Itt van a Mittweidában végzett fiúk fényképe, s ezek a barátságok aztán elkísérték Lajost is élete végéig.

A következő levél, ami 1926. június 28-án íródott. Bandi és az én születésnapommal foglalkozik. Én 26-án lettem 14 éves, Bandi 27-én született.

Elég hű képet ad Lajos érzéseiről és terveiről.

„Kedves Apa Anya és Gyerekek!

Otthon e pillanatban 2 picike emberke néz bele a világba. A fiatalabb 1 naposka ezt bizonyára a tábla fölött gyakorolja (Ez nyilván a sakktáblára utalás) s ha nem is a nagy, de legalább egy kis másik világ rejtelseit akarja kifürkészni.

Hát mit csinálhat ebben a pillanatban a másik a kétnaposka. Ezt már egy kicsit nehezebb elképzelni. A legjobban most a zongora mellett tudnám elképzelni, amint nagy szorgalmasan próbál barátságot kötni a feketékkel és a fehérekkel. A múltkoriban kaptam valami levelet s szokatlan hosszan a két napos úri ember is írt valamit. Az elején csodálkoztam, a levelet elolvassva, hogy egy két napos úri hölgy, hogyan leckéztethet meg egy idősebb urat ilyen keményen, s kételkedni kezdtem 2 napos volta felől. Az írás gondosabb áttanulmányozása után azonban megnyugodtam, ilyen szépen csak 2 napos úriemberek írhatnak. Nem lenne szíves kedves tanító bácsi megmondani, hogy többes számba, vagy többes számban írják helyesen. A mi ókori világunkban még az utóbbit tanultuk, de lehet, hogy az ön módszere szerint az első a helyes. Ha netán tudatlan kérdéseimmel moleztálnám, előre is bocsánatát kérem. Hogy tanító bácsi gondolatai még annál is olyanabbak az bizony elég baj. Más ember örülne, ha a gondolatai csak olyanok. A tanár úr, ha mire e levelet megkapja már el is múlt a 2 napos, talán megelégedhetne szintén olyan gondolatokkal, s az olyanabbak helyett egy kicsit el vinné a mamáját sétálni. S reméljük, hogy az a szemtelen genny az „orrába” végre megunja magát, s nem okoz fájdalmat buksijának. S ha végül nem va-

gyok indiszkrét talán professzor úr bizonyítványáról is szabad érdeklődnöm. Remélem nem okozott térdfájdalmakat.

Bandi, remélem már elpüfölt egy-két ellenfelet, s ha ő nem is, de legalább apa, vagy Pista a verseny alatt legalább két naponként értesítenék (partikkal). Nagyon izgat az ügy. Itt láttam egy mozidarabot: „Panzerkreuzer Potemkin.” Mely művészi értékben csak az Aranylázszal összehasonlítható. Bizonyos, hogy kicsit tendenciózus, de elgondolása, rendezése olyan remekmű s a moszkvai Künstlertheater színészei olyan alakítást produkálnak, s a direkt hozzá írt zene osztálykülönbség nélkül frenetikus hatást vált ki. Ez a darab az expresszionista művészet diadalát jelenti. Hogy abszolút jóságát kiemellem, csak arra hivatkozom, hogy az összes nagy városokban nem tudom hány hétig ment (Kölnben állítólag 6 hétig). Itt ebben a kis Mittweidában egy teljes hétig (sokan kétszer nézték meg) főlemelt helyarákkal. S akkor olvasunk egy cikket az Újságban vasárnapi (20/ VI) számában (Nagy Endrétől), ami általános rossz érzést és fölháborodást keltett. Úgy kigúnyolja a darabot s néha olyan dolgokról ír, ami egyáltalán nincs is a darabban. Nagyon kigúnyol egy jelenetet, amikor az egyik kép egy cvikkert mutat, amint az árboz kötélén fönnakad. Hogy ő ezt nem érti meg, arról senki nem tehet. Éppen az óriási ellentétet fejezi ki a kis és a nagy dolgok között.

Ami az utazást illeti, nagyon meggondoltam a dolgot s erre az elhatározásra jutottam: Nekem

Most nem szabad haza mennem. Ebben a kérdésben nem szabad az érzésekre adni. Most, ha nagyon szeretnék is haza menni, ez a jövőm és egyéniségem végső kialakulására nem lenne jó hatással. Mi történne: haza mennék, kapnék egy állást (esetleg). Fizetést: 200 000.- (nagyon esetleg). Így jövő: semmi. Visszakerülnék az ismerősök közé (nagyon örülnék), jól érezném magam (esetleg, majdnem biztos), s fejlődnék tovább egyoldalúan (vagy megállnék). Nyelvek (az én nagy nyelvtelenségemmel) nem igen mennének,

Mi történne így: Kapok állást, keresek. Esetleg többet, mint otthon (én nagyon remélem), erre felé valamivel jobb viszonyok vannak. Új emberek közé kerülök, új szokásokat ismerek meg, más kultúrát. Új környezet! (Az életképesség a fejlődés legfontosabb eszköze.) Nyelvek tanulása sokkal könnyebb, nagyobb rá az eshetőség. Sikerül: megélek (esetleg még jobban), tanulok, tapasztalok, s ha most haza megyek, sokkal nagyobb az eshetőség valamit elérni. Nem sikerül: (nem hiszem,...

Ennyi maradt ebből a számomra oly érdekes levélből. Lajos pályakezdésének filozófiája. Milyen igaza volt, hogy nekivágott a világnak.

Otthont talált Németországban, Weimar-ban. Járt a balti országokban. Természetesen ez a sakknak is köszönhető. Akárhon is hallottam róla minden nemzet fiai nagy-nagy szeretettel beszéltek róla.

Közben azonban itthon is járt. Egy alkalommal állást is vállalt, mint gépészmérnök. Néhány nap múlva felháborodva jött haza. A főnöke közölte vele: elvárja, hogy jól a körmére nézzen a munkásoknak. „Ő nem hajcsárnak szegődött el!”, s ha jól tudom, többet be sem ment a munkahelyére, inkább ismét kezébe vette a vándorbotot.

Itt van két levélmaradvány 1929-ből, New York-ból:

Az április 12-i:

„Kedves Apa, Anya és Gyerekek!

Ma egyszerre kaptam a levelet hazulról és Apától Bécsből, még egyet Takától és egy lapot Helsingforsból. Volt hát elég posta. Milyen sorrendben bontsam ki őket? Volt probléma. Végül is a sorsra bízta. Apa levele jutott először kézbe. A Húsvétről is szó volt benne. Sok emléket ébresztett. Végig vonultak szemeim előtt az elmúltak; 924 Meissen; 925 Chemnitz; 926 Drežda; 927 Schandau; 928 Leipzig; 929 New York. Már hat éve soha nem voltam otthon ebben az időben. Lassan a múltba vesznek a széderek képei. Apa a fehér sapkában. A macesz. Hű, már eszünk, s a maceszos

*kávék, meg májgombóc levesek, És most? Észre sem vettem,
hogy húsvét van. Esemény nélkül a hétköznapi...*

Itt elszakadt a levél. A másik oldal:

*... hiányt, belső ürességeket..., amit a dolgokra való ráfekvés
okoz, ezek nem jönnek felszínre és megy minden a maga
megszabott útján. Csak egy kis pauzánál kerülnek ezek az
érzések elő, hogy egy kis harc után újra visszaszoruljanak.
Nem mondom, már oly sokszor csak úgy távlatból tekintem
a dolgokat, tudatában saját kicsiségemnek s nézve a sok -
sok parány nagy-nagy harcait. A subway-ben összepréselte-
tésem idején, mikor az újságot sem nézegethetem, furcsa
gondolatok jönnek mennek. Mennyi ember lélegzik itten,
mennyi lélek bámul a szemeken keresztül a semmibe. Mert
ott vannak egymáson, és mégis oly messze. A hivatalban is
van alkalmam megfigyelni az embereket, beszélni velük, lát-
ni törekvéseiket. Sok egyéni élet. Sok érzés, sok kisebb na-
gyobb szépség s természetesen sok emberi gyöngeség is. Van-
nak itt spanyolok, németek, angolok, oroszok, franciák. Van
egy spanyol fiú. Rajzoló művész. Gyönyörű dolgokat csinál.
Rendkívül intelligens, udvarias és szeretetre méltó. Nem so-
kat beszélünk, de ebből sok látszik. A legtöbb fiú szimpati-
kús. Megyünk, rámosolygunk egymásra. „Hello” s kész. Eb-
ben minden benne van. Néha még how are you-t is mondunk
s ez már az egész csúcspontja. Van itt egy kis helyes német
fiú. már beszélgettünk eleget. Mindig jókedvű és meglege-
dett. Egyes kjszólásaiból úgy látom, hogy a zsidókkal nem
nagyon szimpatizál....” Eddig....*

New York 1929 V. 5.

Kedves Apa, Anya és Gyerekek!

*A hét nem sok eseménnyel telt el. Ha csak azt nem vesszük
eseménynek, hogy mintha a sakk érdeklődés egy szellője meg-
csapott volna. Nem akarom elkijabálni a dolgot, mert ami-*

Ilyen félősen és halkán jött még el is szaladhat. Egy este hirtelen úgy éreztem, hogy bele tudok a dolgokba pillantani s magamtól érdeklődéssel analizáltam. Most, nehogy elszaladhasson, s hogy a készülő verseny iránti kötelességem megtegyem, a hirtelen kívülről minden dolgomat elhanyagolom. A cél érdekében az iskolát is föladam. Az utóbbi időben úgyis tapasztaltam, hogy a kezdetleges dolgok előadásán már nem sokat tanulhatok, de nem akartam a versenyig föladni. Egy kis tréningversenyt is elkezdtünk otthon Huszár, Hermann, Barthával és most Bermann (Hermann után a legerősebb) szintén beszáll. Fontos, hogy sakkot lássak, és bele tudjak tekinteni. Enélkül csak ülök és látom a figurákat, de a nagy képeket, elgondolásokat nem vagyok képes újra megkapni. Ha a látszat nem csal, talán most ráviszem magam az útra. Ilyen körülmények között természetesen leveleimbe magamból keveset fogok adhatni, inkább csak a külső vázat. Pista születésnapja is eljön lassan, mint ahogy minden visszaérkezik arra a helyre, ahonnan elindult. Legfőkébb a külső máz, a külső burok változik meg valamennyire. No, de most nem kezdek bele. Tegnapelőtt Elemérrel vetítettünk egy felöltőt, ami egyúttal esőköpeny is. Elég olcsó volt, s meglehetősen rendes kinézése van. Pista ügyében ismét beszéltem Elemérrel. Nem olyan fontos, hogy rögtön megtudjunk mindent, csak az, hogy biztosan. Lehetőleg amíg elutazom a versenyre.---Kornél néni sorainak nagyon megörültem. Semlegesített egy olyan érzést, amit szégyelltem magam előtt. A mellékelt sorokat majd lesznek olyan szívesek átadni neki.

Nagyon sajnálom, hogy még F. Berta néninek sem írtam. S már nagyon éget a dolog. Nem sokára az is meg fog történni. A látogatásokat is verseny utánra halasztom. A hosszabbítás ügyemet hétfőn megkezdem. Mindenkit csókol Lajos. Mellékelve Pirinek,

Ez a melléklet volt számomra a nagy szám! Valószínűleg havonta egyszer, de lehet, hogy minden levélben érkezett egy! dollár számomra.

Lajos New Yorkban egy nagy tervezőirodában dolgozott, mint műszaki rajzoló, vagy tervező? Ott érte a nagy tőzsdei krach, a nagy világválság. Sokszor emlegette, hogy neki (s azt hiszem, ez egész családkra vonatkoztatható) nem szabad abban reménykedni, hogy könnyen jut pénzhez. Részvényeket vásárolt és rögtön beállt a krach. A harmincas évek elején ismét itthon volt, de tulajdonképpen nagyon nehezen idézem vissza mikor is tartózkodott itthon. Európa különböző országaiban sakkozott. - Gyurka fiam születésekor (1936-ban) itthon volt, hiszen pólyázta, becézgette unokaöccsét. Ezután indult világ körüli útjára.

Barátai közül Lilienthal Andor és Flohr (csehszlovák sakkmeister) ekkor a Szovjetunióban éltek, de más szovjet sakkozókval is barátságban, levelezésben állt. Meghívást is kapott tőlük egy turnéra, valószínűleg versennyel is egybekötve. Lajos vízumot kért, de csak átutazási vízumot ütöttek az útlevelébe. A sakkozók biztosították, hogy ha Moszkvába érkezik, ott elintézik a tartózkodási engedélyét is. De nem így történt. Néhány nap után el kellett hagynia Moszkvát és keletre indulva keresztül a hatalmas országon, a Csendes Óceánon hajóra szállt. Japán, Új-Zéland, Ausztrália. S Indián át érkezett haza. Az Indiából hozott fekete (ébenfa?) elefántot a mai napig őrzöm, mint ahogy a KLM légitársaság réz- hamutartói is megmaradtak.

Ausztráliában akkora lelkesedéssel fogadták a sakkozáson kívül más sportokban is kiváló bátyámat, hogy alig akarták elengedni. Újság cikkek jelentek meg. Teniszben, birkózásban, futballban, úszásban stb. jeleskedő sakk mesterről.

Idehaza keményedett a helyzet. Az első zsidótörvény. Hitler árnyéka vetődött a magyar társadalomra. S Lajos indult vissza Ausztráliába. S itt van egy kis papírdarab („Első segítség nyújtás” rövid vázlata c. kis-könyv első oldala) Lajoskám 1938 dec. 20-án ment Ausztráliába, megnősült 1939 okt. vagy nov. Természetesen Anya Írása. S itt lóg a

falon az a családi kép, amelyet az elutazása előtt Pistáéknál készítettek. Az utolsó kép az egész Steiner családról:

Anya és Apa ül a fotelokban. Lajos mellett Tibor és Én, Gyurkát fogom, aki a fotel támláján lógatja a lábát. Magda és Pista, Pétert

tartja és mellettük Bandi komoly, egyenes tartásban. János még pólyában, Anya ölében terpeszkedik.

Ausztrália! Sydney! **Edna** Ausztrália sakkbajnoka, a képek tanúsága szerint nagyon csinos nő. Barátai áradoznak neki arról a magyar sakk mesterről, akit sikerült viszszaolvasztani ebbe a hatalmas országba. S nincs menekvés! 1939-ben (Lajos már 36 éves) okt. v. nov. megnevel. Valamilyen hadianyag gyárban helyezkedik el, és amikor Magyarország hadat üzen az angol világbirodalomnak ő is ellenségnek minősül.

Nem internálják, de állandó ellenőrzés alatt áll. Csupán a munkahelyére járhat be lakásáról, és pontosan megszabták az útvonalat is, melyen közlekedhet. Miket produkál az élet. Ausztrália sakkbajnoka, felesége a női sakkbajnok, egy hadi anyag gyár mérnöke, de még egy ellenséges ország állampolgára.....

Ednát sajnos személyesen nem ismerhettem meg, de a levelekből, áradt felém egy nagyszerű ember szelleme. S jól ismerve a bátyám természetét, sugárzott felém a messze távolból egy kedves, szerető lélek.

Egyetlen bánat felhőzte be ezt a nem mindennapos házasságot és ez nekem is mai napig fájdalom, Lajos nem hagyott maga után utódot. Ha olyan anyagi helyzetben lettek volna, hogy Ednának még a háztar-

tással sem kellett volna foglakoznia, akkor talán megszületett volna legalább egy abból a kis lényből, amelyik nyolcszor fogant meg sógornőm méhében. Egy alkalommal már a nyolcadik hónapban meg is született a gyermek..... Lajos az orvosokat hibáztatta. *"blue baby,, volt. Csak vércserét kellett volna végezni nála.*

Úgy tetszik valami családi megszállottság ez nálunk, hogy mindig valami hasznosat kell cselekedni. Emögött van egy kis igyekezet arra is, hogy javítsunk anyagi helyzetünkön, de ehhez úgy látszik, Apa örököseinek egyáltalán nincs tehetsége. Lajos megszállottan új és új találmányain dolgozott. Évtizedeken keresztül folyó küzdelmét levelei éreztetik.

Hogy ez mikor kezdődött azt még nem sikerült kiderítenem. Háború alatti leveleiről sem tudok. 1943 március 29- én írta Anya a naplójába: esik. rossz érzés és a béke első napjaiban már a Nemzetközi Vöröskezeszettel is kerestet bennünket.

S mikor az első levelemet megkapja! Edna a lakásukhoz vezető lépcsőn talál rá. Ül, kezében a levél és zokog. Talán életében először.

Pista

Ámos próféta könyve az ó-testamentumban Joel és Abdias próféták könyve között található

1905. május 18-án háromnegyed kilenckor született Nagyváradon a Vámház u. 10. szám alatt, a harmadik Steiner fiú. A „kereszttségben" Amosz próféta nevét kapta. A családi krónika szerint Pista kis gyerekként elég gyenge, beteges fiúcska volt és ezért gyakran viték anyai nagyanyámékhoz, ahol az udvaron borban fürösztyötték, hogy erősödjön meg. Két bátyja egyformán vetélkedett kegyeiért, vagy éppen rajta akarta kipróbálni felsőbbtségét. Így hol az egyik kapta fel öcsikéjét és szaladt vele a másik fenyegetései elől. Ezek a vetélkedések azonban nem akadályozták bátyáimat abban, hogy nagyon szerető testvérek legyenek. S mikor Lajos iskolába kezdett járni, Pista nagyon unatkozott otthon. Magától tanult meg olvasni, és mit tehetett volna,

Apa már öt éves korában beíratta az iskolába. Osztálytársai mind egy évvel idősebbek voltak nála. Legjobb barátai is, akik élete végéig őrizték ezt a barátságot.

Már hét éves volt, amikor én megszülettem és ő vigyázott rám a legtöbbet. Sokat emlegették azt a jelenetet, amikor én a rákospalotai kertben én magas székemben ültem és Pista kapta a megbízást őrzésemre. Bátyám belefeledkezett az olvasásba és én kiszabadítva magam a szék öleléséből szépen a földön üvöltöztem. Mi volt a büntetés? Nyilván néhány anyai pofon, mert nálunk nem volt divatban a gyerekek fenyítése, de Anya keze hamarabb járt el, mint Apáé.

Arra már jól emlékszem, hiszen úgy tizenegy éves lehettem már, amikor egy nyáron meglátogattuk nagyapát Buziásfürdön. Erre az útra Pistára voltam ismét testálva és ketten ültünk a vonaton, hogy átlépve a trianoni határt Romániába utazzunk.

S milyen szépek ezek az emlékek, amelyek úgy visszaborzonganak bennem. Szinte most is érzem azt a gyengédséget, amivel a bátyám betakargatott a vasúti fülke padján. Nem hiába volt ő legközelebb anyához, nem hiába volt talán az egyetlen unoka, akit még nagyanyám is igazán kedvelt. Fehér bőre, a két nagyobbikhoz mérten törékeny alakja.....

Volt benne valami lányos gyengédség, simulékonyság is.

S amire még nagyon jól emlékszem az Pistának a Tanácsköztársaság idején.... Hogy is volt csak. Róza, aki háztartási alkalmazott volt nálunk, Pistától kapta az irodalmat. Pistáról írni főleg az emlékezetemre vagyok kénytelen hagyatkozni, hiszen az ő iratai a családjánál maradtak, elég kevés írásos anyagom van róla. Ő nem utazott olyan sokat, mint Lajos. Sokkal korábban alapított családot, mint a bátyjai.

Hófehér bőre az első nyári napozásnál mindig leégett. Nem is értem, hogy sem ő, sem Apa miért nem tanult az előzőekből. Minden nyáron megismétlődött: Kimentünk a csónakházba és mind a ketten estére tűzpiros háttal, lázasan feküdtek. Nem csodálkozom azon, hogy Lajos, amikor megkapta első háború utáni levelemet leült a lépcsőre zokogni. Az öccsét látta maga előtt, aki mindig sugárzott a tisztaságtól. Az öcs-

csét mocsokban, sárban, piszokban, lefagyott lábakkal. Kár, hogy nincs meg az a levél, amit én akkor írtam!...

Pista ugyan nem tartozott a családi sakksapathoz, de azért, úgy mellesleg a gimnáziumban megnyerte az iskolai sakkbajnokságot. Ő itt sem a reáltudományok felé indult el. Míg Bandi és Lajos a Markó utcai reáliskolába jártak, ő ugyanott a gimnáziumot végezte el.

S amíg Bandit meg Lajost származásuk miatt nem vették fel a hazai egyetemre, Pistát, - elsősorban azért, mert bátyjai nemzetközi hírnevet szereztek a magyar sakkozásnak - Pistát felvették a jogi egyetemre. Ugyan akkor Ő volt az egyetlen, aki Apa zenei rajongását követve, a zeneakadémiára is beiratkozott. A jogi és a zenetanári diplomát egyidőben szerezte meg és mindenütt kitüntetéssel végzett.

Az egyetemi éveiről sok szó esett otthon is. Azokban az években még gyakoribbak voltak az egyetemeken a „Hírig Simon”-ok, mint a későbbi években. Ezeket az akciókat bizonyos bajtársi szövetségek rendezték. Formális pogromok voltak. A zsidó hallgatókat bikacsökkal püfölték el. Mindig egy másik egyetemről jártak át a „bajtársak”. Lerugdosták őket lépcsőn és, aki már látott pogromokat az el tudja képzelni mi minden történt ilyenkor. Pedig akkor még nem hallottunk az ún. Nürnbergi Törvényekről.

Mivel a bátyám nem nézett ki zsidónak így - ha jól emlékszem - elkerülte az ilyen szörnyűségeket. Egy alkalommal - így mesélte Pista - ment az egyetemre és egyik zsidó kollégájával találkozott, aki rémülten menekült az épületből. „*Mi történt?*” - kérdezte a fiút. „*Ó, kolléga úr bemehet! Csak a zsidókat verik!*” Mire a bátyám felvilágosította, hogy ugyanabban a vallásban született. Már említettem, hogy Pista két barátjával elválaszthatatlanok voltak. Mind a kettő magasabb volt nála és mind a hárman szőkék voltak. Talán Pista volt a legsötétebb hajú közöttük. Ez a triumvirátus naponta találkozott. Pista néha hőstetteiket is elmesélte. Ezek a csínytevések nagyon hasonlítottak azokhoz, amelyeket az ún. dzsenti csemeték is elkövettek.

Egy ilyen stiklijükre emlékszem: megálltak az Oktogonon és nagy izgalommal kezdtek felfelé mutogatni az egyik ház tetejére. Eközben

mindenféle észrevételeket tettek arra a „szenzációs” látványra, ami a szemük elé tárult.

A két másik fiú: BANET István és WEINBERGER Aladár sokkal jobban szituált családból származtak, mint a bátyám, de ennek ellenére mégis ő volt az ész hármuk között. Banet széles vállú, markánsarcú, hullámos szőke hajú filmsztár típusú fiú volt. Aladár kissé testesebb, lágyabb arcú és talán egyszerűbb természetű is volt. Banet Pista gazdag lányt vett feleségül. Elegáns, jólmenő férfi fehérmű üzletet nyitott a Váci utcában.

Ahogy hazatértek elmesélték a munkaszolgálatot, a megaláztatást. Az ukrán hómezőkön, meztelenre vetkőztetve indult útnak, miközben azt hajtogatta: *„Banet inges vagyok a Váci utcából!”*

Aladár túlélte a megpróbáltatásokat. Gyerekei, unokái felnőttek, s ha jól tudom, még ma is él.

Pista zongora órákat adott. Egyik-másik leány tanítványa engem is barátságába fogadott és nekem áradozott arról a nagy szerelemről, amelyet bátyám iránt érzett. Tíz, tizenkét éves lehettem ekkoriban. Ha a lányok valamelyike disznó vicceket mesélt nekem, azt mindig nagy élvezettel mondtam el Anyának és Pistának. Apának biztos nem, mert ő nem szerette a kétértelmű dolgokat. Ilyen idő távolából nem lehet megállapítani, hogy mi mindennel esett egy időbe. Pista ügyvédbojtárnak szegődött el nagybátyánk, Sebestyén Jenő irodájába.

Emlékszem arra a jelenetre, amikor Pista először vett részt egy végrehajtásban. Ugyanis, ha az adósok nem fizettek, akkor a végrehajtóval együtt az ügyvéd is részt vett az adósság végrehajtásának procedúrájában. Egy idősebb asszony volt Pista első ilyen működésének szenvedő alanya. A bátyám teljesen feldúlt állapotban ért haza. Az asszony ágyban feküdt, miközben a végrehajtó és Pista a szekrényében kutattott ékszerek, vagy más lefoglalható tárgyak után. *„Ügyvéd úr! - sikított az ágyból - nagyon korán kezdi ezt a hóhérmunkát.”*

Pistát szíve a zongora felé húzta, a józan ész, a megélhetés..., ha meg akarta közelíteni közvetlen barátai életszínvonalát. Az ügyvédi pálya nem mutatkozott olyan rögsnek, mint egy zenészé, vagy zenetanaré.

Pedig néha még komponálásra is adta fejét. Talán még megvan a kottája Ady: „Góg és Magóg...” című verséhez írt zenéjének. Mondják, hogy a matematika, a sakk és a zene nagyon közel áll egymáshoz.

Amikor így a családomról írok, elgondolkozom azon vajon nem vagyok-e nagyon elfoglalt, nem festem-e le bátyáimat sokkal tökéletesebbre, mint amilyenek voltak. Ha igen, akkor is vállalnom kell ezt a vádat, hiszen azt a sok szeretetet, amit felém árasztottak, igazán nem lehet szavakkal kifejezni.

S milyen legyen az emberi mérce?

A család belső dolgaival biztos, hogy Pista foglalkozott a legbehatóbban. Anyát talán egyedül ő értette meg, sokkal realisabb gondolkodású volt, mint Apa, vagy a másik két fiú, nem beszélve rólam.

Ez vezette abban is, hogy az ügyvédi pályát választotta a zene helyett. Ő volt az egyetlen a fiúk között, akinek állandó partnere volt. Egy kedves, helyes, fiatalasszony. Hogy elvált volt-e vagy özvegy azt már nem tudom, de hogy nagyon szerette bátyámat, azt magam is láthatam.

Pistáról még egy érdekes dolgot kell elmondanom. Ő sokkal jobban bekapcsolódott a társadalom mozgásába, mint a főleg sakkal és más sportokkal foglalkozó két idősebb fivér. Mikor 1918-ban Abbáziában nyaraltunk Károly király gyermeknyaraltatása alkalmából. Lajos is, Pista is tagja volt annak a cserkészcsapatnak, amely a felügyelők segítségével volt a nyaralás folyamán. Itt van a fotó, amely erről a csapatról készült. Pista látható rajta, de Lajos, aki minden formáságnak, szereplésnek esküdt ellensége volt, bizony elbújt valahova a nyilvánosság elől.

A Tanácsköztársaság idején Pista tagja lett az Ifjúsági Szövetségnek, ő látta el Rózánkat, aki nálunk szolgált, irodalommal. Utána belátva,

hogy ezek az eszmék most háttérbe szorulnak (már 15 éves volt) elindult a polgári gondolkodás, a realitások felé. Mikor én kerültem kapcsolatba a kommunista mozgalommal, Pista a maga finom eszközeivel igyekezett engem megmenteni. Pszichológussal akarta kikezeltetni ezeket a veszélyes eszméket.

Lajost tekintettem példaképemnek, vele is huzakodtam a legtöbbet, de titkaimat Pistával osztottam meg. Bizonyos mértékig ő is velem.

Pista beleszeretett **Magdába**, aki kilenc évvel volt fiatalabb nála. (Istenem! Akkor milyen óriásnak tűnt nekünk ez a különbség.) Szüleim, főleg Apa, nagyon ellenezte ezt a házasságot és így a családból csak **Tibivel**, aki akkor már a férjem volt, ketten vettünk részt az esküvőjükön. Apáék hosszú ideig nem is bocsátottak meg az ifjú házasoknak.

Magda mostani magyarázatai szerint Apa azért ellenezte ezt a házasságot, mert az elég közeli rokonság (ő másod-unokatestvérünk) hátrányaitól féltette az unokáit.

Lehet, hogy ez az aggodalom is élt Apában, de ahogy így a messze-messze múltból emlékszem rá, nem ez volt az igazi oka duzzogásuknak. Apa saját életfelfogása szerint a fiúk kötelessége gondoskodni lánytestvérük anyagi jövőjéről is. S hogy Pista szegény özvegyasszony lányát vette feleségül, így az én jövőmet látta veszélyeztetve, pedig akkor én már asszony voltam, igaz még Tibivel együtt nem fejeztük be tanulmányainkat. Ezenkívül Apa nagyon zokon vette Magda édesanyjának „mesterkedéseit”, mellyel lánya férjhez menetelét segítette elő. Külön tanulmányt lehet írni arról, hogyan szokták „lányos mamák” eladó lányaik férjhez menetelének útját egyengetni. Azt hiszem, ezt már nagyon sok magyar, és más országban íródott könyvben is elemezték.

Berta néni, Magda édesanyja, valóban nagyon pártolta ezt a szerelmet és házasságot, de azt - szerintem - (mai és akkori megítélésem szerint is) akkora tapintattal és okos-

sággal tette, hogy én is csak szeretettel tudtam közeledni hozzá. Ez a tapintat végigkísérte Pista egész házasságát, gyerekeink életét is.

Magda nem egy dologtalan leányka volt, már 15 éves korától állásban volt és asszonyként is tovább dolgozott.

Igaz, hogy miután megszülettek az unokák, Apa is rájött, hogy Pista nem magához méltatlan házasságot kötött.

S akkor jött az 1938-as zsidótörvény, kitört a háború. Itt van a fénykép 1940. decemberéből, ahol Bandi és Pista katona sapkában, kezükben lapáttal állnak munkaszolgálatos társaik között. Úgy emlékszem a munkaszolgálatról időnként hazajöhettek. Itt egy darab papír:

Dr. Sólyom István, Nagyvárád 1905.

Anyja neve: Schwarcz Cecília

Bevonulási helye: Szentendre 1942. III. 31.

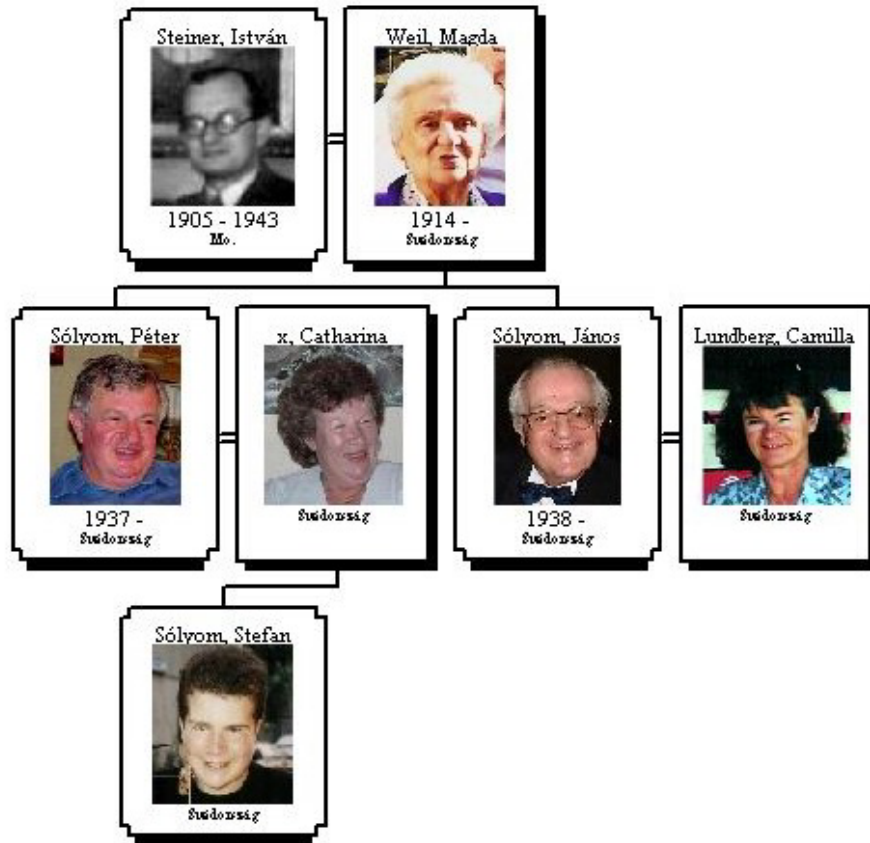
Század szám: 109/14

Tábori szám: 217/97.

Legutolsó hír 217/97 tábori számról 1943. január 6-ról.

Magda írta fel ezeket az adatokat, akik visszatértek a Don mellől úgy mesélték, hogy Pistát egy Gorkij nevű faluban látták utoljára, ő nem tudott velük jönni, mert a lábai lefagytak.

Más hír nem érkezett. 1963-ban, amikor úgy éreztem, hogy kissé jobb a helyzet, a Vörös Kereszthez fordultam, hátha van valami esély, hogy hírt kapjunk a szovjet hatóságoktól. Csodák csodájára, valóban jött egy értesítés, miszerint fogságba esett és még akkor januárban meg is halt. Ezt elküldtem fiainak Stockholmba, de ők még akkor is kételkedtek halálában.

Piroska

Ez vagyok én. Miután Apa 1909. szeptember 9-e, és 1910. január 17-e között megjárta Amerikát, 1912. június 26-ra megérkezett várva várt leánykája is. Bandi 11, Lajos 9, Pista 7 éves volt akkor. A születés Rákospalotán a Villator 10 szám alatti házban zajlott le. Anya elmondása szerint hajnali öt órakor kegyeskedtem a világra jönni. Reggel Lajos és Pista bátyám vonult be a szobába (Bandi éppen Buziásfürdőn tartózkodott). Megtekintették az új jövevényt és Lajos megvetéssel mustáralt végig azután Anyára nézett:

„Hát ezért kiabált?”

A sokkal szelídebb Pista biztosan másként reagált. Bandi néhány hét után hazatérve felvett a karjára és mivel én erre hangos sírásra fakadtam, ő boldogan jelentette ki: *„Megismert!”*

A rákospalotai kertes házról még néhány történet maradt fenn a családi krónikában. A kertben tettem meg első lépéseimet - úgy egy esztendőskoromban -, melyeket hatalmas hasraesés és üvöltés követett. Itt zuhantam ki az etetőszékből, aminek Pistára voltak gyászos következményei, mert olvasásba merültem nem akadályozott meg ebben. Aztán elköltöztünk Rákospalotáról Angyalföld egyik bérkaszárnnyájába (Tisza utca). S az első világháború kitörését két éves koromban itt értem meg. A négy utcára nyíló ház hatalmas udvarán bátyáim nagy foci-csaták résztvevői voltak és időnként kicipeltek a pályáról, mivel folyton ott gurultam a labda mellett.

Számomra mai napig fantasztikusnak tűnik, hogy ennek a hatalmas épületnek az emléképei milyen plasztikusan maradtak meg bennem. A hosszú körfolyosóé, ahol szomszédolni jártam. Egyik szomszédunkkal, akiknél mindig kosztoltam is, később találkoztunk. Ők áradozva beszéltek rólam, mindig azt emlegetve, hogy *„vajon mi lesz ebből a kislányból, amilyen okos.”* Igazán nem tudom, mivel kápráztattam el őket.

Az első világháború kitörése is a körfolyosó képével vésődött örökre az agyamba. Pedig valószínűleg nem egészen úgy zajlott le. Kint ácsorogtam a rácson keresztül nézve le a mélybe, amikor hatalmas durranást hallottam. Ijedtemben, zokogva rohantam a mi konyhánkba. Anya vigasztalt és éppen diós palacsintát sütött.

Az első házassági ajánlatomat is a világháború idején kaptam. Ugye milyen nagyképűen hangzik!... Olyan négy éves lehettem, amikor Anya nyaralni vitt bennünket szülőföldjére, a Garam mellé. Garamdamázsdon laktunk, csupán Pista és Lajos volt velünk. Anya nagyon jól értett a falusi emberek nyelvén. Nyilván a városi ellátás nem volt valami jó. Ott a faluban is nagy hozzáértés kellett az élelem beszerzéshez. Cserekereskedelem folyt, hányszor hallottam főleg Lajostól - a mindig kritizáló Lajostól- Anya beszerzési módszereiről.

- Itt van két szál gyertya! - nyújtotta Anya nagylelkűen a csereárut, és mindig megkapta érte az ellenértéket. Ennek a nyaralásnak még egy emlékezetes eseménye volt számomra. A falu egyik legmódosabb gazdáját Császárnak hívták. Volt egy szép szál fia, a Vilmos. Valahányszor odamentünk hozzájuk, biztosan a tejet vettük tőlük, mindig azzal fogadtak, hogy én leszek a Vilmos felesége. A nagy istállóra emlékszem, ahol tiszteletemre elengedték az összes borjút és én Anyához bújtam a szaladgáló jószágok elől. Így jegyezték el engem Császár Vilmostal, amit évekig emlegetett a család.

Apának modern nevelési elvei voltak és úgy gondolta, hogy egy négy-ötéves gyermeknek közösségben a helye. Ekkor már az Ügynök utca 18. sz. alatt laktunk és a közelben működött egy községi óvoda.

Nem nagyon sokáig jártam ebbe az un. közösségbe, mert hamarosan valami ragályos betegséget kaptam, de ez a rövid idő is mélyen belém vésődött. S itt tapasztaltam először a társadalmi különbségeket. Iskola padokban ültünk és az első padban egy másik kislánnyal ültem, aki valószínűleg szintén polgári család sarja lehetett. Az óvó néni mindig csak velünk foglalkozott és néha ráüvöltött a hátunk mögött rendetlenkedő tömegre.

Valami olyan mélységes szégyenérzetet keltett bennem ez az egész. Nem értettem miért vagyunk különbek, mint a többi kis társam. Hogyan fogalmaztam ezt akkor magamban? Biztosan erősen megfogant bennem, hiszen olyan élénken idéződik fel ez az érzés és ez a kép most is, majd nyolcvan év után.

Igaz később az elemi iskolában is tapasztaltam hasonlókat és nem tudtam örülni annak, hogy engem legfeljebb a sarokba állított a tanító néni, de azt a szegény gyereket a két copfjánál fogva verte a földhöz. S nem tudtam örülni annak, hogy én - a tanár gyereke - kivétel vagyok. Természetesen nem minden tanító néni volt ilyen. Van, akire nem is emlékszem... Az első osztályos Tanítónő olyan leckét adott nekem, ami végig kísért életemen.

Vidám fiús, szemtelen kislány voltam akkoriban, rendetlenkedtem a padomban, de jól tanultam és mindent - úgy tetszik - olyan kedvesen műveltem, hogy ez a fiatal néni igen kedvelhetett. Gyakran bízott meg a „vigyázói” szereppel is. Egy alkalommal új kislány jött az osztályba és a tanító néni elment vele, hogy a formáságokat elintézzze. Engem bízott meg, hogy álljak fel a dobogóra és felügyeljem az osztály „rendjét”. Ez az új kislány nagyon szegény lehetett, ezt nem csak a ruhájáról lehetett megállapítani, hanem az ápolatlan, ritkás szőke hajáról is, amelyben láthatóan hemzsegték a tetvek. Ezt úgy látszik én nagyon mulatságosnak találtam, mert a rend-fenntartást arra használtam ki, hogy gúnyos megjegyzésekkel röhögtettem az osztályt. A mi tanító nénink előtt sem titkolhattam megvető véleményemet, mert nemcsak megszidott, de ki is oktatott. A szegénységről, a kiszolgáltatottságról, a szájalomról beszélhetett, mert én nagyon elszégyelltem magam.

1918 nyarán nagy esemény volt „Károly király gyermeknyaraltatása”. A háború sújtotta ország szegény gyerekeit Abbáziába vitték üdülésre. A nyaraltatás megszervezésében valószínűleg nagy szerepe volt a Szociáldemokratáknak, mert a mi kis családunk úgy került az ügybe, hogy Anya jó barátnője Knur Pálné, Anyát is beszervezte az egyik csoport felügyelőjének. Lajos és Pista bátyáim, mint cserkészek segítkeztek, engem pedig beosztottak az egyik gyerek csoportba, bár

még nem jártam iskolába. Azt tudom, hogy iskolásnak kellett lenni, a felső korhatár valószínűleg a tizennégy év volt.

A Tattersallban gyülekeztünk. Finom húslevest mértek az induló gyerekeknek. Végig vonatoztunk az Adriáig. Abbáziában néhány napig abban a csoportban maradtam, ahova beosztottak, utána már Anya magához vehetett, és én is a felügyelőknek járó kosztot ehettem. A kosztal egyébként sok probléma volt, ennek ellenére a gyerekek igen élvezték a tengeri fürdözést.

*„Tattersallban szépen muzsikálnak,
Kaposváron kozmás babbal várnak”*

*„Károly király szereti,
Mégis tengeri moslékkal eteti.
Nincsen párja, de hogy is volna párja
Károly király gyermek-nyaraltatásának!”*

- énekelték.

A Sziget utca és az Ügynök utca sarkán állt a nagy vöröstéglás épület. Az Iskola! A fiúk a Sziget utcai kapun, a lányok az Ügynök utca felől juthattak be az osztályokba. Az Ügynök utcai kaput pontosan nyolc órakor, csöngetéskor bezárták, és számomra máig ható rémálom, ahogy nagyon igyekszem, szaladok, és mégis a Sziget utcai oldalon juthatok csak be az épületbe. Az igyekezet, hogy ne késsek el. És mégis! Miért?

Az első osztályban még vidám, felszabadult gyerek voltam, de a későbbi fényképek már egy szorongó és félénk kislány képmásai.

Nagyanyáék zord természete, ahogy minden játékomat elítélte, kigúnyolta és Lili babámat összetörte.... Pedig **Szerén** nénit és férjét, **László** bácsit szeret-

tem. S mégis, szinte fizikailag rám ült valami nyomasztó teher, amelyet a családi összejövetelek - Anya családjá látogatta meg a nagymamát - csak fokoztak. Anya nem tudott megvédeni, nem fért össze a

természetével, hogy a gyerekei számára biztosítsa a legjobb falatokat, esetleg mások rovására. Sőt! Szinte szolgai módon helyezte mindenben előre fiatalabb testvéreit, és azok gyerekeit. Nem csak azért, mert azok sokkal nagyobb jólétet szereztek maguknak. Az első világháború gazdagodást hozott számukra. Házaik, ékszereik voltak. Nyaralni Velencébe, Abbáziába, Siófokra jártak. Anya csak Apának szokta felemlgetni a mi anyagi problémáinkat, de igazán nem irigykedett rájuk, mint ahogy bennem sem az irigység munkált, de az igazságtalanság fellázított.

Pedig ezek a családi összejövetelék igazán érdekesek is voltak. S a

családtagok között is igen nagy volt a különbség. **Helén** néni nagyvonalú üzletaszony volt, ahogy így emlékeimben megjelenik, sudár elegáns és valami báj sugárzik róla. **Pali** fiával a veszekedéseink nagyon természetesen zajlottak le. Érdekes azaz emlék, ami Anya

legfiatalabb nővérének, **Kornélkának** fiáról maradt meg bennem. Mind a ketten produkálni akartuk magunkat a közönség előtt és egymást lökdöstük el, ügyesen illusztrálva a verset: „Forog a malom kereke...” Sajnos Tibikével nem lehetett később vetélkedni. Óbecsére költöztetek, édesapja ott teljesített katonai szolgálatot. A kisfiú vérhast kapott és elvitte.

Az Ügynök utca 18. számú ház IV. emeletén szép öt szobás lakásban laktunk. Hegedűs Géza mesélte később - hosszú évek múlva - hogy ő még emlékszik ránk. A ház az ő édesapjáé volt, ők a földszinten hosszú erkéllyel rendelkeztek és mi, mindig az ő erkélyükre köpködtünk. Én erre ugyan nem emlékszem, de biztos, hogy nem voltam valami nyugodt gyerek, és sokszor laktak nálunk kosztos diákok is, akiknek csínytevéseiről is halvány fogalmam maradt.

Különösen az egyik fiúra emlékszem. Az a Modiánó cigarettapapírgyár igazgatójának a fia volt. Miután apja nem bírta rendre szoktatni, hozzánk adta nevelésre. Bandi bátyám foglalkozott az ifjúval. Igyekezett a fejébe verni az iskolai tananyagot, de sokat bajlódott vele. Így az

idő messzeségéből gondolkodva, bizonyosan sok otthoni sérelme lehetett ennek a kamasznak, annyira nyugtalan volt. Én szerettem vele beszélgetni és játszani. Ha jól emlékszem Karcsinak hívták. Azt mondja nekem „Fogadjunk, hogy hamarabb érek fel a negyedik emeletre, mint te! „Adok neked másfél emelet előnyt”. Az indító jelre nagy igyekezettel iramodtam el az első emeletről és lihegve értem a negyedikre. Versenytársam sehol. Rohantam le az utcára. Azóta sem tudom hová szökött? Hogyan találták meg?

Az első osztály tanulni valóit nagy örömmel olvastam. Egyik délelőtt (szünet lehetett?), a lakás még takarítatlan volt, a szobák között sétálva hangosan tanultam egy verset valami galambokról szól. S akkor jött egy lány, akinek rögtön el is szavaltam azt. Így lépett az életembe Róza. Sötét haja volt, sötét szeme, Erdélyből látogatta meg a bátyját, aki asztalos volt és az Ügynök utca végén levő Autójavító telepen lakott. Róza beteg lett, és mivel közben a románok megszállták Erdélyt, nem mehetett haza. Így szegődött el hozzánk cselédnek. Anya mellett mindig volt valaki, aki segített neki a család ellátásában. Anya főzött, Ő takarított, mosott etc. Nálunk ezek a fiatal, falusi lányok nagyon szerettek dolgozni, mert Anya nem volt olyan, mint a „naccságák” általában, nekünk gyerekeknek mindig „szépen „kellett beszélni a Juliskával, Mariskával. „kérem szépen”, „köszönöm szépen” nekik is ugyanúgy kijárt, mint a „legelőkelőbb” ismerősnek, rokonnak. Igaz nem ebédelt velünk és külön szobája volt, de mégsem érezte magát teljesen idegennek. Anya nem is mondta soha, „cseléd „. Mindig úgy beszélt róla, ha nem a nevéen nevezte: „a lány”. Azt hiszem, ezeket ma leírva talán komikusan hangzik. Ezért volt az, hogy a régi lányok nagy része később is visszajárt Anyához látogatóba.

Egyébként én nagyon szerettem ezeket a fiatal lányokat, mert Anya soha sem ért rá velem annyit beszélgetni, mint ők.

Nagyon nehéz most összeszedni szavaimat, amivel elmondhatnám mit jelentett számomra NAGY Róza belépése családjunk életébe. A szeretet, amellyel körülvett egy kis galamb emlékképét idézi. Ez nem egy élő galamb volt. Nem tudom miből készült, teljesen az élőt mintázta. Szürkés-kék tollazatát a nyakánál tarka ragyogó sáv törte meg. Húsvét-

ra kaptam ajándékba, nálunk nem volt divatban a húsvéti ajándékozás. A másik nagy értéke számomra az volt, hogy két unokahúgának is ilyen galambot ajándékozott, de mind három között az enyém volt a legszebb, vagy csak én láttam úgy.

Ez a két unokahúg Róza bátyjának a kislányai voltak. Ott laktak az Ügynök utca végén és én agyon gyakran jártam hozzájuk. Az egyik fiatalabb volt nálam, a másik valamivel idősebb, de miután osztályt ismételt nem járt felsőbb osztályba.

Az autójavító telep egyik bejáratától nem messze egy kis faházban laktak. Mi a konyhában szoktunk játszani és tudom volt olyan időszak, amikor iskolából jövet elmenve a mi házuk előtt előbb hozzájuk mentem el. Utána lelkiismeret furdalással mentem haza. Tudtam, Anya aggódik és gyalog mentem fel a negyedik emeletre, de minden lépcsőfordulónál letérdeltem imádkozni, hogy ne kapjak ki.

Biztosan nagyon jól éreztem magam a szegényes lakásban, ezek az egyszerű emberek között. A telepen a javításra váró kocsikban, buszokban nagy hancúrozást rendeztünk, de szerettem ülni a sámlin a konyhában és beszélgetni a két kislánnyal. S itt ütött szíven egy eset:

Elemér nagybátyám Amerikából néha küldött valami ajándékot. Az egyik egy csodálatos kis varrógép volt, ami az ő gyárában készült. Forgatni kellett a kerekét és mindenféle öltést ismert ez a masina. Egyébként elektromos szíj rendszerrel is lehetett volna hajtani. Jellemzően én meg akartam nézni, hogy néz ki belül és szétszedtem darabjaira. Azt hiszem aztán nem is sikerült ismét összerakni. Sárka unokahúgom is kapott ugyanilyen varrógépet és neki mai napig épségben, használható állapotban maradt.

Valami radír félét is küldött nekem Elemér. Ez a radír ott díszelgett a tolltartómban és nagyon büszkén megmutattam Róza húgának. Elmondva a történetet amerikai nagybácsikámról. S ekkor történt valami. Róza (így hívták a nagyobbik lányt) valahogy megszerezte a rádiómat. S ugyanazt a történetet mesélve (amerikai nagybácsi stb.) mutatta meg nekem. Teljesen ledöbbsentem. Ma is összeszorul a torkom.

Tudtam, hogy az én rádióm. Tudtam, hogy ellopta tőlem. Tudtam, hogy hazudik..... S nem akartam elhinni.... Nem akartam megbántani.... Lehet, hogy Rózának elmondtam, hiszen neki mindent elmondtam. De árulkodni?.... Hazudik! Lop! Néhányszor előfordult velem az életben ez az örület. Minden normális lény üvölt, vagy legalábbis emeltebb hangon követeli az igazát, a tulajdonát... Én megbénulok... Nagyon fáj, és bennem reked a szó, a tiltakozás..... Hányszor éltem meg ezt, és még hányszor fogom megélni?

S Róza mindent fel tudott oldani bennem. Ahogy már az óvodában is saját ügyemnek éreztem az emberi kapcsolatok rémségeit és csodáit, hiszen ez a családi körből áradt felém Róza megjelenése felfokozta ezt az érzékenységet. Miközben fészült, Petőfi verseket mondtunk együtt. Hiszen az első világháború végén éltünk. *„Lamberg szívében kés! Latour nyakán kötél!”*... S lelkesedésemben megbotlottam a küszöbben és hasra estem a konyha kövére....

Egyik este csak ültem a kis ágyamban és nem bírtam elaludni. Olyan hálós ágy volt, de nem engedtem felhúzni a hálót, mert Apa még nem mesélt nekem. Késett! S egyszer csak megjelent ragyogó arccal, fekete kemény kalapja körül piros szalaggal. „Vége a háborúnak. Kitört az őszi rózsás forradalom (Akkor persze én nem így tudtam.) csak valami csoda sugárzott Apámról.

Az események zajlottak. Egyik nap Lajos rohant haza az iskolából. Megalakult a diáktanács! Első határozatuk az volt: Haza! S rohantak le a lépcsőn haza.

Ez most olyan viccesen hangzik. Valószínűleg akkor is az volt, de nekem valami öröm maradt meg ebből a történetből, hangulatból. Sok szó esett otthon Kun Béláról. Ez egyébként azért is volt, mert ő és családja, a velünk szemben levő Ügynök utca 17-es számú házban lakott. Mindig az ablakból lestem, amikor Kun Ágnes, aki hasonló korú kislány volt bement a házba.

Megalakult a háztartási alkalmazottak szervezete. A mi házunkban Róza lett a bizalmi és nagyon szigorúan ügyelt arra, hogy a lányok

„háztartási alkalmazottak” és nem „cselédek” ugyanúgy betartsák a nyolc órás munkaidőt, mint más szakmákban dolgozó munkástársaik.

Róza is ragyogott. Gyakran mentünk el a Visegrádi utcában az előtt a ház előtt, amiben, - mint sok év múlva megtudtam - a kommunista párt működött. Egy halvány emlékem van arról a feldúlt nyomdáról, amelyet biztosan szintén Róza mutatott meg nekem. S amiről ma már tudom, akkor dúlták föl, amikor 1919 elején letartóztatták a kommunista vezetőket.

S van még egy emlékem a Tanácsköztársaság idejéből. A Marx tér-négy kalapácsos embere.

Róza és családja még mélyebbre véste bennem azt az érzést, hogy valami nincs rendben az emberek között. Hogy a gazdagok és szegények között mély szakadék tátong. Hogy igazságtalanság van, ami ellen küzdeni kell. Ebben az időben Petőfi fogalmazott meg sok mindent, ami bennem kavargott. Hogy a kommunisták azt akarják, hogy ne legyen különbség ember és ember között. Róza úgy beszélt velem, mintha ismerte volna a ma divatos gyereknevelési elveket. Megbeszélte velem a gyerek születésének rejtelseit és még ki tudja mi mindent.

S egy forró nyári délután megyünk haza, már a folyosón látszott, hogy Róza szobájának ablaka be van törve. (ez az ún. cselédszoba volt az egyetlen, amelyik az utcára nézett.) A lakásban Bandi bátyám. Ő akkor töltötte be a 18. életévét, és mint ilyet, besorozták vörös katonának. Ekkor szállták meg Budapestet is a románok és ő hazamenekült a kaszárnyából.

Az éjszaka is forró, nyitva vannak az ablakok, úgy látszik én sem bírtam rendesen aludni, mert még most is visszhangzik az emlékezetemben a katonabakancsok csattogása a kövezeten, a csöngetés minden ház kapuján és az érdes hang: „Van a házban kommunista?” Anya reszket, Rózát félti. De csak másnap reggel jön fel a házmester: Hát, ami azt illeti, ha zsidó lenne, ki is adom nekik. Mit felelhetett az a lány erre?

Rózával a Lehel téri piacra megyünk vásárolni. A standok üresen állnak, csak az egyik alatt zokog egy kamasz fiú. A községi hússzék előtt

állnak sorba az asszonyok és a román katonák puskatussal tartják fenn a rendet. A fiú is emiatt zokog.

Anyával villamoson utazunk. Különítményesek állítják meg a kocsit, feltódulnak az utasok közé és lepofozzák a zsidónak kinéző személyeket. Anya nyakában hatalmas kereszt lóg. S Róza oktat: „*Ha megkérdezik mi a vallásod, azt mondod, hogy református*”. Ő viszont mindenkiné azt mondta, hogy ő zsidó.

Katonák járják a lakásokat, vörös katonákat keresnek. Bandi teljes felszerelése a kádban ázik a mosnivaló között. Róza beáztatta.

A fehér terror dühöng. A Britannia szálloda előtt félve megyünk el. Megjelenik a lakásban Farkas Laci bácsi. Ő is erdélyi, amikor Apa Nagyváradon tanított segített a tehetséges gyerekeknek, így lett tanár belőle. Sokszor volt nálunk, engem mindig feldobált a levegőbe és ezt úgy-e nem lehet elfelejteni. Most feldúlt. Ki figyel a kislányra, aki szorongva hallgatja a felnőtteket. Laci bácsi Siófokról beszél. Úgy látszik neki is volt valami szerepe a Tanácsköztársaság idején, mert őt is odavitték. Ketrecbezárt, megkínzott emberekről szól a történet. Állva elásott emberekről, akikkel a földből kiálló koponyájukat lovakkal tápossák szét a tiszturak. Én az asztal alá bújok, és onnan hallgatom.

Többé nem tisztelgek a katonáknak.... Azelőtt csodáltam őket, magam is hősi tettekre vágytam. S mindig tisztelegtem, ha katonával találkoztam. S egy alkalommal a Mária Terézia téren a posta előtt örökdő vörös katonáknak is tisztelegtem, nagy vidáman tisztelegtek vissza. S kedvesen viccelődtek, örökre belopták magukat a szívembe. S akkor jön Siófok, a Britannia szálló, meg a villamoson pofozkodó különítményesek. Érdekes, mikor német fiatalokkal erről beszélünk, akkor azonosul a fogalom: kommandósok. S én többet nem tisztelgek a katonáknak...

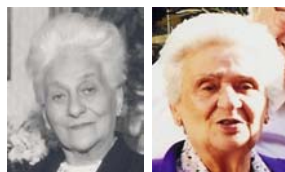
Róza eltűnik az életem mindennapjaiból. Férjhez megy. Néha még meglátogat, és néhány év múlva jön a hír: „Elvitte a tüdőbaj” a szegények betegsége. De úgy érzem mind e napig sem tűnt el számomra. Mindennap itt van. A sok pöffeszkedő galamb között mindig ott sétál az a csillogó, tarka nyakú galamb is, amit tőle kaptam.

Elvégeztem a négy elemi, és a Pesti Izraelita hitközség leánygimnáziumába kezdek járni. Ekkor még az Ügynök utcában lakunk. Az iskola a Munkácsi Mihály utcában van. Az Andrássy út sarkán. Legjobb barátnőm Sas Ági, aki a közelben lakik. De mi elköltöztünk. Apa eltávolítása a tanári állásából? Úgy látszik, ismét megrendíti a család anyagi alapjait, mert az Izabella utcába, egy földszintes, sötét, kisebb lakásba

költöztünk. A közeli Vörösmarty utcában lakik a nagymama, **Szerén** néniékkal és a Csengeri utcában Anya unokatestvére **Berta** néni, a nálam két évvel fiatalabb lányával, **Magdával**. Az Izabella utcai lakásból két kép rémlik vissza. Az utcára néző ablakok belső

párkánya jó széles és mi Magdával azon táncolunk, fergetegest az utcai közönség tetszésnyilvánítása mellett. A másik történet:

Nem bírtam igazán belenyugodni abba, hogy nekem lánynak kell lennem. Hacsak tehettem, felvettem a bátyáim kinőtt öltözködését. S ha az utcára csak ritkán mentem is ki így, de otthon nagyon szívesen feszelegtem fiúruhában. Van is egy ilyen fotó rólam. Vasárnap volt. Anyával csak ketten tartózkodtunk otthon, amikor csöngettek. Anya ment ajtót nyitni. Egy rossz kinézetű férfi állt az ajtóban és mozdult, hogy Anyát fellökve behatoljon. Ekkor kerültem elő én az előszoba félhomályából, mint férfiú. Az illető csak motyogni kezdett valamit és pillanatok alatt eltűnt. Micsoda győzelem!

Az Izabella 78. szám alatt volt lakásról nem is igen maradt meg más emlék a fejemben.

S akkor megint költözködtünk. Ezúttal az Andrássy út 84. számú ház első emeleti lakásába. Itt öt szoba volt, az egyik tíz méter hosszú, három ablaka és egy erkélye nyílt az Andrássy útra. Mellette volt az én szobám. A másik oldalon volt egy sarok szoba, aminek szintén erkélye nyílt az utcára. A többi ablak a Szív utcára nyílt. Vagyis hat az Andrássy útra és öt a Szív utcára nyílt. Apa rengeteget költött a rendbetételére. Nálam fehér, virág- mintás tapéta volt, fehér bútorokkal, a többi szoba is szépen tapétázva. Ahogy így ásom ki az agyamból eze-

ket a részleteket, rádöbbenek, hogy a függönyökre és a szőnyegekre már nem nagyon tellett, vagy Apa nem tartotta nagyon fontosnak a „cifraságokat”. De az ebédek vita témái közül felsejlik a függöny és a szőnyeg felemlegetése.

(Érdekes, hogy most jut eszembe a cifraságok emlegetése közben, hogy nekem azért nem fűrtak fülbevalónak való helyet a fülembe, mert Apa úgy gondolta, „*ha majd a nők az orrukba is karikát fognak viselni*”, akkor hozzájárul ehhez a barbár aktushoz.)

Kamaszkor

A mi osztályunk a B. volt. Arra nem emlékszem, hogy volt e párhuzamos C. Osztály. Az A-ba sokkal jobb módú lányok jártak. Nálunk talán ketten voltak, akik valóban jómódú családba tartoztak. A többiek tisztviselők, pedagógusok, ügyvédek, gyerekei voltak, de voltak közöttünk kifejezetten szegény zsidók közül valók is. Az egyik ilyen kedves osztálytársnőmnak a fotóját, amit én készítettem a mi lakásunkban, a mai napig őrzöm, és sajnos fogalmam sincs róla, hogyan hívták. Csak egy halk fuvallat emlékeim között. A másik fotó Cikk Rózsit ábrázolja. Ő Vácról járt be az iskolába. Vácott főként ortodox zsidók laktak, akik között voltak jobb módúak is, de a többség a sok gyerekkel inkább szegény volt. Rózsi családja azért más volt, mint a „Hegedűs a háztetőn” c. musical főszereplője. Tejtermékeket szállított. (Akkor persze még nem létezett ez a musical). Rózsiék szegények voltak és éppen ezért ő nem is járhatta végig a nyolc osztályt. Kimaradt és eltűnt az én életemből is. Vidámak és összetartóak voltunk. A nyolc év alatt csupán egyszer árulkodott valaki közülünk. S ma is előttem van a kép, ahogy bújik a folyosón felakasztott kabátok között - bölgve -, mert jó sokáig senki sem állt szóba vele.

Most, hogy nézegetem a gimnáziumi nyolc év tanulmányi eredményeit, látom, hogy azok mennyire tükrözik kamaszkorom hullámvázait. Gátlásaimat és szertelenségemet, ami a mai napig jellemző rám. A nyolc év alatt csupán csak egyetlen félév volt, amikor nem mulasztottam. Apró lázaim voltak, amik állítólag tüdőcsúcshurut következtében vettek le a lábamról. Ezt valószínűleg akkor szereztem, amikor a szí-

gorú tilalom ellenére bejártam kártyázni az akkor súlyosan fertőző TBC-s Szerén nénémhez.

Nekem ugyan van egy másik variációm is ezekre a betegeskedésekre. Mindenáron becézést és „szeretetet” akartam kicsikarni Anyából, akit a mindennapok anyagi gondjai, a családja és Apa közötti állandó ellentétek foglalkoztatták. Csak nagyon ritkán engedett fel a napi súrlódásokból és mutatta ki érzelmeit....

Az első években még elég elfogadható osztályzatokat szereztem, de későbbi években egyre rosszabbak lettek a jegyeim. Még mennyiség-tanból is előfordult, hogy elégséges osztályzatot kaptam, pedig úgy tartottak számon, mint az egyik legjobb matematikust. Hiszen még a Matematikai lapokkal is leveleztem egy időben. De valahogy a felelős és a vizsga mindig rosszul ment nekem. Valami megmagyarázhatatlan ellenállást váltott ki belőlem, ha valamit számon kértek tőlem. S a pontatlanságom... Mennél jobban igyekeztem, hogy pontos legyek annál kevésbé sikerült. Ezért aztán gyakran csupán az első órát mulasztottam, s Apától mindig kaptam igazolást, hogy valamilyen orvosi rendelésre kellett mennem.

Ungár Ili - egyik legjobb barátnőm - gyakran feljött értem iskolába menet. Ők az Eötvös utcában laktak és így el kellett mennie előttünk. S ha elkéstem, bizony őt is magammal rántottam e bűnbe. Az első órát a Ligetben töltöttük.

Az első osztályfőnökünk, ahogy a tanulmányi értesítőben áll Dr. Steiner Árpád volt. Szégyen, de egyáltalán nem emlékszem rá. A második osztálytól negyedikig özv. Lembergerné, Weisz Róza írta alá a bizonyítványokat. Ő már élénken él bennem. Igen régimódi kistermetű asszonyka volt. Ódivatúan öltözködött és kézimunka óráin sok csínytevéssel bosszantottuk fel. Egy alkalommal kézimunka óra előtt fehér krétával kentük be a tanári széket, s mivel ez volt a nap utolsó tanórája, az utcán élvezhettük működésünk eredményét. Pusmogva, vihogva követtük szegényt, aki mit sem sejtett róla, hogy fekete szoknyáján ott éktelenkedik a fehér folt.

A kézimunka órák egyébként irodalmi tanulmányainkat is gyarapították. Demján Éva - másik legjobb barátnőm - rövidlátó volt és orvosi javaslatra felmentést kapott kézimunkából. Weinberger néni engedélyezte, hogy a szorgalmasan öltögető osztálynak felolvasson. Éva Karinthyt olvasott nekünk és ez természetesen ingerlően hatott nevető izmainkra. Weinberger néni elég soká tűrte - úgy tetszett, nem vette észre -, hogy „illetlenségek” hangzanak el az ő felügyelete alatt. Egyszer aztán, amikor már az általános röhögést nem bírta elviselni, leállította az irodalmi művelésünket.

Az ötödik osztálytól Erdész Ernő, latin tanárunk lett az osztályfőnökünk. Egyébként németet az első, franciát a harmadik, latint pedig az ötödik osztálytól kezdve tanultunk. Iskolai élményeim összefonódnak a mindennapok eseményeivel. Osztályunk egyik lelke, Krausz Erzszi a Csikágóban, a VII. kerület egyik részét nevezték így, nevelkedett. Ragyogó, színes egyénisége magával ragadott. Történelemből éppen a középkort tanultuk. Erzszi ott áll a katedrán kezében egy vonalzóval és lovaggá üti az eléterdelő, dicsőségre vágyó népséget. Egyébként a színházi élményeimet is neki és Évának köszönhetem. Én ugyan a filmet és abból Douglas Fairbanks kalandjait szerettem, de azért gyakran elkísértem Erzsit az általa imádott Kiss Ferenc, Évát a hön szeregett Törzs Jenő alakítása után a művészbejáróhoz a Nemzetibe, vagy a Madách színházba. A Madách akkor az Izabella téren működött.

Éva kezdeményezésére megalakítottuk a TTT-t, aminek két értelme is volt: Tizek Titkos Tanácsa, avagy a Tíz Taknyos Testülete. Ennek az egyesülésnek egyik dala így hangzott:

*„Gyémánt, kristály, barnakő
Mindegyiket üsse a kő.
Mit én nékem a kémia,
többet ér a Thália.
Tháliából is csak egy,
Dénes Gyurka az az egy.
Kire a TTT néz, olyan édes, mint a méz.”*

Így gyakran Dénes György elegáns alakját is lestük a kiskapuban. Volt még egy fiatal színész, aki a Damjanich utca és a Rottenbiller ut-

ca sarkán lakott. Ő is megfigyelésünk alá tartozott. A neve valamilyen Géza volt.

Az Andrássy út..... Nemcsak az a nyolc év, amikor minden nap végig mentem a Szív utca sarkától a Munkácsi Mihály utcáig. Az első négy osztályt még Weisz Manci is velünk járta. Legtöbbször vele és Ungár Ilivel mentünk haza. Rendszerint Ilit elkísértük az Eötvös utca sarkáig és azzal szórakoztunk, hogy a szembejövő embereket jellemeztük. Ez a jellemzés inkább a mi életszemléletünket tükrözte, mint a járókelő-két. Manci mindig azt vette először észre, hogy mi a csúnya az illetőn; Ili, a mindig nevető Ili, azt, hogy mi a nevetséges; én mindig felfedeztem valami szépet. Ez a tulajdonságom megmaradt, s sokat segített abban, hogy könnyebben éljek át sok mindent, de nagyon sok hátrányt is jelentett.

A járókelők között sokan voltak, akik ugyanabban az időben közlekedtek, mint mi és így naponta visszatérő alanyaink is voltak. Igazán csupán a vasutasokra emlékszem, mivel a MÁV Igazgatóság az Andrássy úton működött. Mi örömmel tapasztaltuk, hogy sok fiatal vasutas igyekszik dolgozni, vagy tanulni. Őket nagy vihogás közben szárnyas majmoknak kereszteltük el. Nagyon jól festettek egyenruhájukban, sok csinos fiú is akadt közöttük.

Sokszor volt, hogy fiúk vártak bennünket az iskola előtt. Egy alkalommal hóval borított úton indultunk el és a fiúk hógolyó záporral támadtak ránk. A lányok elmenekültek, csak én maradtam ott a Körönd egyik vaskerítésének vetettem a hátamat és igyekeztem viszonzni a támadást. Igazi hősnek képzeltem magamat. Ugyanúgy, mint amikor egyik hazafelé igyekvő csapatban az Andrássy út középső gyalogútján kezdtem el énekelni az Internacionálét. Ez akkor törvénybe ütköző cselekménynek számított. A lányok is tudták ezt és sikoltozva elszaladtak mellőlem.

A negyedik osztály elvégzése után osztálytársaink egy része kimaradt az iskolából, mivel valamilyen szakiskolába iratkoztak be. A TTT búcsú ülésén elhatároztuk, hogy öt év múlva találkozunk. Minden résztvevő felvázolta elképzeléseit és azt, hogy milyen módon jelenik meg olyan hosszú idő után.

Éva már több taknyos gyerekkel és a hasában a következővel kívánt megjelenni. Ili remélte, hogy akkor lesz első fellépése az Operaházban. Az én tervem az volt, hogy mint egy indián törzsfőnök felesége fehér lovon vonulok végig az Andrássy úton és igyekszem kedves barátnőmnek, a jövő nagy szopránjának reklámot csinálni.

A különböző tantárgyakhoz fűződő kapcsolatom időszakonként változott. Az évek múlásával egyre rapszodikusabb lett. Ezt, mint már említettem a félévi és év végi bizonyítványaimból eléggé jól kielemezhettem. A matematika és fizika végig nagyon közel állt hozzám, de ezekben is csak megfelelő hangulatban voltam képes megmutatni, valójában mit tudok.

Amire konkrétan emlékszem az a feleltetés volt, amit Blau Ilona matematika-tanárnőnk hajtott végre nyolcadikban. Valószínűleg, már az év végi vizsga előtti feleltetés zajlott az udvaron. (Jó időben előfordult, hogy ott tartottak valamilyen órát.) Hosszú padokon ültünk és Blau sorra szólította fel osztálytársaimat, hogy oldjanak meg bizonyos feladatokat. Az egész feleltetés számomra úgy maradt meg érzésvilágomban, mint valami rémregény. Nem tudom, hogyan csinálta ezt tanárnőnk, de a beszámoltatás valami szörnyű eredménnyel végződött. Utolsónak hagyott engem. Az iszonyú vérengzést végig szenvedtem a padon ülve és mire rám került a sor már olyan pánik hangulatban voltam, hogy minden elpárolgott az agyamból. Blau Ilona dühöngött: „*Maga volt az utolsó reménységem!*” felkiáltással honorálta siralmas szereplésemet.

Egyébként, ha valamit nagyon számon akartak kérni tőlem, akkor teljesen lebénultam (sajnos ez a tulajdonságom a mai napig megmaradt, s ezt a magatartást ma is rendszerint egészen másképp magyarázzák).

Így voltam Turóczi Trostler József tanár urunkkal is, akibe sok-sok tanítványa volt szerelmes. Úgy éreztem, hogy ő tőlem is több rajongást vár és emiatt még kevésbé figyeltem az óráin. Magyar és németet tanított és ezekből a tárgyakból bizonyítványaim tanúsága szerint igen rossz előmenetelt tanúsítottam. Ha figyeltem az órán, akkor biztosan mindent megjegyeztem, de szó szerint soha nem bírtam vissza adni az elhangzottakat. Tulajdonképpen nem is értem, hogy miért voltam

olyan rossz irodalomból és nyelvből? Hiszen a magyar és külföldi klasszikusokat olvastam, imádtam és faltam. Érettségire több mint 120 verset tudtam könyv nélkül. Mégis folyton az a kép jár vissza, amikor Trostler kihív a katedrához felelni. Én kivonulok, zsebreteszem a kezeimet és szorosan összezárva ajkaimat nézek a felelésre váró tanár úrra. Ő toporzékolva üvölti: „*Legalább valami kifogást mondana!*”

Igaz, irodalomból is történelemből is csak a tartalom érdekelt és nem az adatok. Mindig csodáltam azokat, akik a kisujjukból rázták ki az évszámokat, neveket. Nekem ezek után mindig kutatnom kell, a mai napig.

Latinból is sok keserű órát éltem végig, és ami a legfurcsább: későbbi nyelvtanulásomnál az agyam valamely rejtett zugából előjött mindaz a latin ismeret, amit annak idején Erdész Ernő, drága osztályfőnököm sehogy sem bírt kiszedni belőlem.

A francia nyelvet Baracs Amália tanította. Valószínűleg jól értett hozzá, mert én is nagyon szerettem. Eredményeim nála sokkal jobbak voltak, mint a többi nyelvtanárnál. Hosszú évek múlva, miközben egyáltalán nem foglalkoztam vele, egyszer csak használnom kellett a Külügyminisztériumban, és használni is tudtam.

A hittannal is sok problémám akadt, ami a hetedik osztály félévében kulminált, amikor is elégtelen osztályzatot kaptam. Nem találok magyarázatot arra, mi bajom volt ezzel a tantárggyal. Frenkel tanár úr kedves, aranyos rőt szakállú férfiként él az emlékezetemben. Nálunk, felekezeti iskola lévén természetesen sokkal nagyobb súlya volt a vallásoktatásnak, mint más iskolákban. Bennünket igaz magyarnak, sőt sovínisztának neveltek, de izraelita hitben és a héber nyelvet is elég komolyan tanították. Mi volt ellene a kifogásom? Fogalmam sincs. Talán az, hogy minden ünnepen láttam, amint nagynénéim nagy buzgósággal imádkoztak ezen a nyelven, és én szemtelenül kérdeztem meg őket, hogy egyáltalán értik-e, amit mondanak? Hogy én mit kaptam! Te jó ég! Egyébként nagyon jól olvastam héberül, ismertem a betűket és mégis!

Ez is a nyolcadik végén történt. A tanár úr közölte, hogyha nem akarok szégyenszemre megbukni, akkor legalább négy zsoltárt - tetszésem szerint - meg kell tanulnom könyv nélkül. Buzgón magoltam, az utolsó napon egészen reggeli négy óráig győzködtem agysejtjeimet, szíveskedjenek befogadni ezeket a szavakat. amelyek olyan gyönyörű gondolatokat adnak vissza. Bár azt hiszem akkor nem is figyeltem, mi a tartalmuk. Győzelem, szép hangosan ismételtam, ami a könyvben állt. Frenkel tanár úr nagy elégtétellel tapasztalta, hogy felnyújtom a kezemet, és hajlandó vagyok ismertetni, mit is tanultam. Engedélyezte, hogy bármelyik zsoltárt is választhatom. Ő nem szabja meg, hogy melyiket. Nagy önbizalommal kezdtem bele, de mintha valami ördögi kéz kitörölte volna az agyamból, amit otthon még folyékonyan el tudtam mondani. Még ma is majdnem elsírom magam. Elakadtam és zokogva borultam a padra Gondolom a tanár úr is tudta, hogy én nem szoktam sírni, hogy nem akarom meghatni. De én tudtam! De én tanultam, sőt magoltam! Elhitte és nem kellett pótvizsgáznom hit- és erkölcstanból. Nem telt bele sok idő és még az írásjegyek is kiestek a fejemből. Hiába igyekeztem később elolvasni az imakönyvek szövegét, csak fekete ábrákat láttam, és nem tudtam értelmezni őket, pedig magyar fordításukból láttam, milyen szép gondolatok.

Így jártam a zenével is, sőt!

Hat éves voltam. Az Ügynök utcában laktunk, amikor elkezdtem zongorázni tanulni. Illetve nemcsak én, hanem Apa kivételével az egész család. Volt egy pianínónk és Denker Anna nevű zongora tanárnő kezdte oktatni Anyát, Bandit, Lajost, Pistát és engem. Nagyon szigorú hölgy volt. Hosszú fejes vonalzót tartott a kezében és úgy dirigálta a az éppen a hangszer mellett ülő nebulót, Anyát is. Ha valaki rosszul ütötte le a billentyűt, a vonalzó suhogva csapott le a renitens kézre. Elképzelhető, milyen hatása volt ennek a módszernek egy hat esztendő, addig csak jót, a szabadságot ismerő kislányra. A hatást az is fokozta, hogy Lajos bátyám, példaképem, úgy lázadt fel a hatalmas pedagógiai érzékkel megáldott hölgy módszerei ellen, hogy amikor várható volt érkezése várható volt, bezárkózott és távozásáig nem lehetett kicsalogatni védőbástyái mögül. Ez a módszer akkor még tűrhető volt

a család számára, amikor a fürdőszobába vette be magát. De az is előfordult, hogy rejtekül azt a szobát választotta, ahol a zongora állt és semmivel sem lehetett jobb belátásra bírni. Ilyenkor Denker Anna néni dolga végezetlenül, sértődötten távozott. Ilyen jó kezdet után zongoratanulásom további megpróbáltatásokkal folytatódott. Nehéz így az időrendet meghatározni, hisz Pista közben elvégezte a Zeneakadémiát és okleveles zongoratanár lett. Valami zeneiskola is bevillant az emlékezetembe, férfitanárral. Aztán jött Pista egyik ismerőse, Dr. Decsi Imréné. Az ő tanítási módszeréről csak arra emlékszem, hogyha nem tudtam a leckét, kitérdeltetett.

Szóval, igen rögzös volt számomra a zenetanulás. Az biztos, hogy tizenöt éven keresztül tanítottak zongorázni. Pista szerint nagyon muzikális voltam. Apa még énekelni is tanított, mint koloratúr-énekesnő jelöltet. Ismertem is a kottát, sok vizsgát sikerrel végig is játszottam, sok zongoradarabért kaptam dicséretet. És mégis.....

Otthon akkora nyomás nehezedett rám zongora ügyben, hogy minden dacomat kiváltották. Pista foglalkozott velem, Anya pedig állandóan gyakorolni küldött. Szerettem volna kimenni a konyhába, hogy segísek neki, de ő bezavart. Tudom, hogy nem akarta, hogy háziasszony legyek. A tudomány, a művészet,... Álmai banktisztviselői koráról. Nekem mást, többet szeretett volna. Hát bementem a nagy, fekete zongora mellé - ez már az Andrassy úton volt. A nagy, fekete zongora ott állt a tíz méteres szoba közepén. Mellé ültem, leütöttem néhány hangot. Skálázni kellett volna. Öröömre azonban más kották is voltak ott, mint a Chován, vagy a... (nem emlékszem)... Reinitz Ady dalai. Pista is megzenésítette a „Góg és Magóg fia vagyok én...”, „Repülj hajóm, rajtad a holnap hőse!”, s akkor még zongorán kísértem is magam. S mégis elfelejtettem kottát olvasni!

Igen! „Repülj hajóm rajtad a holnap hőse!”, Ez állt az ábrándképek középpontjában- valószínűleg az iskolai órák alatt is. Petőfi Apostola. Douglas Faibainks D' Artagnanja, Az utolsó Mohikán. Egy indián törzsfőnök.... S mindenre felkészülés... Én bírok annyit, mint egy fiú... Sajnos focizni nem lehetett, bár elég sok foci meccsen voltam kinn Apával, rendszerint olyanon, ahol a fiúk játszottak. Láttam egy olyan

mérkőzést, amelyen Lajosék ellenfelei eléggé durvák voltak. Lajosnak egyikük bele is talpalt a szemébe. Mekkora monoklija keletkezett szegénynek.

Lakásunkban valahol mindig fel volt szerelve egy gyűrűhinta, így naponta lehetett tornagyakorlatokat végezni. Talán tíz éves lehettem, amikor a fiúk vettek egy laposfenekű, guruló üléses csónakot, amelynek telephelye a Szúnyog- szigeten volt egy csónakházban. A Duna akkor még ragyogó tiszta volt. Kijártunk a Szentendrei szigetre, a Lídóra, amely egy homoksziget volt, és amelynek helyét a Duna később megváltoztatta. Mikor már engedtek, imádtam egyedül csavarogni a Dunán. A Duna, a csónakház még szerepel később is az életemben, de most a felkészülés elemeit kutatom... Ja igen, egy időben vívni is tanultam. Ha jól emlékszem a Révai utcában volt Santelli (?) olasz mester vívóiskolája... A kirándulás is sokat segített edzéseim során. Volt egy elméletem, hogy nem csak annyit kell kibírni, mint egy fiúnak, hanem a katonák terheléseit is el kell bírni viselnem. Ezért pulóverben, hátizsákkal a hátamon indultam neki a hegymászásnak augusztusban. A fájdalomelviseléséhez nagyon jó gyakorlatnak tartottam a fogorvosi kezelést, amit boldogan, egyetlen jajszó nélkül sikerült végigülnöm. Úgy tizenhárom éves lehettem, amikor magas lázzal feküdtem, szemem is teljesen megdagadt. Apáék, dr. Erdélyi Sándor orrfül-gégészt hívták el hozzám. Ő megvizsgált és zárt ajtók mögött közölte megrémült szüleimmel, hogy azonnal műteni kell, mert különben a homlokomat kell megbontani, de így sem garantál semmit. Nevetségesen hangzik, de én boldog voltam. Valami nagy hősi tettnek gondoltam, hogy nekem megint meg kell mutatnom, mit bírok ki. Úgy látszik jól sikerült a műtét, de még hosszú ideig kellett kezelésre járnom. Ilyenkor a doktor bácsi mindig megdicsért, hogy milyen hősiezen tűröm a fájdalmat.” Úgy teszel, mintha te operálnál és nem téged. „

Petőfin, Adyn, Romain Rollandon és társaikon kívül volt még egy hatás, egy példakép: Krisztus a keresztfán... Nem találom a gyökerét... A vallásosság, a bigottság valahogy nevetséges volt a számomra. Az ezzel összefüggő emlék is sok ellentmondást hord magában.

Tizenegy-tizenkét éves lehettem. Akkor egy kesehajú, sápadt, fiatal lány szolgált nálunk. Valami szomorúság áradt belőle. Éjszakánként bepisilt az ágyába. Mikor takarított sokat beszélgettem vele is. Tudtuk, hogy az Üdvhadsereg istentiszteleteire szokott járni. Ez Anyát is érdekelte és előfordult, hogy elkísértük ezekre az összejövetelekre. Egyéb-ként az utcán is gyakran találkoztam az Üdvhadsereg szertartásaival. A mi lánykánkkal otthon is gyakran énekeltünk: „Halld meg a hívást Jézusodét. Még ma kövesd őt, fogva kezét. Áldva a karját nyújtja feléd. S édesen így szól: Jöjj! „” Ó, mily nagy dicső lesz majd a nap, hogyha lelkünk tiszta lesz s szabad...”

Beszélgetéseink közben Ilonkával (Talán így nevezték) ő is elmondott sok mindent, én pedig a következő történetet találtam fel neki: „Én tulajdonképpen az Isten leánya vagyok. Csak az történt, hogy ülünk Atyámmal fönt az égből és egyszer csak megjelent ott egy gyönyörű férfi. Én azonnal beleszerettem. Atyám, az Isten erre szörnyű haragra gerjedt, mert a férfi édes testvérem, Jézus volt. S ugye e testvérszerelmem rettenetes bűn. Így Atyám engem száműzött az égből. De ügyelt, hogy jó helyre kerüljek és így lettek ők a szüleim.” A sztorit rosszaságból találtam ki. Ki akartam gúnyolni azt a szegény teremtet, aki olyan áhítatos volt az ő hitében. De vajon, lelkem mélyén gondoltam-e komolyan?

Sport

A dunai evezésen kívül talán már írtam is- vívni tanultam. A vívóleckék után fiúk- lányok tódultunk ki az Andrássy útra, nagy beszélgetés, vidámság közben. Majd minden sarkon megálltunk és a sok mondanivaló között nem néztem az órát. Kilencre legkésőbb haza kellett érnem. A ház előtt vettem észre, hogy késésben vagyok. Tudtam, Apa nagyon fog haragudni, ezért, valahogy besurrantam a szobámba és gyorsan bebújtam az ágyamba. Apa a harmadik szobából is meghallotta, hogy megjöttem és éktelen haraggal robbant be hozzám. Megszidott és még hátba is vágott, majd kivonult. Én zokogva bújtam a párnámba és elhatároztam, hogy ezt a szégyent nem tudom lemosni magamról. Még soha nem fordult elő, hogy Apa kezét emelt volna rám. Úgy éreztem, valami szörnyű bűnt követtem el, és nem érdem-

lem meg, hogy így tovább éljek. Írtam egy szép búcsú levelet, amelyben közöltem: ha bűnöm akkora, hogy apám megütött, akkor nincs már semminek értelme. Az éjjeli szekrényemben találtam néhány aszpirint, azokat víz nélkül lenyeltem. Elbúcsúztam az Andrássy úti fától és vártam a halált. Úgy éjfél lehetett, amikor kimerészkedtem a szobámból. Mindenki aludt már csak Pista volt a fürdőszobában. Vele rögtön közöltem, hogy meghalni készülök, csak azt nem tudom, hogy annyi aszpirin elegendő-e ehhez. Ő azt mondta, hogy nem valószínű, de azért egy gyomormosás nem ártana. Azt hiszem, nem vette komolyan az egészet. Legnagyobb bánatomra reggelre még a gyomromat sem éreztem, de szilárd volt bennem az eltökéltség. Annyi aszpirint vásárolok a patikában, amennyit csak lehet, és véghez viszem, amit elhatároztam este. Anya nem volt egy érzelmes lélek, de a megérzéseit csodálni lehetett. Mikor reggel a fürdőszobába mentem Anya éppen ült a kádban. Én megmostam a hátát, szinte búcsúképen. S ő erre ezt mondta: „Igazán nem tudom, hogy mit csinálnék nélküled! „Pedig nem tudta, hogy mire készülök. Mit tehettem erre?... Nem mentem semmiféle patikába és eltéptem a búcsúlevelet.

A túrázás- bár nem valami rendszeresen jártam kirándulni, mégis a legszebb túra emlékem Ausztriából maradt. A grazi két hét után anya jött értem Gazba és körülutaztunk Stájerországban. Valahol Pista is csatlakozott hozzánk és vele másztam meg a havasokat. Mikor három-ezer méter fölött egy gleccseren mentünk keresztül lenézve a mélységbe, mintha Anya hangját hallottam volna: „*Vigyázz! Jaj, leesel!*„, Pedig Anya nem látta, hogy merre járunk. A következő nyáron Saltzkammergut-ot utaztuk be Anyával, de akkor már Apa és Bandi is velünk volt egy darabig.

Szerелеm

Amellett, hogy nagyon szerettem volna fiú lenni, azért voltak igen nőies tulajdonságaim. Csodálatos házasságokról álmodtam. Az indián törzsfőnök mellett nagy szerepet játszottak a hindu férfiak, a nagy család, a sok gyerek. Egyetlen tanáromba sem lettem szerelmes, bátyáim barátai is csak kedves pajtások voltak számomra. Csík Ferenc sem tett rám különös hatást. Elég sok párbajt vívtam emiatt Krausz Erzsivel,

aki különböző nagyságok iránt rajongott, akiket én nem voltam hajlandó isteníteni hiába volt olimpiai bajnok vagy körülrajongott színész. A szobámat főleg Douglas Fairbanks képeivel dekoráltam ki.

Úgy tizenhárom éves lehettem, amikor mégis beleszerettem valakibe. Évának a fivére, Andor akkor tizennyolc éves volt és úgy beszélt velem, mint nagy lánnyal. Tette a szépet, amit nagyon, majdnem profi módon értett. Jól zongorázott és három barátjával csodálatos hangulatot tudtak teremteni. Hogyan zajlottak az összejövetelek? Nem tudom visszaidézni. Az egészből egy dal maradt meg a fejemben, amit Andor zongorázott és mi többiek vele fűjtük. A három testőrrel szót:

*„A vezér neve Átkos, ha jó egy lányos házhoz, rögtön leül, és zenélni kezd.
Bokszban ő az első és reszket tőle a nő, mert mindegyikkel az utcán kikezd.
Refrén: Van itt mindenféle portéka, van-e Pestnek még ilyen klubja, van-e még ilyen banda.”*

A második strófa Sportoszról szólt. Azt hiszem, Frédinek hívták, ő Éva nagy szerelme volt. A harmadik testőr Alamusz, kedves, jóképű, magas és csendes fiú volt. Ha jól emlékszem, ő is és a negyedik fiú is Éváért rajongott. A negyedik Tartanyál, igen jó svádájú, sokat beszélő, nyakigláb csúnya fiú volt.

Az indulójuk nagyon szellemes volt. Kár, hogy csak az a néhány sor maradt meg bennem. Valószínűleg azért, mert ez az Andor iránt érzett nagy szerelem olyan eseménydús volt, bár inkább csak az én álmodozásomban. Társaságban is szerettem felválni fiús dolgaikkal. Igaz magamat nem tartottam valami szép lánynak, hiszen Anya annyit emlegette nagy fogaimat és a nagy orromat. Biztos, hogy ő nem akarta letörni az önbizalmamat, de gyakran van úgy, hogy egészen mást érünk el valamivel, mint amit akarunk.

Andor szép fekete hajú és szemű fiú volt. Nagy szájhős és nőhódító módszereiről nagyon szívesen szónokolt. Elmondta, hogyan szokott az utcán ismeretséget kötni. Nekem ez természetesen nagyon megvetendő dolognak tetszett. De minden, ami tilos, az egyben kaland is, és nagyon imponált nekem. Egy alkalommal Andor megígérte, hogy bemutatja nekem módszerét. (Azt hiszem, akkortájt játszották az Operett-

színházban az „Én és a kisöcsém” című operettet.) Én felöltöztem fiú ruhába és elindultam „bátyámmal” a nagy kalandra. A Szondi utcában zajlott a bemutató előadás. Csúcsforgalom volt a járdákon, akkor jöhettek haza az emberek a munkából. Ott loholtam Andor mellett, amint egyik nőt a másik után szólította le nagy szemtelenül. Nem nagy sikere volt. Ezzel együtt nekem nagyon imponált pimaszsága. Nagy játék, nagy kaland. Évekig tartott ez a csitri szerelem, akkor is elelandalogtam Éváék lakása felé, amikor rövid időre megszakadt barátságunk. Néha Andor hazakísért. Egy alkalommal náluk jártam és szerettem volna, hogy elkísérjen. Ő ahhoz a feltételhez kötötte, hogy feljön a szobámba és hagyom fogdosni magamat. Nagyon megrémültem, de annyira szerettem volna, hogy velem jöjjön. Haza érve nem voltak otthon szüleim és Andor sátáni mosollyal követett. Nem akartam mutatni félelmemet, de elővettem naplómat és megmutattam neki azt a részt, amelyben róla írtam. Az írásban olyanok voltak, hogy nagyon szeretem és biztos, hogy ő nem olyan rossz, mint amilyennek mutatja magát. Nagyon szépen lehetett leírva, mert Andor meghatódott és gyorsan haza ment.

Ez az eset már tizennyolc éves koromban történt. Betegen feküdtem és Andor feljött látogatóba. Beszélgetés közben kifejtette, hogy nem vehet engem feleségül, mert neki gazdagon kell nősülnie. Majd egy libásnak a lányát veszi el. Kétségbe estem erre a cinikus beszédre, s miután elment zokogni kezdtem, és azt éreztem, hogy teljesen megbénulok. Ijedten ugrottam ki az ágyból és rohantam az éppen hazatérő Pista karjaiba. „Zsibbadok” - próbáltam mondani, de már a nyelvem sem akart engedelmeskedni. Szántó doktor bácsi, drága jó házi orvosunk rövidesen megérkezett. Pista pedig felhívta Andort. „Piri zsibbad”, „Piri zsibbad”- kiáltotta Andor is szüleinek és rohant hozzánk. Úgy látszik, nagyképű beszéde ellenére valamit érzett irántam. Mikor megjelent, egyszerre elmúlt a zsibbadásom.

Ez a szerelem nagyon furcsán ért véget, részemről. Mikor végre megtaláltam életcéloamat, vagyis amikor megismertem Stolte Pistát és az általa képviselt létformát, elmondtam neki, hogy kibe vagyok szerelmes. Pista eljött velem Demjánékhoz és megtekintette szerelmem tár-

gyát. Utána közölte, hogy ez nem méltó egy kommunistához, hogy tőzsdeügynököt szeressen. Ettől a bűvös szótól véget ért ez a gyerekkori szerelem. Csak most látom, hogy ez milyen gyerekes dolog volt.

Egyébként visszatérve zsidóbadásomhoz, Szántó doktor kiváló emberismerő volt. Szigorúan beszélt velem. „Nem szabad magadba fojtani semmit. Ha valami bajod van, vágj a földhöz egy tányért!” - adta ki a receptet. Sajnos ez nekem később sem sikerült. Minden befelé megy, és nem vagyok képes földhöz vágni egy tányért.

Szeretném valahogy összeszedni emlékképeimet arról a korszakomról, amelyet kamaszkornak neveznek. S ha úgy általában rá gondolok, mindig az az érzésem, hogy valami „Cilike kalandjai” című regény fejezeteit látom magam előtt.

Amilyen gyorsan múlik az idő az ember öregkorában, olyan eseménydúsak a fiatalkor mindennapjai. Minden fontos, minden alakul. Fiúk, lányok, szerelmek, barátságok jönnek-mennek. Mindennek nagy jelentősége van.

Az Ausztriai nyaralások! Ez akkor volt, amikor Apa a Phöbus-ban dolgozott, mint főkönyvelő. Engem Grazba küldtek ki németet tanulni. Aranka néni nyaralt ott penzióban, amelynek tulajdonosa egy Hofrat özvegye szívesen vállalta, hogy két hétre (?) gondomat viseli. Ez a két hét nagyon érdekes volt számomra. Biztosan német tudásoamat is gyarapította, de élettapasztalatot is jelentett. Egy fiatal, német nővel laktam egy szobában, akivel sokat beszélgettem. Egy reggel arra ébredtem, hogy szobatársam nincs a helyén és a házban elég izgatott a hangulat. A nő az ablakon keresztül megszökött és nemcsak a számlát hagyta rendezetlenül, hanem sok mindent tulajdonított el. Az én ruhátáramból is hiányzott valami. Ez az eset nagy megrázkódtatás volt számomra. Ilyesmi is létezhet? Kedves, okos, csinos nő volt. Tolvaj, szélhámos!...

A másik grazi emlék már sokkal aranyosabb. A „Frau Hofrat”-nak volt egy fia is. Talán tizennyolc éves is megvolt. Együtt jártunk uszodába és... A beszélgetések közben derült ki, hogy az én német nevem

Rotkappchen és őt Wolfgangnak hívták. Piroska és a Farkas... Milyen romantikus.

Igazán talán nem is olvastam egy Courts-Mahler regény, de azért mégis csak egy hófehér leányszobában élő csitri voltam...

Aztán valahol találkoztam egy Walter nevű brünni fiúval is, lehet, hogy a Balatonnál.

Olyan tizennégy éves lehettem, amikor a család Tihanyba ment nyaralni. A fiúk lehozták magukkal a csónakot is, amelynek Pistáék az Erosz nevet adták. Ugyan kiderült, hogy ez a csónakfajta a Balatonon hasznavehetetlen. De nem is erről akartam beszélni. Az erdőben egy cserkész csapat táborozott. S az egyik fiút, aki kispesti volt Bocskai Istvánnak hívták. Nyilván ezért maradt olyan nagyon meg az emlékezetemben. A köröndön álló négy szobor közül az egyik Bocskai István erdélyi fejedelmet ábrázolta és a lányoknak mindennap megmutathattam, hogy milyen előkelő fiatalember hódolatát élvezhettem...

S a slágert is így alakítottam át:

Legyen az Walter, legyen az Wolf, legyen az Harry, legyen az Rolf,

nekem az mindegy csak fiú legyen....

Akár a zsúr, akár a strand csak velem legyenek!

Pukkad a lány, mind valahány de én csak nevetek! stb....

S valóban voltak zsúrok, bálók, strandolás- nemcsak a Dunán. Palatínus, fedett uszoda, Széchenyi fürdő...

A legtöbb ilyen zsúrnak nevezett összejeövetel nálunk volt, hiszen a tíz méter hosszú szoba, a zongora, a fiúk (főleg Pista és barátai). Igen emlékezetes az egyik szilveszter, ahol **Magda** keserítette meg vidámságomat, mivel állandóan Andorral táncolt és kacérkodott. Igazán nem haragudtam rá, de nagyon összeszorult a szívem.

Igen, Magda. Nagyon szerettük egymást és ezt a kacérkodást nem ellenemben tette... Csak hát ő - gyönyörű fekete szem, fekete haj, könnyed táncpartner... Én néha nagyon otromba lehettem...

Magdával már sokszor kielemeztük ezt a családi kapcsolatunkat. Édesanyja okossága... Sajnos nagyon nehéz Berta néni, akivel messze több volt a kapcsolatunk, mint a rokonságból fakadhatott volna. Biztosan volt abban valami tudatosság, hogy ő Anyával olyan közeli barátságba került. Ez azért is volt, mert ez a büszke asszony sokat adott az emberi értékekre, és az én családom emberi értékeit soha senki sem vonhatta kétségbe. Volt ebben a kapcsolatkeresésben olyan számítás is, hogy nálunk három fiú van és bizony egy szegény lánynak nem könnyű megfelelő férjet találni.

Nekem azt jelentette ez a barátság, hogy Berta néni, ha ruhát varrt a lányának, nekem is varrt egyet. Anyával megvetette az anyagot hozzá, s így én is új ruhában járhattam. A legjobban arra a bársony ruhára emlékszem, ami az első volt ezek közül. Mind a két ruhának ugyan az volt a fazonja, csak Magdái piros volt, az enyém meg kék. Így illett az egyéniségünkhöz.

Berta néni büszke asszony volt. Gyerekkorától kezdve maga kereste kenyerét, gondoskodott húgairól és öccséről (édesanyjuk felakasztotta magát). Hol pék fiókot vezetett, hol konfekcióvarrással dolgozott be valamelyik cégnek. Magda öt éves volt, amikor özvegyen maradt és a mama okos szeretettel irányította a kislány életét.

Magda a skót iskolában tanult, majd nagyon korán, ha jól tudom már tizenöt-tizenhat éves korában dolgozni kezdett. Magdával sokat voltunk együtt. Nem volt titkunk egymás előtt. Még tánciskolába is jártunk. A Csengeri utcában volt a Vasutas Klub és mivel Magda édesapja vasutas volt így oda is elmentünk.

Az uzsonnák, zsúrok, születésnapok családi és baráti összejövetelek voltak. S Magdával nagyon szerettünk jelmezbe öltözni. Színészi produkciók is színesítették az együttlétet. Az én egyik „nagy” jelenetem volt, amikor Gaál Franciskát utánoztam és énekeltem- kellő illusztrálással:-

*Szeretem a gyerekeket, ha kicsi, ha nagy,
Ha még gügyögő, vagy ha már bőgő.*

*Szeretem én megfigyelni, hogy fejlődik az agy, ezért lettem én csak nevelőnő.
Este reggel ott lennék a gyerekszobában, mert egy gyerekdalban még mennyi, mennyi báj van...
Tánci, tánci szól Micike, bár még kicsike jószág,
Girbe-görbe lábam van ugyan, mégis szeretem a nótát.
Csinnadratta, ha muzsika szól, máris topog ez az ó-láb.
Tánci- tánci szól Micike, bár még kicsike jószág...—
Peti mondja angolul, hogy áj em veri nájsz, és e közben lepotyog a székről.
Pisti mondja „bitte schön, die Suppe zu heiss”,
Lili mondja csokoládé még köll...
Jancsi mondja der, die, das egy sem marad csendben, mégis köztük a tavasz ragyog a szívemben...
Tánci.. stb.*

Másik nagy sikerű szereplésünk kettőnknek volt. Magda apacslánynak öltözött (igen illett hozzá) én természetesen az apacsfiút alakítottam. Csodálatos tangózás közbenadtuk elő a slágert:

*Sötét az éj, hideg a tél, a sarki lámpa fénye sápadtan fehér.
Éjfélre jár az óra már, a zsigolett kacéran prédájára vár.
Hiába kémlel erre, arra már rég, sehol egy árnyék, kihalt a tá-jék.
Az apacslány reszketve félve sejti már a bajt.
Ha nem lesz pénz az apacs mit fog szólni majd.
Apacstanyán ott ül a lány a szeme rémült és az arca halovány.
Hej, idenézz. Hol az a pénz,
Add ide mind, mert addig innen el nem mész.
Hajába markol és rimánkodni sem hagyja.
Ó egek atyja, hogy fojtogatja.
Észre sem vetted és már tánc ritmusban lép a lány.
Ilyen a tánc hajnalban az apacs tanyán...
Ha megversz is, imádlak én.
Te drága, rossz apacslegény. Fojtsd a szíved belém.*

Ruhák ködlenek föl abból a tizenéves koromból. S talán a legjobban egy fekete, hosszú báli ruhát szerettem. Egész sima fekete bársony fel-

sőrészből bő fekete túll szoknya ért a bokámig s rajta körül fekete bársonyszalagok.

Az igazat megvallva azt hiszem nem voltam valami nagyon jó táncos, hiszen annyi gátlás nehezítette az életemet. Magda viszont olyan sikkes, könnyű léptű volt.

Tibor

Brünnben az első matematika órán beültem egy padba, ránéztem a mellettem ülő fiúra, egy ronda zöld nyakkendő és két ragyogó szem jelent meg előttem. Hirtelen belém nyilallt: „Itt az igazi!”

Többé le sem mentem Tibor nyakáról.

Tibor szülei Pécssett laktak, 1929-ben, vagy 30-ban tértek vissza jugoszláviai emigrációból. **Édesapja** a baranyai tanácsköztársaságban vállalt szerepéért kényszerült elhagyni az országot. Ez 1921-ben volt, amikor Baranyát visszacsatolták Magyarországhoz.

Tibor édesanyjától sokszor hallottam a történetet, hogyan mentek át az asszonyok - férjük után - a hómezőn. **Mamuska** karján **Marci** a kisebbik Schlesinger gyerek,

miközben, a nagyobb - akkor nyolc éves - Tibor a másik kezébe kapaszkodott.

Így Tibor Újvidéken végezte a tanulmányait, csak a reálgimnázium nyolcadik osztályát látogatta Pesten a Bulyovszky utcai reálgimnáziumban.

Mennél többet beszélgettünk, annál jobban csodáltam Tibor életét. Hiszen olyan sokban különbözött az enyémtől. S nemcsak az emigráció miatt. Édesapja ugyan nyomdász volt, szervezett munkás, kitűnő szakember, de nézetei miatt sokszor volt munka nélkül. Mama ugyan a család és háztartás mellett még varrást is vállalt, de Tibor taníttatásához így is csak nagyon korlátolt mértékben tudtak hozzájárulni. Ti-

bor ezt nem is igényelte, a tanulás mellett korrepetálást is vállalt és, mivel távol volt a szülői háztól, gazdag családoknál napokat evett.

Ezt, hogy napokat evett tulajdonképpen zárójelbe kellett volna tenni. Nagyon sok szegény diák „evett napokat”. Voltak olyan jómódú családok, akik vagy jobban mondva, amelyek úgy igyekeztek szegény diákokon segíteni, hogy bizonyos napokon ebédre vendégül látták őket. Tibor sokat mesélt ezekről az ebédelésekről, amelyek legtöbb helyen igen megalázóak voltak, mint a „kegyelem kenyér”. Ezeken a helyeken, ha mosónő, vagy szegény diák ment, legtöbbször bableves és grenadírmars volt az ebéd. „Ezekkel a kiadós ételekkel legalább jól lakhat a szegény ember.”

A családok között volt egy, amelyik eltért ettől a gyakorlattól - valószínűleg jóérezsű nagypolgárok voltak. Tibor sokszor mesélt az ott elköltött ebédekről. Külön szobában terítettek számára és a fogások között magára hagyták, nehogy azt érezze, ellenőrzik az étkezését. A koszt változatos volt és olyan bőséges, hogy szegény fiúnak tornáznia kellett két fogás között, mert különben nem bírt volna megbirkózni a finom falatokkal. A süteménynél aztán megkegyelmeztek neki, mert azt már becsomagolva adták a kezébe. Elég furcsa, hogy a Tiborral folytatott első beszélgetések közül éppen ezekre a történetekre gondolok vissza. Talán azért, mert a fellángoló szerelemről - úgy gondoltuk - nem való olyan materialista, kommunista, vagy modern embereknek érzelegni. Egy biztos, hogy megismerkedésünk után jóformán percekre sem tudtunk elmaradni egymástól. Erre meg is volt a lehetőségünk, hiszen ugyanarra a fakultásra jártunk. Elektrotechnikát tanultunk. Ha jól emlékszem, úgy karácsony táján nekem haza kellett utaznom és ez mindkettőnknek valami retteneteset jelentett. A szüleim hallottak erről a kapcsolatról és nagyon féltették leánykájukat. Megírták, hogy egyik régebbi táncpartnerem - aki már kész egzisztencia, mérnök volt - jelentkezett és megkérte a kezemet. Erre én azt írtam válaszképen, hogy ahhoz az illetőhöz nem megyek férjhez, de van itt egy fiú, ehhez hozzámegyek akkor is, ha Ti nem akarjátok.

Az én szüleim ritkán ellenkeztek velem, és boldogan beleegyeztek a mi házasságunkba. Tibi szüleivel először úgy alakult, hogy abban az

időben olyan valuta rendeletet adtak ki a magyar hatóságok, hogy egyáltalán nem lehetett pénzt küldeni külföldre. Apámnak - valószínűleg a sakkozókön keresztül - alkalma volt számomra pénzt juttatni. Nemrég még kezembe került egy olyan levél, amelyben Tibor papája írta, nagyon köszöni, hogy Apa segítségére lesz azt a szerény összeget, amit a fiának küld, eljuttatni. Örül, hogy a fiának ilyen kollégája van, mint én. Azt hitte, én is fiú vagyok. Mikor aztán Pécsett is kiderült, hogy itt szerelem van, és házasság készül, Papuska - később mindig így szólítottam apósomat - boldog levelet írt. Ahogy így visszaemlékszem a szülők megnyilvánulásaira, apáink lelkesedtek ezért a korai házasságért, az anyáknak azonban voltak fenntartásaik. Mamuska - Tibor édesanyja - attól tartott, hogy a mi családunk sokkal módosabb, mint ők. Anyám pedig azt szeretne volna, ha a lánya nem egy diákhoz, hanem egy kész egzisztenciához köti az életét. Ilyen előzmények után 1933. március 21-én - a húsvéti szünetben - megtartottuk az esküvőt és mind két család boldog volt. Ahogy most ezeket az emlékeket idézem vissza, majdnem sírva fakadok, mert olyan megható, hogy soha egy rossz szóra, egy ellenséges, bántó megjegyzésre, vagy különösen tetre nem talállok, ami a legkisebb súrlódást is idézett volna elő szüleink, vagy testvéreink között. Ez a családi szeretet, kedvesség, jóindulat egész életünket elkísérte még azután is, hogy Tibortól elváltam. Az esküvőt a család kívánságára a Bethlen téri zsidó templomban rendezték meg. Én fehér menyasszonyi ruhában, Tibor frakkban, amit mi akkor nagyon komikusnak tartottunk. „Elveinkkel” nem fért össze és meg kell mondani, hogy elvtársaink rosszallását is kivívtuk. Az esküvőről talán érdemes elmondani, hogy az eskető pap (rabi) szabadelvű ember volt és olyan érdekes beszédet tartott a társadalmi összefüggésekről, hogy mi egymás kezét csipkedtük a „hüpe” alatt.

Brünnbe visszatérve rendesen végeztük tovább tanulmányainkat. Résztvettünk a baloldali, sőt kommunista diákmozgalomban. Tibor kiváló matematikus volt és ő készítette föl a évfolyamtársaink egy csoportját a matematika vizsgára. A vizsgáról, a Weirich nevű náci professzorról külön fejezetet lehetne írni, de ez mégis csak családtörténetnek készülő írás. Azt azért elmondom, hogy Tibor nagyon dühös volt, mert az ő vizsgája csak „GUT”-ra sikerült, míg én megkaptam a "SEHR GUT" jegyet.

A mi házasságunk után több diák házasság is született és volt köztük elég sok, amelyik barátaink élete végéig megmaradt. Sokat beszélgettünk arról: hogyan tovább? Ma már úgy látom, hogy fiatal, forró fejjel határoztunk úgy, hogy nem akarunk hosszú éveket a szüleink nyakán élősködni.

Sokat beszélgettünk erről. Annyit azért átgondoltunk, hogy azonnal nem hagyjuk abba a tanulást. Egy évet még rászánunk, azalatt elvégezzük a textil-főiskolát, és mint textiles szakemberek megyünk haza. Az egyetem első két félévét tisztességesen elvégeztük. Minden rajzot elkészítettünk és a vizsgákat is letettük. Utána beiratkoztunk a textilszakra, és egy év múlva megkaptuk a diplománkat a szövő-szakon. Szüleink nem nagyon örvendeztek ennek, de beletörődtek. 1934 nyarán sikeresen befejeztük tanulmányainkat

Jó szakma volt a kezünkben, a brünni iskola oklevelét itthon is sokra értékelték és a textilipar erős volt Magyarországon. Hazatérésünk után azonnal dolgozni akartunk. A gyárkapuk előtt a munkát keresők hosszú sora állt. Mi is már kora hajnalban csatlakoztunk a jelentkezőkhöz és sikerült is elhelyezkednünk. Tibort a Hazai Fésűsfonóban alkalmazták, mint szövőmunkást. Én a Budapesti Gyapjú- és Pamutárugyárban kaptam munkát, mint szövőtanuló. Mindketten úgy határoztunk, hogy a Munkásosztályhoz akarunk tartozni! Beiratkoztunk a textilszakszervezetbe. Én a kispesti csoporthoz tartoztam, Tibor a pesterzsébetihez. Az üzemben Tibort nagyon megkedvelték munkatársai és ezért sikerült neki azt az egyébként - mint később ráeszméltunk - igen ésszerűtlen pártutasítást megvalósítania, hogy május elsején állítsuk le az üzemekben a termelést. 1935. május elsején Tibor a műszakjában dol-

gozókat rávette, hogy május elseje megünneplésére szüntessék be a munkát. Az akció sikerült, de a gyár vezetői megtudták, hogy ő volt a szervező, azonnal elbocsátották. Szerencsésnek mondhattuk magunkat, mert az is megtörténhetett volna, hogy átadják a hatóságoknak.

Tibor munkanélküli lett, így volt ideje napközben is pártmunkát végezni. Azzal bízták meg, hogy menjen ki Csepelre, ahol egy kudarcral végződött, néhány napos sztrájk után nagy volt az elkeseredés a munkások között. Tibor meg is találta velük a kapcsolatot - némelyiket az erzsébeti szakszervezetből ismerte - és hamarosan újabb sztrájk kezdődött. Tibornak nem lett semmi bántódása, bár a szakszervezeti vezetők és a deményisták is megfenyegették.

Ebben az időszakban a „Szakszervezeti Ellenzéknek” is voltak időszakos lapjai. Ilyen volt az Ellenzéki Textilmunkás, amelynek ún. felelős szerkesztőit már letartóztatták. 1935-ben így Tibor vállalta az új számért a felelősséget.

Ekkor azonban már a rendőrség titkos utasításban figyelmeztette a nyomdákat, hogy ha ilyen időszakos kiadványt vinnének hozzájuk ki nyomtatásra, akkor azonnal értesítsék a hatóságot, így tudnak közbe lépni, mielőtt a lap terjesztésre kerülne. Volt olyan nyomda, amelyik úgy félt a hatóságoktól, hogy teljesítette az utasítást, de voltak olyanok is, akik figyelmeztették azokat, akik ezeket a folyóiratokat ki akarták nyomtatni. Tibor nyomdatulajdonosa, elvállalta a nyomtatást, de mikor Tibi a kész példányokkal el akart tűnni, megjelentek a politikai rendőrség emberei és a rakománnyal együtt Tibit is letartóztatták. Én tudtam, hogy Tibi mit vállalt és izgatottan vártam odahaza a fejleményeket. A szobánkból természetesen minden kompromittáló anyagot Anyával eltávolítottunk. Szerettem volna őt is elküldeni hazulról, mert szerettem sokat beszélni és azt hittem árthat, ha találkozik a nyomozókkal. Anya nem ment el, a detektívek megérkeztek. Bevezettem őket a mi szobánkba, és természetesen feltúrták a szekrényünket. Volt a szobánkban egy fehér szekrény, amiben a bátyám holmija volt és a nyomozók azt a szekrényt is kezdték átkutatni. Ekkor lépett be édesanyám. Alig lehetett ráismerni, olyan méltóságteljes volt a megjelenése. Szigorúan rászólt a szekrényben turkálókra: „Mit keresnek az urak

a fiam szekrényében?” (Egyébként abban a szekrényben - mi nem tudunk róla - több szociáldemokrata kiadvány volt. Így a SZOCIALIZMUS című folyóirat összekötözött évfolyamai.) Anya fellépése meglepte a házkutatókat. Anya átvezette őket a lakás többi részébe (öt szobás volt), megmutatta nekik bátyáim olimpiai aranykoszorúit és a mi falra akasztott esküvői képünket. Így történt, hogy Anya ismét bebizonyította, a sok beszéd gyakran hasznos lehet. Tibi is így érzékelte, mert mikor a nyomozók visszatértek egész más hangon beszéltek vele. Hazaengedték, de vádat emeltek ellene és a már meglévő priusza még súlyosabb lett.

Hiába volt nagy a lakás, azért feszélyezve éreztük magunkat. Tibort munkanélkülisége is nyomasztotta. Nem tudom pontos időrendbe szedni a dolgokat. A nagy változást életünkben a terhesség és Gyurka megszületése okozta. **Gyurika** 1936. január 19-én megszületett és az édesapja január 21-én bevonult katonának. Tibor, aki olyan boldogan várta a fiát, nem lehetett ott, amikor a kórházból hazamentünk. Hat hétig nem is találkozhattunk. Azután is: hol én mentem le Vácra a lakatnyába, hol ő kapott rövid időre eltávozást. Mivel priusza volt, nem lehetett karpaszományos. A katonaelet minden megaláztatása, nehézsége kísérte.

Mi Gyurkával nyáron mindig kint voltunk a Szűnyog-szigeti csónakházban, ahol a bátyáim kabint béreltek. Rövid szabadságán Tibor is ott volt velünk. Büszkén tologatta a fiát és kidüllesztett mellel jött vissza: „Mindenki megcsodálta és azt mondták: Milyen szép ez a gyerek! Hogy hasonlít az apjára.”

Szüleimnek végül is sikerült meggyőzniük bennünket, hogy nem volt valami bölcs elhatározás részünkről, hogy nem fejeztük be az egyetemmet. Azt akarták, hogy legalább Tibor szerezzék meg az elektromérnöki diplomát. Ahogy anya feljegyzéseiből most látom - erről már a katonaság előtt is szó volt Anya 1935. október 7-én ezt írja: Bernát és Tibi Brünnben. Ezután jöhetett a katonai behívó.

Anya naplója:

1937 szeptember 6 -7: Tibi katona.

1937 szeptember 15 szerda: Piri Brünben, Gyuri itt, Tibi lábán átmént az ágyú.

Hogy is volt ez?

Brünbe utaztam, hogy Tibor leszerelése előtt kíséreljem meg ott előkészíteni a továbbiakat. Tibort beíratni az egyetemre, magamnak valamilyen munkát találni és Gyurikának is megfelelő körülményeket teremteni. Néhány nap telt el, amikor a hajnali órákban...

Természetesen azonnal siettem haza.

Tiboréknak - a leszerelés előtt - nagygyakorlaton kellett részt venniük. Tibor kerékpárjával valami probléma volt és lemaradt a csapatától. Utánuk a terepjárók vonultak. Tibor elesett és a hatalmas harckocsi első kereke átment a combján. Szerencsére ordítását meghallotta a vezető, így a hátsó kerekek már nem gázoltak rajta keresztül. A sár volt az oka, hogy megcsúszott, de a sár volt a szerencse is, mert így csonttörés nélkül, igaz súlyos zúzódással került a honvéd kórházba. Egyezettük az időpontot, amely megegyezett az én szörnyű felriadásommal.

Mikor erről „hivő” „materialista” barátainkkal beszéltünk, nagyon megvetően nyilvánítottak véleményt. Mi azonban úgy gondoltuk, ha hanghullámok át tudnak törni földrészeken keresztül, akkor miért ne lehetne az egy hullámhosszon lévő embereknek is olyan erős kisugárzásuk, hogy megérezzék egymást. Ezt csak úgy közbevetőleg írtam....

Igaz, hogy balesete miatt késve, de végül mégiscsak leszerelt. Sokáig lábadozott, a továbbtanulásról lemondunk. Tibor állást keresett és talált is egy kisebb szövő-üzemben. Ez az 1937-es tél nagyon nehéz volt, mert én is súlyos beteg lettem.

Mindkét lábamat forró pirosság fedte be. Drága házi orvosunk, Szántó doktor azt mondta, hogy ez ún. reumatikus kiütés. Hogy kaptam-e valamilyen gyógyszert, arra már nem emlékszem. Orvosunk minden nap

meglátogatott, ellenőrizte, hogy kellő tisztaság van-e? Még a szekrény tetejét is megnézte. Állandóan szellőztetni és borogatni kellett hideg vizes ruhával. Odakint több mint harminc fokos hideg volt. Tibor nyitogatta az ablakot és cserélte a borogatást. Ha ő nem volt otthon, akkor az öccse Marci ült mellettem és azzal szórakoztatott, hogy elmesélte a látott filmek tartalmát. Imádott moziba járni. Aztán lassan lábadoztam, majd egyik napon felkeltem. Tibor és Marci támogatott. Így kezdtem el járni. Ekkor már Gyurikát is beengedték hozzám, aki diadalkiáltásokkal kísérte produkciómát: „Anyu jár! Anyu jár!”

Tibor akkoriban kapott állást és nagyon boldog volt, amikor első utamon elébe mentem.

Nem emlékszem arra, hogy több munkahelye volt-e Tibornak, csupán egyre. Ez egy kéziszővőde volt. A tulajdonosát Hegedűsnek Sándornak hívták, a telephelye az Országbíró utcában volt. Tibor, mint üzemvezető dolgozott nála és ő nagyra értékelte szakmai képességeit.

1938. szeptember 4-én a VI. kerületi természetbarátok gyalogtúrát szerveztek Visegrádra. Gyurkát, aki ekkor már két és fél éves volt, a nagyszülőkre bíztuk és ezegyszer nélküle mentünk el hazulról. Visszafelé hajóval indultunk el és nagyon jól éreztük magunkat. A mi elég népes csoportunk munkás- és népdalokat énekelt. A hajón egy nyilas társaság is utazott, ők pedig vad nyilasnótákat. Mind két társaság igyekezett túlharsogni a másikat. Önfeledt éneklésünknek az lett a vége, hogy detektívek jelentek meg a hajón és főkapitányságra szállították a társaságot. (A nyilasokat nem!) A „víg hajósok”- ahogy később a barátaink nevezték bennünket - este tízkor ott sorakozott a rettegett Zrínyi utcai épület udvarán. Aggódtam Tiborért, mert hátraféssült hajával, lángoló tekintetével olyan volt, mint ahogyan Petőfit, József Attilát, a forradalmárt elképzelik. S valóban ő volt a második, akit kiválasztottak a csoportból, hogy kihallgatásra vigyék. Ránk akarták bizonyítani, hogy az Internacionálét és más betiltott, kommunista dalokat énekeltünk. Még azt is megkísérelték, hogy „hadsereg ellenes izgatást” varrjanak a nyakunkba. Szerencsére sikerült bebizonyítanom, hogy az a dal, amelyik így szól: „Verje meg az Isten azt az édesanyát, aki katonának neveli a fiát”, nem egy kommunista költemény, hanem

szerepel minden valamire való népdal gyűjteményben és Tibor a katonaságnál tanulta.

Miután különösebb büntényt nem bírtak ránk bizonyítani, a többséget másnap este hazaengedték, de azokat, akiknek már volt „priuszuk” - így a férjemet is - a toloncházba szállították és miután úgy nevezett „rendőri felügyelet” alá helyezték, pár nap múlva elengedték.

1938! Az első „zsidó-törvény”, a Felvidéki bevonulás. Ettől kezdve Tibort állandóan behívták. Először, mint „kerékpáros - géppuskást”, később munka szolgálatra.

Lajos bátyám 1938-ban elutazott Ausztráliába, mivel az ottani sakkozók nagyon hívták. Volt egy más szándéka is, hogy hármunkat - Tibort, Gyurkát meg engem maga után vigyen. Féltett bennünket a jövőtől, hiszen a nemzetközi helyzet romlott és Tibor priusza nem sok reményt adott számunkra.

Miután Lajos elment és remény volt arra, hogy mi is utána mehetünk, Apa úgy határozott, hogy kisebb lakásba költözünk. Anya naplója szerint 1939. július 15-én mentünk a Szív utca 12-es számú ház földszint 3-as számú lakásába.

Ez nehezebbé tette az életünket. Különböző generációk együttélése a legjobb szándékú és természetű emberek között is nehéz. A nagyobb, öt szobás lakásban is voltak problémáink. Abban az új lakásban azonban hatan laktunk két szoba alkóvban.

Anya naplójából: 1940 március 27: *Tibinek nem tetszett budai lakás, Piri sírt, ő szerette volna.* Apa végül megsajnálta bennünket. Hiszen éveken keresztül folyton szerettük volna önállósítani magunkat, de hol az anyagiak, hol a behívók tették lehetetlenné, hogy saját otthonunk legyen. Anya 1940 május 1-én ezt írta: *Piriék el, majd vissza.*

Apa kivett számunkra egy lakrészt az Andrássy úton közel az Operához. Ez egy szép tágas lakosztály volt, konyhával és mellékhelyiségekkel, de ennek megfelelően magas volt a bére is. Így csupán rövid ideig laktunk ott. A sok herce-hurca, mint annyi más házasságot, a mi-

énket is aláásta. Tulajdonképpen nagyon szerettük egymást, imádtuk a fiunkat, de mégis úgy éreztük, hogy így nem szabad együtt maradnunk. Gyakran éreztük úgy, hogy nem bírjuk tovább a feszültségeket, értelmetlen vitákat. Nekem nem tetszett, hogy Apa és Tibor olyan terveket szőtt, amelyeket én az elveinkkel összeegyeztethetetlennek tartottam. Önálló szövöde alapítását úgy tekintettem, mint a kizsákmányolók közösségébe való belépést. Úgy éreztem, hogy a politikai helyzet alakulása miatt, sokkal több mozgalmi feladatot kell vállalnom. Nagyon nehéz ennyi idő távlatából visszaidézni mindazt a témát, amin veszekedéseink alapultak. Baráti módon megbeszéltük, hogy elválunk, csak megkeressük azt a formát, hogy Gyurika ne szenvedjen emiatt. S ez volt a legnehezebb, mert a kisfiú nagyon is érezte, hogy itt valami készül ellene. Tiborral azt is megbeszéltük, hogy nálam egy szerelem is bontakozik, s azt hiszem nála is akkor kezdődött Magdával a kapcsolat.

Ha jól emlékszem, 1941-ben Gyurika skarlátot kapott, kórházba kellett szállítani és Tibor ezalatt költözött a szüleihez. Tekintve, hogy Papuskáék már régen Pesten laktak, két utcával odább a Szív utcától, az Izabella utcában, ez a költözés nem jelentett valami nagy eltávolodást.

A következő történetek már sokkal szakadozottabbak: 1942-ben Tibor munkaszolgálatban volt, én Szentendrén látogattam meg. Azt se tudnám megmondani, hogy akkor még szabadon éltem-e, vagy már rejtőzködnöm kellett-e?! Utána vitték a frontra. A doni vereség után ő is menekült a hómező-kön át. Sikerült valami szánt szereznie és azzal sikerült eljutnia valameddig. Aztán ő is bekerült valami pajtába, munkaszolgálatos társaival együtt. Tífuszban, magas lázzal feküdt a földön, amikor a születésnapjára két üdvözlő lap érkezett: az egyik az édesanyjától, a másik tőlem. A tábori számát Margittól kaptam meg. Az öccse, **Marci** közben felnőtt, megnősült és elvette **Forgács Margitot**, egy gyönyörű és nagyszerű leányt. Margittal olyan közelségbe kerültünk egymással, hogy még hosszú évtizedek múlva is

olyanok voltunk, mint a legszeretőbb testvérek. Én már akkor idegen név alatt éltem az életem. Margit volt az egyetlen kapocs, amely a családommal összekötött.

Tibor 1943 tavaszán hazajöhetett. Látási zavarai voltak, mert egy alkalommal tifuszban, magas lázzal elaludt a budin és az őrmester pisztolyaggal úgy vágta fejbe, hogy valamelyik szemidege megsérült. (Ennek a sérülésnek következtében még hosszú évtizedek múlva is szenvedett balesetet.)

Margittól megtudtam, hogy Tibor otthon van. Igen romantikus körülmények között találkoztunk, többször is. Ismét fellobbant a szerelem, egyik barátunknál még éjszakára is együtt maradtunk. Megbeszéltük, hogy - főleg a fiunk miatt - majd egyszer - ismét egy család leszünk. Ennek csupán egy feltétele volt: meg kellett érni a háború végét és mindnyájunknak életben kellett maradnia. Igaz, hogy életben maradtunk, de mégse így történt. Valószínűleg senki nem gondolta, hogy én valaha még előkerülhetek.

Tiborékkal továbbra is jó barátságban maradtunk, csak Gyurka szenvedett amiatt, hogy választania kellett közöttünk. Én is követtem el hibákat a fiammal szemben, de Tibor gyakran nemtelen eszközökkel édesgette őt magához. Ő magas beosztásban dolgozott a Közlekedési Minisztériumban. Azzal csalogatta a fiát, hogy autón viszi iskolába. Anya 1947. március 17-i feljegyzése: „*Gyurival Margitszigeten voltunk Ezért jött Tibi autóval.*”

A fiunk nőtt, már a Kandó Kálmán szakközépiskolába járt, amikor eltűnt az apja, letartóztatták. Gyurka hozzánk költözött, 1950-et írtak. Időnként meg lehetett Tibort látogatni. Gyurka is elmehetett Margittal, vagy a nagyanyjával. Ezek nagyon keserves idők voltak a fiamnak. Nem beszélt a látogatásról, de nekünk is (akkor már **Antival** voltam) nehéz napokat szerzett. 1953 őszén aztán Tibor kiszabadult. Egy darabig Anyánál lakott, a régi Szív utcai lakásban, aztán visszatért a feleségéhez és Andris fiához.

Mai napig (1997. június 2-a) nem kapcsolhatom ki Tibor személyét a CSALÁDTÖRTÉNET-ből, mert valamilyen formában - Gyurin keresztül felbukkan. Nem beszélve a három közös dédunokáról.

Gyurka

1936. január 19-ére virradó éjjelen kezdett dörömbölni a hasamon az a jövevény, akit Tibivel együtt az egész - mind a két család olyan nagyon várt. Azt nem tudták még akkor megállapítani, hogy fiú, vagy leány igyekszik erre a világra. Tibor folyton lányt emlegetett, de aztán azt mondta, hogy ezt csak azért mondta, mert tudta, hogy neki csakis fia születhet.

A hajnali órákban Apa, Anya is izgatottan várta a taxit. Érdekes, hogy arra már nem tudok emlékezni bátyáim - Lajos és Bandi otthon voltak-e, felébredtek-e? A Baross utcai női klinikára mentünk. A szülőszobában több kismama feküdt, egymástól fehérlepedő választotta el az ágyakat, de jól hallhattuk egymás jajszeit. Én valószínűleg szégyelltem volna jajveszékelnem, de a mellettem fekvő asszony kiabálása nagyon megviselt: „Jaj, doktor úr! Jaj, szegény árva kisfiam!” Ebből tudtam meg, hogy már nem az első gyermekét várja. „Jaj meghalok!”, nem tudom megmondani hány órán keresztül ment ez a kiáltás, de arra nagyon jól emlékszem, hogy mikor egyszerre megszűnt és felzengett helyette az újszülött csodálatos sírása, úgy éreztem, az én kisfiam hagyta ott azt a védett helyet, ahol addig tartózkodott.

Erre azért még jó pár órát várni kellett. Tíz óra körül megérkezett aranyos barátnőm, Benedek Vera. Ő akkor volt cselédkönyves orvos. Igaz nem ezen a klinikán dolgozott, de az ő jó barátja, a neve nem jut most az eszembe, vállalta, hogy világra segíti az én gyermekemet. A szülőszobában több egyetemi hallgató is serénykedett, akik szintén izgatottan várták az új jövevényt. „Kis bolsi születik!” - ment szájról-szájra a suttogó propaganda, és amikor végül úgy délután öt óra tájban Gyurika átverekedte magát minden akadályon és megdöbbenésének adott kifejezést - úgy látszik nem találta valami csodálatosnak az új közeget, ami fogadta - az egyik fiatal medikus kirohant és a folyosón

izgatottan rohangáló új apának megszorongatta a kezét: „Fia született!”

Vera barátnőm ezt az akciót nagyon sérelmezte, mert ő akarta először tudatni Tiborral a hírt, de már úgy, hogy egyúttal megfürdetve és az új világhoz méltó öltözetben kezébe is adja a fiát.

Ez január 19-én volt. Tibornak csak nem egészen két napja maradt, hogy gyönyörködjön benne. Mi még a klinikán maradtunk, neki 21-én be kellett vonulnia Vácra katonának.

Mikor már hazamehettünk a kórházból nekem még néhány napig fekdülnöm kellett, Gyurika tisztába tevését és fürdetését Apa és Lajos végezte. Ezen sokat szórakoztunk, mert a két férfiú matematikai pontossággal helyezte el a pelenkát és minden tevékenységüket csodálta az egész család. Én kezdettől fogva hetente toltam el a fiamat a Szövetség utcai poliklinika gyerekrendelésére és igyekeztem pontosan betartani az orvos (dr. Gipsz) utasításait. Ahogy így visszagondolok ezekre a napokra, hetekre és hónapokra mindig összehasonlítom saját életfelfogásomat a mai fiatalok mentalitásával. Túl sok különbséget nem látok. Ugyanúgy igyekeztem a fiamat az akkori tudományos elméletek szerint ellátni és nevelni, mint a maiak. Ez persze otthoni konfliktusokhoz is vezetett. A legjobban arra emlékszem, amikor dr. Gipsz közölte, hogy nemcsak pontosan be kell tartani a szoptatási időt, de az éjszakai teáztatásokat is abba kell hagyni, mert különben a tízéves fiamnak is találhatom a kosztot éjnek évadján. Éjjel két óra, kicsi fiam éktelen bömböléssel közli, hogy felébredt és foglalkozzunk vele. Édesapám boldogan berohan a szobánkba: „Nagyszerű ez a tokoroska! Ilyen sokáig aludt, most kap egy kis teácskát!” Én: „Szó sem lehet róla! Tokoroskának tovább kell aludnia!” Apa hozza a cumis üveget. Én felkapom a fiam és menekülök vele. „Micsoda egy anya!”

Gyurika szépen elszenderül a karjaimban, és reggel hatkor boldogan habzsolja az anyatejet. Lehet, hogy még egyszer kétszer megismétlődött ez az éjszakai színjáték, de utána a fiam mindig édesen átaludta az éjszakákat. Dr. Gipsz megdicsért és nagyon elégedett volt a Fiúval.

Dr. Gipsz rendelésére rendszerint egy fiatalasszonnyal együtt toltuk a fiainkat. Őt szülés után ismertem meg. Egy nappal később szült, mint én. Nagyon panaszkodott, hogy ő nem meri megtenni azt, amit én. Ő bizony mindig megteáztatja a fiatalembert, mert úgy üvölt, hogy az egész családja felébred rá. Nem vagyok egy árulkodós, de ezt elmondtam a mi aranyos doktor bácsinknak. Ő úgy látszik, úgy ráijesztett az Anyukára, hogy nemsokára az egész család nekem hálálkodott, mert meglelték éjszakai nyugalmukat.

Sok fényképet készítettem a pólyás Gyurikáról, de nem talállok közülük már egyet sem. Az első kép, amelyik őt ábrázolja a Szűnyogszigeti csónakház stégjén készült. Ez - ami még nálam maradt - egy sorozatnak az egyik darabja. Gyurka mellett egy egyéves kislány látható, no meg **Andor** nagypapa és én. Fej nélkül térdelünk a csodalény mögött. Ő akkor hat hónapos volt. A jelenet azt ábrázolta, hogy Gyurka meglátott egy labdát, utánakapott és birtokba vette! Ez három felvételen volt látható, de mondom, ebből nekem kettő hiányzik. A csónakházban nagyon jól ismerték a fiamat, mert ahogy az időjárás engedte, mi ketten kimentünk az ott bérelt kabinunkba.

Ez a kabin nem volt valami tágas. Egy emeletes ágy foglalta el a belső falat. Az ágy előtti térben elfért valami asztalka, meg szék. Biztosan volt valami szekrényféle is, hiszen heteket tartózkodtunk ebben a helyiségben. Ugyanolyan kis terasz féle is volt ott. Azon szoktam fürdetni a fiamat a kis kádjában. A telep területén kocsiban tologattam őt. Mindig hason feküdt, el is nevezték hasonfekvőnek. Fürdetés közben történt meg a csoda, hogy egyszer csak megkapaszkodott a kád szélében és fölállt. Elindulni csak egy évesen indult el. Ezt azért kell ilyen részletesen elmondanom, mert pár évvel ezelőtt - Gyurka már nagyapa volt - túl az ötvenen. Kétségbeesve mutatta egyik képét, ahol kb. tíz hónapos lehetett. A képen gyönyörű, pufók, de nagyon megijedt képet vág. Bizonyára a fényképész nem értett a gyerekekhez.

Miért volt kétségbeesett a fiam, az apja szövege miatt. Tibor, mikor ezt a fotót látta, közölte Gyurkával, hogy láthatja, milyen csontszegény gyerek volt, hiszen egy éves korában még ülni sem tudott. Ezért

kellett csukamájolajat szednie. Hiába magyaráztam, hogy ez nem így volt, ez a nagypapányi ember azt mondta: *"Vidd el Anyu ezt a képet, nem akarom látni sem!"*

Abban az időben minden gyerekkel csukamájolajat itattak a gyerekorvosok, ahogyan ma D vitaminnal tömik őket. Egyébként az én fiam imádta a csukamájolajat. Előfordult, hogy a szoptatás utáni műveletek behozott tálcáról hiányzott a csukamájolajas üveg. Látni kellett volna az akkor négyhónapos fiatalúr felháborodását.

Szívesen leírnék minden mozzanatot az első évekről, az étkezésről, a mindennapok új meg új csodáiról, amelyekben csak az volt a nagyon nehéz, hogy az apja csak ritkán vehetett részt.

Több mint hatvan év távlatából, azt hiszem természetes, hogy a hetek hónapok, évek összefolynak. Az első szavak, a beszéd formálása. Volt egy idő, amikor az "f" és az "s" betű helyett mindig "h"-t mondott. S mikor megtanulta hogy ez nem így van., a hamut is Samunak mondta.

Dr. Gipsz utasításait azért igyekeztem nagy pontossággal betartani, mert úgy láttam, hogy nagyon normálisan gondolkodik. A természetes nevelés, illetve egészségfejlesztés híve. Az anyatejen és a csukamájolajon kívül semmilyen más tápszert nem írt elő. Először csontlevest kellett készítenem, majd különféle zöldséget, májat, ha jól emlékszem húst. Az adagok is pontosan előírás szerint készültek Pici fiam mindent élvezettel falatozott, míg végül olyan hat hónapos lehetett, amikor elfordult tőlem és nem volt hajlandó strapálni magát, holmi megérőltető szópással.

Mikor már asztalnál tudott étkezni, akkor az ő asztalánál foglaltunk helyet. Ez az asztal nem csak a napi foglalkozások, meséskönyv, játék színhelye lett, de Gyurka már elég korán ezen kezdett készülni a műugrásra. is Andor nagypapa legnagyobb rémületére. Andor nagypapa kis előadásokat tartott arról, hogy milyen nagyszerűen lehet ugrani a talajon is. Egy kisebb szőnyeg egyik feléről a másikra lehet gyakorolni a távolugrást, nem kell mindjárt az asztalra mászni és nyaktörő mutatványokkal rémisztetni szegény felmenőit.

Az esti mesélések is mindig élményt jelentettek számomra és Bernát nagypapa számára is. Az elalvások körül azonban néha nézeteltéréseim támadtak édesapámmal, aki sehogy sem tűrte, hogy unokája üvöltve követelje, hogy foglalkozzanak vele. Nekem „elveim voltak” a gyermek fejlődése érdekében.

Fiam elég korán megismerkedett a csodálatos magyar gyermekirodalom remekeivel, de Petőfi általam imádott verseit is hamar megtanulta. A János vitéz egyik kedvence volt: *"Lálontott a tölök a flancia népre. Flanciáknak megyünk most segedelméle...."* szavalta csodálatos hévvel. Gyakran előfordult az is, hogy saját találmányú mesékkel traktáltam. Ezeknél az volt a probléma, hogy minden szavát nagyon a fejembe kellett vésnem, mert ha csak egy betűt is elvitettem rögtön felelősségre lettem vonva. Igaz, ennek a hajszálpontos mesélésnek később volt egy idő, amikor nagyon nagy hasznát tudtam venni. De ez már egy egészen más történet.

Tibor és Gyurka kapcsolata - természetesen - nem alakulhatott olyan normálisan, hiszen az első időkben csak ritkán találkoztak. A fiú papáját mindig katona ruhában látta és így alakulhatott ki az a mulatságos helyzet, hogy mikor Vácott nyaralva a korzón sétáltam a fiammal, ő minden katona után rohanni kezdett: „Apu! Apu” kiáltással. Szegény Tibor! El lehet képzelni az eset visszhangját a lak-tanyában. Ha Tibor nem kapott eltávozást, akkor

rendszerint a Fiúval együtt látogattam meg Vácott. 1937-ben - ekkor már Gyurika másfél éves volt - Vácra mentünk le nyaralni. Kivettünk egy szobát, amihez konyha is tartozott. Anya is ott volt velünk, ő főzött, hiszen én akkor még mindig analfabéta voltam a háztartási munkákban. A lakrészünk egy magas kőfallal körülkerített kikövezett udvarra nyílt. Ez igen komor hely volt, de arra nagyon jó, hogy Gyurka veszély nélkül rohangálhatott benne. Mindig előttem van a jelenet: Egy árva liba sétál az udvaron.

Illetve nem is sétál, hanem menekül, mert az én fiam anyaszült meztelenül rohan utána. Kezében valami táplálék: „Nesze! Egyél! Nesze! Egyél!”

Mivel a brünni folytatásból nem lehetett semmi, nekem ismét munka után kellett néznem. Nem akartuk a gyereket csak a szülőkre hagyni, ezért két éves korában óvodába írtuk. Az óvoda a Rottenbiller utca 3. szám alatt volt, Popper Éva magánintézménye. Évát nagyon szerettem, kiváló pedagógusnak tartottam. Őt nem fertőzték meg azok a különböző pedagógiai elméletek, amelyek akkor értelmiségi körökben divatoztak. Ennek ellenére - ma így gondolom - még korai volt a fiamat odajáratni, mert rajta kívül csupán egy kétesztendős kislány volt ott. Ez a kislány is sokkal harciasabb volt, mint Gyurika, aki sajnos az én nagyon érzékeny alkatomat örökölte.

Ezzel együtt a fiam nagyon vidám gyerek volt. Akár az Andrássy úton toltam a Városligetbe, akár az óvodába toltam végig a Rottenbiller utcán, mindig harsányan szövegelte az számára éppen aktuális mondanivalókat. Volt egy kis barátja is, akivel sétálgattunk néha. Mind a kető hirdette politikai állásfoglalását, amitől én hideglelést kaptam.

Útvonalunk az egyik nyilasház előtt vezetett el, ahol a kapuban sokszor hallottuk a köszöntéseket. Nos ez a két három-négy éves emberpalánta azonnal megtanulta ezeket és gyakran üvöltözték séta közben: „*Éljen Szálasi!*” De a fiam időnként ezt kiabálta: „*Éljen Horthy! Éljen Horthy! Pisi-kaka!*” Honnan szedte ezt, nem tudom, de engem ilyenkor a frász tört ki, hiszen a kormányzó-sértést súlyosan büntették.

Édesapám vett az unokájának egy piros autót, amit lábbal kellett hajtani. Ebben az időben ő is járt ki Gyurkával a Ligetbe. Kifelé menet a fiatalember még hajlandó volt saját lábbal hajtani járművét, de visszafele, rendszerint már az öregúrnak kellett tolnia. De ő mit meg nem tett volna az unokájáért!

Tibornak nemcsak a kötelező katonai szolgálat alatt kellett magára öltenie a mundért. Valahányszor Magyarország valamilyen területet visszakapott Hitlertől, ismételten be kellett vonulnia. Eleinte, mint

rendes katonának, később munkaszolgálatra. Ezért is nekem kellett munkát vállalnom. Gyurika három és fél éves volt, amikor ismét gyárban (az Újpesti Posztógyárban) kezdtem el dolgozni. Nagyon zűrös volt az egész életem. Fájt, hogy nem lehetek eleget a fiammal. Egy időben megpróbáltam, hogy állandó éjjeli munkát vállaltam. Ilyenkor, mire a fiúnak óvodába kellett mennie már én kísérhettem el. Én mentem érte délután. Napközben azonban nem sokat aludhattam, mert mostam, meg intéztem ügyeket. Néhány órai alvás igen kevésnek bizonyult. Nem bírtam sokáig.

Olyan négy éves lehetett a fiú, amikor valami probléma volt a tüdejével. Hegyi levegőre volt szüksége. Elutaztunk Óhutára és ott voltunk egy turistaházban. Ezt még meg lehetett fizetni. Nekem nagyon szép emlék az a pár hét, amit ott töltöttünk. Nagyokat sétáltunk, sokat mókáztunk. Azt akartam, hogy a fiam ne féljen az állatoktól, ezért bementem vele a legelésző tehenek közé, miközben majd a frász tört ki, de reméltem, hogy ezt sikerült eltitkolnom előtte. A mezőn békát fogtam a számára, hogy ne undorodjon ezektől a számomra egyébként, annyira idegen élőlényektől sem.

A saját elgondolásom szerint, de valószínűleg pedagógus barátaim - elsősorban Popper Éva hatására, tanácsára - igyekeztem mindent megbeszélni a gyerekekkel és ő olyan értelmes volt, hogy mindent meg is értett Így történt például: A fiam egyik nap kijelentette lehetett talán három éves, hogy ő már nagy fiú és teljesen fölösleges őt kísérgetni az óvodába. Ebben a kérdésben nagyon határozottan lépett fel. Arról sikerült meggyőznöm, hogy a Király utcán és a Damjanich utcán olyan forgalom van, amelyen keresztül sehogy sem engedhetem el. Tehát a Rottenbiller utca sarkáig feltétlenül el kell kísérenem, de ott felülhet a villamosra, amelyik pont az óvoda kapuja előtt teszi le. Hosszasan magyaráztam, milyen veszélyekkel jár a villamoson való közlekedés. Mi mindenre kell figyelnie, hogy baja ne essék. Ő azonban nem engedett, mindent megígért: kapaszkodik, nem áll az ajtóhoz és már nem tudom, milyen rémségeket soroltam fel neki, mielőtt felraktam a koszira. Az óvodába telefonáltam, hogy milyen félelmetes akció készül. Így Éva már lent várta a ház előtt és elmesélte, hogy a fiam, mint az

őrült lépett le a villamosról, senkire nem vetett egy pillantást sem, csak rohant fel az emeletre. Én boldogan lélegeztem fel, amikor megkaptam a telefon jelentést, hogy a két megállót szerencsésen átvészelte öfőméltósága. Ő pedig rájött arra, hogy korai még ez a nagy önállóság.

A tárgyalások meggyőző erejének a másik esete, amire emlékszem, mindig akkor jut eszembe, amikor ránézek a falon arra fotóra, ahol Gyurka két és fél évesen mosolyog fehér sapkában és sötétkék kabátban. Ez a sötétkék kabát! Mielőtt ezt kapta volna egy drapp raglánt viselt, abban járt az óvodába is, a játszótérre is. Első alkalommal - természetesen volt, hogy az új kabátot be kellett mutatni a társaságnak is. Gyurka nagyon boldog volt vele. Másnap azonban közöltem, hogy egyelőre csak kivételes alkalmakkor lehet azt felvenni. Kitért a botrány, ő tud vigyázni a holmijára. A kabátnak nem lesz semmi baja. Ő azt a másikat nem veszi fel. *„Na jó, amennyiben megígéred, hogy valóban tisztán jössz haza! De a sötétkék az nagyon kényes jószág, csak úgy lehet rá vigyázni, hogy nem mész vele a homokba játszani, hanem szépen ülsz a padon az Éva néni mellett. Vigyázni kell, nehogy a falhoz érsz, mert minden kosz meglátszik rajta.”* - szónokoltam és segítettem föl az új kabátot. *„Tudod mit Anyu! Add csak rám a drappot!”*

Gyurika négyéves koráig, ha nem is volt teljesen problémamentes az életünk - lakás, katonaság - nagyon szép házasságban, szeretetben, vidámságban éltünk. Valami elromlott és egyre több vita, veszekedés mérgezte az együttlétet és ez nemcsak nekünk jelentett szenvedést, de a mi kis fiunk is nyugtalan, bizonytalan lett. Az óvodából is érkeztek jelzések, de mi nem tudtunk semmit tenni ellene.

Nézem régi fényképeket, és azokból igyekszem kielemezni fiam első éveinek eseményeit, hangulatát. Az első, ahol még pólyában szerepelt nem tudom hova lettek. A második az a bizonyos esemény: *"Gyurka a stégen, amikor diadalmasan megszerezte a labdát"*. A fején a "kakastaréj". A következő az a bizonyos, Apja által "csontszegénységet" mutató, egy tágranyílt szemet, ó kerek arcocskával... 1937 nyara: A csónakház talaja. A kakastaréjos meztelenül guggol, és labdát nyújt az éberen figyelő fekete kiskutya felé. Hátralát két lábpár az egyik

biztosan az enyém. A másik akár Tiboré is lehet, vagy valamelyik nagyszülőé. Sajnos nincs dátum azon a felvételen, ahol **Klári** unokahúgom igyekszik rábeszélni az illetőt, hogy nézzen a fényképezőgépbe, mielőtt átmászna az állatkerti pad támaszdeszkáján. Olyan őszidő lehetett harmincnyc- harminckilencben, Klárin szörmekabát, Gyurkán fehér pulóver. Ezt a pulóvert eredetileg nagykabátnak kötöttem, de később, mint felsőrész is jó szolgálatot tett. 1940 Balatonszántód: Gyurika három kisgyerekekkel a parton játszik. Az első alkalom, hogy nem mehettem vele nyaralni. Egy házaspár vállalkozott néhány gyermek nyaraltatására.

Az biztos, hogy egész családi életünkre rányomta a bélyegét Apának az az elképzelése, hogy mi rövidesen elmehetünk - Lajos után - Ausztráliába. Anyagi helyzetünk is biztosan sokat romlott. Bandinak is fel kellett adnia a műhelyét. Háborús idők... 1939-ben Apa elcserélte a Szív utca 18.-ban lévő lakást.

1939. július 15.-én jöttünk Szív utca földszint 3.-ba - írja Anya a naplójában. Itt még jobban összeszorultunk és a sok minden más mellett ez is csak mérgezte a mi házasságunkat is.

Én, amellet hogy igyekeztem dolgozni, egyre többet foglalkoztam mozgalmi dolgokkal. A hatodik kerületi szociáldemokrata pártba a nőbizottság titkára lettem. Gyakran vittem magammal a fiamat is. Ha én beszéltem a kisfiú nagyon izgatott volt. Egy olyan kép sejlik vissza nekem, amint ő az asztal alól nézi, hallgatja amint én "szónokolok". Mikor otthon Anya szidott, hogy az a bűdös párt, Gyurka kelt a védelmemre: *"Nagymama te ezt nem érted? Anyu össze akarja fogni az asszonyokat, hogy ne engedjék, hogy háború legyen!"*

Egyszer Gyurika nagyon beteg lett. Valami gyerekbetegség volt. Erre nem tudok jól emlékezni, csak mintha másodszor is tele lett volna kiütéssel, magas lázzal. Csak az a kép tűnik fel magamban újra, meg újra: A fiamat pokrócba csomagolva ölelem magamhoz és rohanok vele a kórházba. Ettől a vissza- visszatérő képtől mindig összeszorul a szívem. Mintha akkor kezdődött volna az utána következő évek sok

megpróbáltatása. Mindkettőnk - lehet, hogy mindhárman, vagy az egész világ (ó! milyen nagy szavak!) - számára.

Egy biztos, hogy mialatt a fiunk kórházban volt Tibor odaköltözött a szüleihez.

Mi Gyurkával a Sas utcába költöztünk, egy albérleti lakrészbe. Vettem egy szövöszéket, abban a lakásban fel tudtam állítani, és így odahaza dolgozhattam. Gyurkát továbbra is vittem az óvodába és időnként Apa hozta haza. Ebből a Sas utcai lakásból kellett elmene-külnöm. Apáékat telefonon kértem meg arra, hogy vigyázzanak a fiamra, amíg én Erdélybe utazom gyapjút vásárolni.

S elkezdődött egy nagyon nehéz időszak. Nem láthattam a fiamat, hiszen a családot figyelte a rendőrség... Beíratam az első osztályba, de már nem kísérhettem el az első napján. Hallani hallottam róla - hiszen Margittal a sógornőmmel - időnként találkoztam. 1942 júniusában kezdődött ez az elszakadás. Már késő ősz volt, tél eleje, amikor egy alkalommal Muck Lajossal a Rózsadombon sétáltunk. Az úton a domb tetején megpillantottam három gyereket. Egymás kezét fogva jöttek lefelé. Hátuk mögött Magda sógornőm. Itt van előttem egy fotó, amit

ha nézek, összeszorul a torkom. A két öcsém, **Péter és János** odabújik az anyjukhoz, az én fiam fogja Péter kezét, és valami szívfájdító mosollyal néz a felvevőgépbe. *"Ismerősök jönnek, forduljunk vissza!"* - mondtam színtelen hangon.

A szállásomra érv, az ágyban engedtem kitörni a zokogásomat és megfogalmazódott a tervem. Másnap Ságvárival közöltem, hogy nem bírom tovább és előadtam, hogyan akarok találkozni a kisfiammal.

... Gyurka ekkor már iskolába járt, de még a régi óvodájában volt délutánonként Ott evett és a leckéjét is ott készítette el, Popper néni felügyelete mellett. (Évát is letartóztatták, amikor a függetlenségi moz-

galommal kapcsolatos nagy letartóztatások voltak. Így az édesanyja vezette tovább az óvodát.) A téli iskolai szünetben a délelőttöt is ott töltötte, a Rottenbiller utca 3-as számú ház második emeletén. Oda-mentem a ház elé, körüljártam, és miután nem láttam semmi gyanúsát, a Keleti pályaudvarnál taxiba ültem, és azzal mentem vissza. A sofőrt megkértem várjon néhány percet, felrohantam a második emeletre és becsöngettem. Popper néni először nem ismert meg, hiszen elváltottattam a külsőmet, de amikor elrebegtem, hogy Gyurikáért jöttem, majdnem felsikoltott és sürgősen kihívta fiamat. A legcsodálatosabb az volt, hogy a kisfiú azonnal megismert. „Anyu!” kiáltással ugrott a nyakamba. Alig tudtam lefejtetni a karocskáit, hogy gyorsan felöltöztessém és rohanjak le vele a kocsinhoz.

A fiam a taxiban elhúzódott tőlem, gyanúsán, majdnem ellenségesen méregetett: *"Mitől vagy ilyen szőke? Honnan van ez a kabátod? Mért viselsz szemüveget?"* - záporoztak felém a kérdései. Hangja ellenséges volt. Pici korától megszokta, hogy mindig, mindent megbeszéltünk és aztán egyszerre minden bejelentés nélkül eltűntem az életéből. Akármít mondtak neki, nem oszlatták el a kétségeit, hogy én rútul elhagytam, s egyszerre ott ült egy idegen nővel egy taxiban.

Halkan magyarázni kezdtem: *"Tudod, hogy anyu összehívta az asszonyokat, ne engedjék, hogy háború legyen. Sokan vannak, akik akarják a háborút, és ezért el akarják fogni az anyut. El kellett menekülnöm és álruhát öltenem, hogy ne találjanak meg."*

A magyarázat, a régi bizalmas hang megtette a magáét. Hagyta, hogy magamhoz öleljem. Budára mentünk és majdnem sötétedésig jártuk az utcákat, vendéglőben, cukrászdában, parkokban töltöttük az időt. Majd taxival majdnem teljesen a lakásig vittem. Csodálatos volt ez a nap. Mire elváltunk már mindent megbeszéltünk. Tudta, hogy erről a találkozásról senkinek nem beszélhet, még a nagyszülőknek, de az apjának sem.

A "gyermekrablást" aztán többször megismételtem. Rendszerint a Tisza Kálmán téri játszótéren ragadtam ki Gyurkát a társai közül, és vittem néhány órára magammal.

Volt egy időszak - 1943 tavaszán - amikor szabadabban mozoghattam és azt is vállaltam, hogy Tiborral is együtt voltunk. Ekkor ígértük meg a fiamnak, hogyha vége lesz a háborúnak és mindhárman életben maradunk, akkor ismét egy család leszünk.

És elérkezett 1944. március 19.-ike! Sokan kérdezik, még ma is hogyan vállalhattam olyan zaklatott életformát, hogyan tehettem ki a gyermekemet annyi veszedelemnek. A kérdésre nehéz válaszolni. Életünk alakításában nincs teljesen szabad választásunk. A velünk született adottságok, a környezet hatása és a történelmi események. Egyszerűen ez volt az én létezési formám. S talán természetes, hogy épen az 1944-es esztendő juttatta mindezt eszembe.

A német megszállás után attól tartottam, hogy az ellenünk folyó hajszá fokozódni fog és hozzátartozóink még több zaklatásnak lesznek kitéve. A kisfiamat szerettem volna biztonságba helyezni. Elsősorban papírokat kellett szereznem. Tudtam, hogy egyik régi jó ismerősöm, Péter Elemér, aki Kispesten élt nemrég vesztette el feleségét és a fia egyidős Gyurkával, nyolc éves. Felkerestem és ő készségesen segített. Így hozzájutottam olyan iratokhoz, amelyek anya és fia számára kíválóak voltak.

Ezután olyan helyet kellett keresnem, ahova biztonságba helyezhetem a fiamat. Több helyre elmentem. Ezek között volt Jankovich Ferenc, régi barátom is. Ő mondta nekem évek múlva, hogy mennyire megrázó volt számára az én kétségbeesett próbálkozásom. Ők nem tudtak segíteni, mert már befogadtak más zsidó gyereket, vagy családot. Végül is a Király család segítő kezét fogadtam el.

1944. Április ötödikétől kezdve kellett a nürnbergi törvények szerint zsidónak számító magyar állampolgároknak felvarrni a sárga csillagot. Ezen a napon hozta el Margit hazulról Gyurkát. Margit nővére Vali a Kárpát utcában lakott. Takács Jánosnak, a Rimamurányi Tröszt igazgatójának háztartását vezette. Ebben a lakásban találkoztam velük. Kisfiam boldogan ugrott a nyakamba és nagyon örült annak, hogy ezentúl többet találkozhatunk. Igyekeztem megértetni vele, miért is kell eljőnnie a családtól. Megmutattam neki az iratokat, amelyek tanúsága szerint őt ezentúl Péter Lászlónak nevezik, és Kispesten jár isko-

lába. Azért kell vidékre mennie, mert a lakásunkat lebombázták, az apja a fronton van.... Stb., Stb. Megkértem nézegesse az iratait, tanulja meg az adatait. Kis időre magára hagytuk, majd megkérdeztem az új nevét

"Hagyjál békén!" ezt majdnem sikoltotta, mire én - izgatott kis arcát látva abbahagytam a kérdezőtetést. A szívem majdnem megszakadt.

Búcsút vettünk a két testvértől. Margit szorongva ölelte meg a fiút, aki eddig főleg az ő gondjaira volt bízva.. Gyurika fásultan köszönt, mint akinek már itt semmi keresnivalója nincsen.

Az egész úton szorosan fogta a kezemet. A Filatori dűlőn Király mama nagy szeretettel fogadott bennünket és itt a fiúnak már új szerepét kellett játszania. Ezt hiba nélkül végigcsinálta. Néhány boldog napot töltöttünk ott együtt. A szűk kis lakásban, Király Erzsi fekhelyén együtt aludtunk - a könyves polc alatt.

Innen Bánhidára utaztunk Király Lajosékhoz, ahol néhány napot már egyedül maradt - mintegy elő-gyakorlatnak. Lajos motorbiciklin vitte Tardosra, rokonukhoz, Rézi nénihez, aki két lányával élt a kis falusi házban. A hét végén én is odautaztam. Megnyugodtam, hogy a fiam nem árulta el magát. Már a falu gyerekeivel is összebarátkozott.

A falu papjával és községi vezetéssel is sikerült elintéznem, hogy befogadják, mivel megígértem, hogy nem kell terhelni a közellátást. Én hadiüzemben dolgozom, és rendszeresen leviszem a zsírt, meg a többi. Ettől kezdve kéthetenként utaztam le Tardosra. A vonatról Vértesszőlősen kellett leszállni és a hegyen keresztül mentem a csomagokkal. Néha el is tévedtem és mindig szorongtam, vajon nem történt - valami baja az én gyerekemnek.

Gyurka úgy látszik teljesen beleélte magát új szerepébe és csodálatosan viselkedett. . Itt van előttem az a fénykép, ahol szépen felöltözve, Bocskai sapkával a fején karon fog egy szép fehérbe öltözött, fátyolt viselő kislányt. Együtt voltak első áldozók. Október végén azután nem mehettem többé látogatni az én fiamat. A vagonból még sikerült egy lapot küldenem Király Erzsinek és Margitnak is. Királyék levelet írtak Tardosra, amelyben közölték, hogy a Margit híd felrobbanása után

nem tértem haza. A kis fiú így tudta meg, hogy az édesanyja meghalt, hiszen ennél a robbanásnál is sokan pusztultak el. Nagyon nehéz idők lehettek ezek egy nyolc éves gyerek számára, bár amikor újra találkoztunk, nagy hetykén jelentette ki a fiam: *"Gondoltam, hogy elfogtak és nem haltál meg.* Szállásadói ettől kezdve nem kapták meg a természetbeni és pénzbeli juttatást és ezt éreztették is a kisgyerekekkel. A háború azon a tájon nagyon nehezen fejeződött be. A németek egész márciusig tartották magukat.

Az volt a szerencse, hogy Tibor egy levelezőlapból megtudta, hogy melyik faluban rejtettem el a fiunkat. Elindult a Szovjet csapatok nyomába és Tardosra érve a gyerekeknek mutatta a fia fényképét. Azok azonnal Rézi néniékhez vezették. Csak azon csodálkozott, hogy miért szólítják őt Elemér úrnak. El tudom képzelni azt a boldogságot, amit a gyerek érezhetett...

Eközben én koncentrációs táborban reszkettem, mi lehet övele. A mi barakkunkban sok gyermek is volt. Lengyelek, franciák. Különösen egy francia kisfiú fájdtotta a szívemet. Nagyon emlékeztetett Gyurkára, Francois-nak hívták. Állandóan attól rettegettem, hogy egyszer őt is itt találom ezen a pokoli helyen.

A hazafelé vezető úton is mindig az adott erőt, hogy ne hallgassak azokra, akik azt mondták, hogy nem érdemes Budapestre menni. Ott minden elpusztult. A remény, hogy viszontláthatom a fiamat hajtott előre. S mikor Budapestre érkezve meghallottam, hogy él és egészséges... Mit lehet erről szavakban elmondani? Mivel Gyurka az apjával, megérkezésemkor Pécsen lakott, még egy utolsó erőfeszítéssel, elég viszontagságosan érte mentem, feljöttünk Pestre. Másnap már magas lázzal a műtőasztalon feküdtem a Bethesda kórházban. Tehát ismét hűtlenül elhagytam a fiamat.

Új közös életünk Anya lakásában. A Szív utca 12-ben kezdődött és nagyon boldognak ígérkezett. Gyurka felnőtt módjára igyekezett segíteni, hiszen időről időre ismét ágyam estem.

A kisfiú hányódott köztem és az apja között. Hogy ennek az időszaknak milyen is volt a légköre, milyen hajszoltságban léteztünk, azt jól mutatja egy irat, amit 1946 februárjában dátumoztak.

"Szeretnénk, ha a Rákosi Mátyás Gyermekotthon boldog, békés családi otthont nyújtana azoknak a gyerekeknek, akik az utolsó évek folyamán sokat hányódtak és sem kellő nyugalomban, sem kellő ellátásban nem részesültek. Mindezek a szigorúnak látszó rendelkezések, amelyeket az alantiakban adunk át a szülőknek, ezt az egyetlen célt szolgálják.

Családi otthonban, nyugodt légkörben, a vidám megelégedett gyermekek szociális lényekké válnak, akik beleilleszkednek a közösségbe, aktív részt vesznek az otthon munkájában, de emellett megtanulnak önállóan élni. Öntudatos, munkabíró és munkát szerető embereket kívánunk nevelni, aki előbb az Otthonnak majd később a nagyobb közösségnek, a társadalomnak hasznos tagjai lesznek. El akarjuk feledtetni ezekkel a gyerekekkel, hogy valamikor a családban, a szülőket munkájukban akadályozták és tehertertelek voltak.

Hogy eredményt érjünk el, a szülők segítségére van szükség. Ez a segítség kétirányú: a.) az Otthon házi szabályzatát pontosan be kell tartani. Ha a szabályzat bármely pontjának értelmét és célját nem ismerné fel, úgy lépjen érintkezésbe a vezetőséggel. Minden szülő csak akkor tud az Otthon célkitűzéseinek értelmében bánni gyermekével, ha az Otthon elvi álláspontját és annak alapján leszögezett házi szabályzatát, nemcsak betartja, hanem magáévá is teszi, átérti és átérzi. b.) Az Otthon vezetőségét mindenről tájékoztatnia kell, ami gyermekével közvetve, vagy közvetlenül összefügg. Nevelési problémáit is az Otthon vezetőségével egyetértésben kell megoldania

HÁZI SZABÁLYZAT.

1./ Minden gyermek nevelője, mielőtt a gyermek az Otthonba kerülne, megbeszélést folytat az Otthon vezetőjével. Így a gyermeket és a szülőt /: nevelőt:/ megismeri a vezetőnő.

2./ A bejáró gyermeket fél nyolc és kilenc óra között kell az Otthonba beadni. Az elvitel időpontja fél hat és fél hét óra között van. Az a szülő, aki egy hónapban három esetnél többször az időpontokat nem tartja be, minden figyelmeztetés nélkül a következő hónap elsején visszakapja gyermekét, és többé nem tarthat igényt felvételre. A gyermek átvétele és átadása fűtött előszobában történik egy gondozónő jelenlétében. Nem lehet tehát kívánni, hogy a pontatlan szülők miatt az otthon szigorú belső rendje felboruljon. /: A gondozónők beosztására figyelemmel kell lenni, akik 9 óra után gyermek csoportjukat látják el. Este fél hét után pedig ügyvezetéssel foglalkoznak. :/

3./ A szülőknek az Otthonba belépni a legszigorúbban tilos. Ha ezt nem tiltanánk el, akkor munkánk lehetetlenné válna, mert a rövid időre megjelenő szülő saját gyermekét nyugtalanítja, aki pedig a többi gyereket megzavarja. Ez alól kivétel nem tehető, mert ami az egyik szülőnek megengedhető, azt a másiknak sem tilthatnók meg. Egyeszerre több, esetleg tíz-húsz szülő jelenléte pedig olyan fel fordulást okoz, hogy órákig nem lehet a nyugalmat helyreállítani.

4./ Az Otthon megnyitásakor közöljük a fogadó órák időpontját, amikor tanácsért, vagy panasszal fordulhatnak a szülők /: nevelők:/ személyesen az illetésekhez. A fogadószoba a gyermekek tartózkodási helyétől elkülönített helyiség. - Eltanácsolás terhe mellett - ilyenkor is tilos a gyermekeket felkeresni. Sok éves nevelői tapasztalat, hogy a szülői látogatás csak a szülőknek kellemes, a gyerekeket

nagyon zavarja és minden gyerek közül a saját gyereket a legjobban.

5./A szülők a vezetőséggel, előre elkészített cédulák beküldése útján érintkeznek. Ugyancsak előre elkészítve kapják meg a választ. Ha szükségesnek mutatkozik, akkor előzetes megbeszélés alapján a gyógypedagógus vezetőnő fogadja, esetleg az otthonában fel is keresi a szülőt. Egyébként havonta egyszer szülői értekezleten megbeszélhetők a problémák. Időközönként, a szülők az Otthont megtekinthetik.

6./A gyermekek állandó egészségügyi felügyelet alatt állanak.

7./ Havonta háromszor minden bejáró gyermek igényt tarthat bentelvárra.....

8./ Ennivalót behozni tilos. Terveink szerint az Otthon által nyújtott étkezés minden gyermeknek bőségesen elég. A bejáró gyermekek számára a többlet ételt a szülőnek módja van az otthoni reggelinél és vacsoránál nyújtani. A gyerekek közösen étkeznek, nincs rá mód tehát, hogy egyesek jobbat, vagy mást egyenek., mint a többiek. / Kivétel a diéta étkezés./ A kenyérjegyen kívül más élelmiszerjegyet egyelőre nem kell leadni..... Ha szülők egyike-másika mégis valami élelmiszert kívánna juttatni, azt az egész közösség számára, vagy az érdekelt gyermek csoportja számára, köszönettel vesszük.

9./ A bentlakó gyermeket vásár és ünnepnapokon hozzátartozóik egész, vagy fél napra elvihetik. Hogy ne fájjon a másik gyermeknek, akit nem visznek el, az átvétel az előszobában történik.

10./ Az Otthonnak vannak játékai. Ha valamelyik gyermek játékot kap hazulról, az ott közös, felelősséget nem vállalunk érte.

11./ A szülőkre kirótt havonkénti összeg befizetésével ne késlekedjek..... Felajánlásokat szívesen nyugtázunk.

Ismételten felhívjuk a szülők figyelmét, hogy a házirendet védő szabályokat tartsák be. „mert csak így tudjuk a nyugodt, békés légkört megteremteni.....

Különösen az első időkben fog sok nehézség felmerülni. Ezekben az időkben fokozottabb együttműködést kérünk a szülőktől. Eleinte a szülők türelmére is szükség van. Ne várjunk gyorsan, túl nagy eredményt. Gondoljunk arra, hogy a háború által lerombolt, tönkretett Magyarországot sem lehet napok, hetek, sőt hónapok alatt újjáépíteni. Ugyanúgy nem lehet a nyugtalan, sokat szenvedett gyerekeket napok alatt rendbe hozni, békéssé, nyugodttá varázsolni. A gyermek lelkileg, testileg finom építmény, amelyet csak gondos, türelmes munkával lehet felépíteni.

Tudjuk, hogy az Otthon befogadóképessége nem felel meg a szükségletnek. Sajnos szűkek a keretek. Újabb gyereket felvenni csak úgy lehet, hogyha valamilyen okból egy-egy gyerek kimarad. A Rákosi Gyermekotthon elsősorban pártmunkások gyermekei részére épült, és ha újabb gyermek felvétele válik szükségessé, ez csak úgy lenne lehetséges, ha helyette más gyermeket távolítunk el az Otthonból. Hogy melyik gyerek legyen az, aki helyét az újnak átadni kényszerül, azt a Párt káderosztálya határozza meg.

Egyik hely sem végleges, bármelyik gyerekkel előfordulhat, hogy külső, vagy belső okok miatt kénytelenek vagyunk az Otthonból eltanácsolni. Erről a szülőket időben értesítjük és igyekszünk tanáccsal, vagy más módon segítségére lenni.

A fenti szabályzatot elolvastam és annak minden pontját - a fegyelmi részét is - magamra nézve kötelezőnek elismerem.

Budapest, 1946. február....."

Ebből a papírból arra következtetek, hogy Gyurika is volt ebben az Otthonban. Miközben én az Esztergom-Komárom megyei pártbizottságon dolgoztam, vagy kórházban voltam. Valahogy ez nem egészen tiszta előttem.

Ami 1946 első feléből határozottan rögződött az emlékezetemben az a vizsga, ahol a fiam szavalt a katedrán. Én megbűvölten hallgattam és majdnem megszakadt a szívem (milyen nagy szavak). *"Hagyja a dagadt ruhát másra! Engem vigyen fel a padlásra!"*

Erdős Magda ült mellettem. Ő is felfigyelt arra a pillantásra, amelyet a fiam felém vetett.

Gyurika időnként ott volt velem Tatabányán, ahol ő alapította meg az első úttörő csapatot. Szigetváry Jancsival és a húgával. Abban az időben Tatabányán Gyurkával együtt Szigetváryéknál laktunk és a gyerekek az üres disznóólat kapták meg tevékenységük számára.

Nézegetek a megmaradt fényképeket, leveleket, feljegyzéseket. 1947 karácsonyára a fiam lefestette nekem Tamás bátyja kunyhóját. A vastag kartonon még ma is olyan szépen mutatnak a vonalak és a színek, mint akkor. Ma is a falon függ

Ugyan ebből az évből itt van egy levelezőlap. A feladó E. Gansel Irén (sajnos fogalmam sincs róla, hogy ki volt ő). Valószínűleg Pesten adták fent és akkor még a Szív utcában laktunk.:

"Kedves Piroska! (tehát jól ismertem a lap íróját!) Tibivel nem tudtam beszélni, csak Gyurival. Azt mondja, nem valószínű, hogy Párizsban marad, azt hiszem semmi okod a nyugtalanságra. Ha mégis ott maradna a francia szellem azt hiszem jól tenné neki. Még megpróbálok Tibivel beszélni a részletekről. Kívánok neked javulást. Üdvözöllek

Budapest, 1947. június 21.

Hogy ez Tibiék párizsi útja előtt volt - ezek szerint,- valószínű.

A következő dokumentum már 1948-ban készült. Ez két sárga irkalap és Gyurka nem valami gyönyörű írásával készült, a II orsz. Fiú Őrsvezetői Táborban.

Seres György

NAPLÓ

1948 április 23-tól május 3.- ig.

ELŐRE!

Az Úttörő mozgalomért!

Címer: 1848 -1948

1948. ápr. 23.

Reggel 8 - kor lementem a Központba. Negyed 10-kor elindultam. Negyed 11 - re felértem. Kaptunk tizórait is. Ebédre krumplileves és lekváros puliszka volt. Délután Csőke pajtás (a táborvezető) mindent elmagyarázott. Őrsökhöz osztottak be. Én az V. űrsben vagyok. Betti pajtás (a G. Bl. vezetője) is beszélt. Este tízkor lámpaoltás.

48. ápr. 24.

Reggel 6-kor motorkázásra ébredtem. Az egyik pajtás rakosgatta kofferjét. Fél hétkor irtózatosszerűen szólt a csengő. Ébresztő. Lementünk a pályára és tornáztunk. Utána mosdás. Öltözés. Utána reggeli. A kávéból repetáztam. Utána jött a fényképész. Kiosztották a nyakkendőket. Holnap megyünk a cserkészparkba. Táború lesz és cigánypecsenye. 7:40-kor zászlófelvonás volt. Jelszó: „ Az Úttörő szabad hazában szabad emberek között szabad emberként akar élni. „ D. E. előadás volt a U.M. felépítéséről. Utána tizórai. Utána rendgyakorlatok. Este megyünk a Széchenyiへgyre kirándulni. Hurrá!!! Ebédre húsleves és spenót volt. D. u. ezermesterkedés volt. Este fent voltunk a hegyen.

1948. ápr. 29.

De, otthon voltam. Utána énekóra volt. Ebédre elmentünk a cserkészparkba. Nagyon jó volt. Forgószínpad is volt (de nem a színpad forgott, hanem mi.) Este tábortűz volt. 10-kor jöttünk haza.

48. ápr. 26.

De, énekóra és forgószínpad volt. Du. őrsi gyűlés volt.

48. ápr. 27.

Éjjel negyed 2-kor felkeltettek. Kutatás volt. 7 forint elveszett. De, előadás volt az őr életéről. „

Ennyi ez a Napló.- Gyurkának egy másik, rendes füzetben írt naplója is megmaradt, de azt már régebben nekiadtam.

Abba a naplóba az úttörő vasúton feljegyzett történeteket jegyezte be. 1948 nagy eseménye éppen az úttörő vasút építése és az ott betöltött szolgálat volt a fiú számára.

Itt van előttem egy fénykép, ahol Gyuri az apja családjával látható. Ő áll középen - széles mosollyal, gyönyörű - egyik oldalán Magda és Tibor, a másikon Margit és Marci Tibor szülei, Mamuska és Papuska ülnek, ölükben Marci gyerekei, Lacika és Kati. A kép hátuljára Anti írta a következőket: „Seres, alias Schlesinger család 1948 azért van felírva a dátum, hogy 10 év múlva is tudjuk, hogy mikor készült a tapsifüles.

A következő két képen nincs dátum, de olyankor készültek, amikor már Tibor Andris fia ülni is tudott. Az egyiken Gyurka vasutas öltözékben Magdával és Andriskával. A másikon az öccsével és két unokatestvérével.

1949. Ebben az évben mentem ki Londonba. Szerettem volna a fiamat is magammal vinni, de ő határozottan kijelentette, hogy Kapitalista országba nem megy. Évtizedek múlva Ica mondta, hogy ez csak kifogás volt, nem akart velem lenni!?

Az egyik levele: *Feladó: Seres György Bp. V. Budai N. Antal u. 5. V. 3. Címzés: Mrs. Piroska Döme conselar of the Hungarian Legation Anglia England London Legation of Hungary.*

49 IX.. 16.- Kedves Anyu! Az előző levelemben írt gaztettet elkövetvén nem mertem elmenni a Klári nénihez, tudva, hogy úgyse tanulhatok tovább (Előzőleg Klári néni kijelentette, hogy ha nem megyek órára nem vesződik velem többet.) Ezért nem tudom, hogy most mit csináljak. Tehát Téhozzád fordulok tanácsért. Antival is beszéltem volna erről, ha tudnék vele beszélni. De minden este hívom és soha sincs otthon.

Andrisnak most van a születésnapja. Ez alkalomból küldöm a képét. Már irtó nagy fiú lett belőle. A járókában már körül jár.

A haja is nagyobb, mint a képen, azért, mert ez a kép már régi.

Ma nyílt meg az őszi vásár. Még nem voltam kint így csak a következő levelemben írok róla

A Rajk banda ügyének főtárgyalásáról ma közvetít a rádió. Rajk már 1931 óta a rendőrség besúgója volt. A spanyol szabadságharcban is, mint kém volt kint. A felszabadulás után Tito és az amerikaiak kémje volt.

Az iskolában nincs semmi különös. Szépek az új könyveink. A magyar népköztársasági címer van rajtuk, ami nekem na-

gyon tetszik. Sok érdekes új tantárgy van. A vegytan, az ember élete, amiben az idén szociológiát tanulunk, a történelem, a magyar, melyben sok új vers és olvasmány van. Most szeretném elolvasni az új Zrínyiászt. Ezzel zárom levelem és várom válaszat sokszor csókol szerető fiad

Gyuri

Kedves Marcsa!

Nagyon szeretném tudni, hogy Te hogy élsz abban a nagy városban. Azonban a múlt levélben nem írtál nekem. Azt se tudom, hogyan tudsz már angolul, fogsz-e iskolába járni. Mindezt szeretném tudni, ezért kérek írd nekem többet. Most várva leveledet sokszor csókol Gyuri.

S most egy másik levélből, amelyet az a bizonyos Klári néni (kiről Gyurka írt) 1949 jun. 17.-én keltezett.

"Gyuri diszkrét ember, ő nem mutogatja, ő nem mutogatja a leveleidet - én pedig nem kérem tőle, hogy hozza el, mert igen érthetőnek tartom álláspontját. A gyerek egyébként mesésen néz ki, úgy látszik a Galyatetői és a Balatonföldvári üdülés kiválóan jót tett neki. Edes a kölyök, nagyon hasonlít hozzád szellemiében, de azt hiszem még alaposabb, mint te. Különösen a természettudományokhoz és csodálatos módon közgazdasági kérdésekhez van kitűnő érzéke, ez szép és sok reményre jogosít. Nagyon változik a szorgalma, írt már olyan kitűnő angol leckét is, hogy alig akartam elhinni, hogy egymaga csinálta, utána tüstént megsohajtta és semmi leckét nem hozott, ami fel volt adva, egyszerűen letagadta. Most egy munkaközösséget alakítottunk ki. Csütörtök este fel kell mennie a Sóllyom gyerekekhez és ott hárman együtt készítik el az angol leckét. Ez így teóriában nagyon szép, de mint kiderült, Jancsi fordít a másik kettő meg röhög és repülősdit játszik, aztán Jancsiét másolják le. Ebből nagy skandált csináltam a múltkor, már arról nem is szólva, milyen unal-

mas nekem háromszor ugyanazokat a hibákat javítgatni, de etikai szempontból is disznóság Jancsit dolgoztatni..... persze nem egészen e kettőn áll vásár Jancsi is tiltakozhatna, de ő- tudod - szeret Kakas lenni a kósárban..... „

Anya naplója, "1950 okt.22: Gyuri Pirinél lakik. „

A kívülálló részére ez a mondat -természetesen- nem mond semmit. Pedig ez egy újabb szakasz, egy újabb törés a mi eseménytelennek egyáltalán nem mondható életünkben. Tibor letartóztatása volt az ára annak, hogy visszakaptam a fiamat.

Itt van néhány levelezőlap, amelyeknek tanúsága szerint Gyuri a nyári szünetekben nagy lelkesedéssel vett részt Sztálinváros építésében. Az első még az Attila körüti lakásba címezte a DISZ táborból.

"Kedves Anyu! Ezen a héten itt maradok. A múlt héten jó átlagot értünk el sóderlapátolásban 210frtot kerestünk. A város folyton nő Egyik ház a másik után lesz kész. Az iskola őszre készen lesz. Itt a Népboltban mindent lehet kapni. Kenyérjegyet küldjél 50 dekásat. Küldjétek csomagot. Süteményt jó sokat. A Szabharcos sapkámát, szappant, a másik cipőmet, a szürke, új hosszúnadrágomat. Most jött az új csoport egyik része, holnap jönnek a pestiek. Jövő vasárnap valószínűleg hazamegyek. Akkor szombat este érkezem haza. Jól vagytok. Mi újság? Írjátok! Új sátorban vagyok. I/12. A csomagot minél előbb küldjétek 150 frtot hazaküldök. (Elmosódott.) Csókol Gyuri. „

"Seres György elvtársnak Dunai Vasmű 2. DISZ tábor I/2

Feladó: Juranics, Bp.I. Attila krt. 6-10. IV.. 4. Bp. 1951 júl. 5.

Kedves Fiam!

Tegnap küldtem egy csomagot. Sütemény és a nadrágod, sapkád, meg egy darab szappan volt benne. Megkaptad? Írd meg mikor érkezel, hogy várhassunk.

A pénz még nem érkezett meg, Így a tornacipőt még nem vettük meg. Jó lenne, ha nem jönnél szombaton későn, és akkor Te választhatnád ki azt. Nagymama csókoltat. Sose értünk rá megvárni, míg ő is ráír a levélre. Nagyon kíváncsi vagyok, hogyan nézel ki. Híztál valamit? Egyél sokat! Anti lapját megkaptad? Csókol Anyu

Anti lapja: "Gyurka! Örültem, hogy beszélünk szombaton. Úgy látom sürgősen meg kell változtatnom a véleményemet Veled szemben. Aminek igen örülök. Kellően csatlódtam Benned, tehát Anyunak volt igaza.- Helyes úton jársz, csak így folytasd tovább. Munkádon és csak a munkádon keresztül szerezz megbecsülést és elismerést. Várlak szombaton, hogy szóval részletesen beszéljünk munkádról. Vigyázz magadra. csókol Anti. "

A következő lapokat nem tudom időrendbe állítani, mivel az évszámok elmosódtak. Az egyiken 1952 biztos. Itt a feladónál csak Sztálinváros olvasható. A szöveg is hasonlóan szűkszavú: "Üdvözlét Sztálinvárosból! Gyuri --- Akkor kapta a Dunai Vasmű e nevet?

(Ezek a lapok egyébként már mind a Trombitás úti címre érkeztek.

Egy másik lapon szintén csak Sztálinvárost jelöli feladónak:

Kedves Mama! Megérkeztem. Egyenlőre ideiglenes szálláson lakom. Holnap már valószínűleg többet fogok tudni. Akkor majd bővebben írok. „

Feladó: "S. Gy. Sztv. Radar 53/3. Kedves Mama! Nagyon jól érzem magam, már itt vannak a DISZ - táborosok és ott szoktam lenni esténként. Itt vannak az ejtőernyősök is és azokkal járunk most eje foglalkozásra. A pénzem szerencsésen elfogyott, jelenleg 3 forintom van. Légy szíves küldjél pénzt táviratilag, Seres György Sztálinváros, 1. Posta. Postán maradó címre, mert benn leszek a városban.

Jövő vasárnap nem hiszem, hogy hazamegyek, mert valószínűleg ugrás lesz. Ha tudsz küldjél csomagot. Inget, zoknit, valami kaját és süteményt küldjél.

Nagymamát sokszor csókolom. Antit üdvözlöm. Sokszor csókol Gyuri. „

Feladó: "S.Gy. Sztv. DISZ tábor B/ 34.

Kedves Mama és Anti! Szerencsésen megérkeztem, jól vagyok csak csípnek a szúnyogok,

Semmi újság nincs, a sütemény elfogyott, jó lenne, ha tudnátok küldeni, nem baj, ha a jövő héten is küldtök,

A Grabovszki elvtárrsal még nem tudtam beszélni, de feltétlenül fogok,

Még fogok írni egy levelet is. Abban mindent megírok. Írjátok!!!

Addig sokszor csókol Gyuri. Antit üdvözlöm Gyuri "

Az említett Grabovszkival azért akart beszélni, és később beszélt is, mert a Vasműnél

akart dolgozni, mint villanyszerelő. Dolgozott is.

"Feladó: S.Gy. Sztv. DISZ tábor A /66

Kedves Mama ! Szerencsésen megérkeztem. Ezt a lapot csak azért írom, hogy nehogya azt hidd, hogy elvesztem.

A kaja már szerencsésen elfogyott, nagy siker volt. Most versenyt indítunk a szülők között, hogy ki tud több és jobb süteményt sütni. Más újság nincs, ha lesz, majd írok. Nagymamát csókolom, Antit üdvözlöm

Írjál! Csókol Gyuri "

Ezek voltak a nyári szünidőkben írott lapok, legalábbis ezeket találtam meg. Úgy látszik akkor kezdett ejtőernyőzni. Örültem, hogy a fiam a "bátrak sportjához" szegődött el de azt nem számoltam hány álmatlan éjszakát, mennyi szorongást jelentett számomra minden alkalom.

1953-at írtak. S ez az év ismét megpróbáltatásokat hozott számunkra.

Az első írásos dokumentum egy kockás füzetből kitépett cetli: Gyurka kézírásával:

"Beleegyezem, hogy fiam Seres György az Oleg Kosevoj ösztöndíjas kollégiumba menjen.

Bp. 1953 IV. 2.

Juranicsné, Döme Piroska

Egy levél három darab másolata. A papírok hátlapján látható, hogy a külügyminisztériumban írtam. Az nem derül ki belőlük, hogy el is küldtem volna:

1953 máj. 20.

Kedves Kiss elvtárs!

Most kivételesen a fiam ügyében kérek tanácsot és feleletet néhány kérdésre.

Kiss elvtárs tudja, hogy a fiam apja Seres Tibor le van tartóztatva. Természetesen a gyerek érzi ennek a ténynek a súlyát. Ő jelenleg a 7. sz. Gépipari Technikum 3. osztályát végzi, kitűnő tanuló, aktívan dolgozik a DISZ és a Szabadságharcos szervezetben. Az iskola javasolta Oleg Kosevoj kollégiumba. Ezzel kapcsolatban felhívtam a figyelmét, hogy az életrajzába feltétlenül írja be az apja esetét. Ekkor derült ki, hogy ő már adott be életrajzot a DISZ-hez, és abban nem tüntette ezt fel, mert szégyellte. Azonnal jóvá-tette ezt a mulasztást és közölte a DISZ-ben, hogy nem volt őszinte. Ezért fegyelmit kapott és leváltották a kerületi funkciójáról.

Az igazgató ennek ellenére méltónak találta őt arra, hogy felterjessze az Oleg Kosevoj kollégiumi felvételre. Így ez a javaslat most megfelelő helyen van. Az én kérésem csupán az, hogy mondja meg nekem Kiss et. szenvedhet-e hátrányt az én fiam az apja bűnéért és azt is közölje velem, hogy mire neveljem a fiamat az apjával kapcsolatban. Olyat tett-e a Seres, ami miatt el kell dobni őt, vagy csupán arra

kell a fiút inteni, hogy tanuljon az apja hibáiból, gyengeségeiből.

Kérem, hogy ezekre a kérdésekre személyesen adja meg a választ. Személyes megbeszélésen sokkal jobb útmutatást tudok kapni ahhoz, hogyan neveljek a fiamból a párt számára értékes harcost. „

Ennyi ez az írás. Fogalmam sincs róla, hogy elküldtem-e, hogy beszéltem volna Kiss-sel, aki akkor igen fontos tisztet töltött be a pártban. Az viszont biztos, hogy ebben az ügyben beszéltem Berei Andorral, aki a külügy politikai államtitkára volt. S ez a beszélgetés nagyon tanulságos volt.

Felháborodottan állítottam be hozzá: *"Miért lenne az én fiam alkalmatlan arra, hogy a Szovjetunióban tanuljon?!". "Nézze Piroska - mondta Berei - el lehetne ezt intézni, de hallgasson rám. Ne tegyünk ki ezt a fiút annak, hogy negyedévenként káderezzen és ugyan ezen a megrázkódtatáson kelljen keresztül mennie, mint most. Higgycsuk el vannak a magyar egyetemek is olyan jók, mint a szovjetek. „* Ő csak tudta. Én akkor még nem.

Mai napig összeszorul a szívem, amikor újra és újra felidéződik bennem a kép: a fiú zokogva fekszik az ágyában és mi ketten Antival ott állunk felette tehetetlenül, tanácstalanul

Ez az 1953-as év hozta el az olvadást is. Az év őszén, mikor felszármolták az internáló táborokat véget ért Tibor rabsága is. Gyurka miatt is nagyon örültünk neki. A fiú további sorsát már ő is befolyásolhatta. Mikor sikeres érettségi és felvételi vizsga után mégsem akarták felvenni az egyetemre ő megmakacsolta magát. Nem akart továbbtanulni, hiszen így is volt szakma a kezében. Tibor is én is már bele is nyugodtunk volna, hogy legyen meg gyermekünk akarata, de Anti - aki egyébként soha nem szólt bele Gyuri nevelésébe - nagyon lesidott bennünket. Így keletkezett a következő levél:

Budapest 1954. július 23.

Andics Erzsébet elvtársnőnek,

miniszterhelyettes

Budapest.

Oktatási Minisztérium.

Kedves Andics elvtársnő!

Fiam, Seres György tanuló ügyében írok. Ő ebben az évben érettségizett a 7. sz. gépipari technikumban / azelőtt Kandó Kálmán gépipari technikum. / Az érettségit jelesen tette le. Kisgyermekkorától elektromossággal foglalkozik. Anyja 1931 óta tagja a kommunista pártnak, mostohaapja okleveles sztahanovista. A fiú kommunista nevelést kapott. Jelentkezett a Műszaki Egyetemre felvételre. Közölték vele, hogy a felvételi vizsgán megfelelt, ennek ellenére létszámhiány miatt nem tudják felvenni.

Tisztában vagyok vele, hogy jelenleg milyen nehézségek vannak az egyetemi oktatás terén. Ennek ellenére nem tudok belenyugodni, hogy olyan fiatalok, mint a fiam nem kapnak helyet az egyetemen.

A fiam már túl van az első megrázkódtatáson és nem is akar most már egyetemre menni, csak egy évi üzemi gyakorlat után. Ennek ellenére szükségesnek tartottam felhívni az Oktatási Minisztérium figyelmét arra, hogy az egyetemi hatóságok jobban nézzék meg kiket utasítanak vissza.

Azt kérem, közölje Andics elvtársnő velem, hogy van -e remény a jövő évi egyetemi felvételre. Nem akarom, hogy a gyermek ismét hiábavaló terveket szőjön.

Elvtársi üdvözléssel:

Gyurka még abban az évben elkezdte egyetemi tanulmányait az elektromérnöki Szakon.

Ebből az időből valók azok a felvételek, ahol hol biciklin, hol létrán, vagy repülőgép hátán örökítették meg a fiamat.

Otthon az íróasztala mellett ült órákon át, és az íróasztal belsejébe beépített szerelőfalon kísérletezett. A kisöccse **Jancsi** a háta mögött állt és csodálta ezt az elmélyült tevékenységet. Egy alkalommal a konyhában tevékenykedtem, amikor a falról megszólalt a fiam hangja: „*Készen van már az ebéd?*” Ilyen találmányai voltak.

Itt egy levél, amit valószínűleg 1956 nyarán írhatott, mert Jancsit akkor kellett beíratni az iskolába. Katonai szolgálat a nyári szünidőben!?

Kedves Mama, Nagymama, Anti, Bütyök!

Hosszas utazás után, tegnap az esti órákban megérkeztünk Kaposvárra, ahol óriási tömeg és egy rezesbanda harsogó muzsikája fogadott. Kedves kis város ez a Kaposvár, kár, hogy csak keveset láttunk belőle.

Pillanatnyilag még elég jól érzem magamat, majd meglátjuk később mi lesz. Magamról csak ennyit, majd többet mesélek, ha hazamentem.

Mi újság van otthon? Jancsit beíratattok már? Nagymama hogy van?

Anyuka! Beszéltél már valakivel az ügyemben?

Körülbelül 31.-én szerelünk le, várjatok rakott krumplival!

Többet már nem igen írok,

Mindenkit csókol Gyuri

Az 56 előtti évekből maradhatott itt ez a darab papír is: „Gyurka! Hozzál egy l. tejet és kolbászt a paradicsomos krumplihoz. Kérdezd meg, hogy lesz-e ma főtés. Telefonálj a nagymamának 201 - 672, hogy

érte mész, vagy a Jancsit odaviszed. Ha nincs fűtés, akkor maradjanak ott. Adjál reggelit a Jancsinak is, a tejet forrald fel. Anya

Igen. Volt egy olyan időszak, amikor a nagy fiam sokszor vigyázott a kisebbre. Gyakran az apjáéktól is ugyanezt a megbízást kapta. Ilyenkor a másik öccsére is ő felügyelt. Egyszer nálunk, egyszer Tibiéknél. Ezért volt aztán hogy -később - **Andris**, Tibor fia azon elmélkedett, hogy is van ez? Gyuri az ő bátyja. Gyuri a Jancsi bátyja! Akkor ők miért nem testvérek?

1956 ősze. Az egyetemi ifjúság is lázban égett. A műszaki egyetemen is megalakult a nemzetőrség. -November 4.-én hajnalban elhangzott Nagy Imre kétségbeesett felhívása. A fiam kerékpárra pattant és elment. Én nem tartottam vissza. Úgy éreztem valami nagy ügyet szolgál. Nem sokára hazajött, boldog voltam, hogy nem történt baja, de még ma is beleremegek: „Szabad volt-e elengednem. „

Ha így végigolvassa az ember a fiam történetét nagyon nyomasztónak találja. Pedig mi ezeket az időket is jó családi légkörben éltük végig. A napi gondok, a sokszor hajszoltság közben is volt humor, szeretet. Az az érdekes, hogy csak ezekből a megmaradt régi írásokból döbbenek rá, hogy mennyit voltam beteg. Nem maradt bennem semmi keserűség - pedig hány-szor ültem a sámlin, depresszióban., de hát most nem rólam beszélek. Gyurka is élte a maga mindennapi életét. A barátok, a közösség, az ejtőernyős élmények. Az ő világa minenkkel párhuzamosan zajlott. Néha nálunk jöttek össze a barátok. Egy szilveszter éjjel ötlik elő nekem az egyetemi évekből. Gyurka rendezte. A fiatalok fergeteges tánca és a fiam, ahogyan körben, egymás vállát fogva dübörögik a körtáncot?-

Azt tudtam, hogy jár egy kislánnyal és aztán - ez már 1958-ban történt - a fiam bejelentette, hogy házasodni készül. Lakhatnak-e nálunk -

mert ha nem, akkor mehetnek Tiborékhoz is. Mi természetesnek talál-
tuk, hogy Gyurka a szobájába hozza a feleségét is.

Később tudtam meg, hogy a menyasszony nem a régi kislány, hogy
valami ejtőernyős gyakorlaton ismerkedtek meg. Szerelem az első lá-
tásra - úgy gondolom - az az igazi.

Itt előttem a fotó: A II. kerületi tanácshá-
za lépcsőjén jön le két gyönyörű fiatal
összekarolva, boldogan mosolyogva. Ica
kezében a menyasszonyi csokor.

A következő fotó: 1959 májusából: La-
kásunk erkélyén állunk Jancsi meg én és
boldog csodálkozással nézzük a kis
ágyában fekvő Attilát, aki ekkor már
több volt, mint egy hónapos. A háttér is
nagyon dekoratív, mert a Városmajor fái
úgy tűnnek, mintha közvetlenül mögöt-
tünk nőnének.

Gyurka befejezte az egyetemet és ott felajánlották neki, hogy lépjen be
a hadseregbe. Valaha ő nagyon szeretett volna katona lenni, de ekkor
már a megfontolás ösztönözte - hiszen lakásról kellett gondoskodnia.
Elfogadta az ajánlatot de ez azzal járt, hogy gyakorlatra a Szovjetuni-
óba kellett utaznia. Ilonka pedig a csöppséggel édesanyjához költö-
zött.

Egy levél - dátum nincs rajta:

"Kedves Anyu, Nagymama, Anti, Jancsi stb.!"

*Végre elszántam magam, hogy Nektek is írok levelet. Elég
kevés az időm, de azért most van egy kis időm.*

*Mi újság van otthon? Hogy sikerültek a család vizsgái?
Anyu, Anti, Jancsi? Mi van a könyvvel? Mikor lesz kész?
Remélem mire hazamegyek már nyomtatásban olvashatom.
Szeretném tudni, hogy mi történt velem a végén.*

Nagymama! hogy vagy? Fáj még a lábad? Mit tudnak vele csinálni?

Hallom, hogy a Jancsi nyaralni volt. Biztosan jó volt a bizonyítványod.

Anyuka! Nem beszéltél még a Bartossal? Mi lesz a lakással. Már beleléptünk a júliusba is és még mindig nincs semmi? Mire hazamegyek elintézhethé a lakást.

Az utazásról nem akarok sokat írni, az Ica már biztos elmesélte, hogy mit írtam az útról. Útinaplóm ugyan még nincs befejezve, de egyszer majd csak a végére érek. Ahhoz képest, hogy nyolc napig utaztunk és naponta átlagosan 1000 kilométert tettünk meg, túlságosan sokat nem láttunk. A legszebb részen a Kárpátokon éjjel mentünk át, a nagyobb városokban, amit érdemes lett volna megnézni pedig csak egy pár percet álltunk. Az út legszebb része a Bajkál-tó melletti rész volt. Dehát erről már írtam az Icának is.

A városról majd a legközelebbi számban írok. Most csak annyit, hogy 1930 előtt ez egy kis 12000 lakosú falu volt, és most kb. 200000 van. Két állandó színháza és egy operája van. A Burját -Mongol Autonóm Köztársaság fővárosa.

Most lesz (július 5.-én) Burjátia Oroszországhoz való csatlakozásának 300 éves évfordulója, és nagy ünnepségek lesznek, Hruscsov is jön ide.

Biztos olvastátok, hogy itt most árleszállítás volt. Még jó, hogy eddig nem volt pénzem és nem vásároltam még jóformán semmit és így tudom élvezni ennek áldásos hatását.

Folyt. köv.

Mindenkit sokszor csókolok Gyuri "

Rékút (Ráckeresztúr) 1959. VIII. 25.

Kedves Apuka!

Nem tudom elképzelni, hogy levelemre miért nem kaptam választ. Igaz Gyuritól úgy értesültem, hogy Anyuka Csehszlovákiában üdül. Most nem tudom, hogy visszaérkezett -e már, vagy nem?

Mi van Apuka vizsgáival? Sikerült-e a pártosztályt elintézni?

Mi aránylag elég jól vagyunk, melyet mindnyájuknak szívből kívánunk,

Attiكا gyönyörűen fejlődik. Már van két foga. Már ül egyedül, és ha kapaszkodik már áll. 7 kilo és 30 deka, és 73 centi.

Gyurkától tegnap kaptam levelet, melyben érdeklődik a lakás felől. Persze nem csak ebben az egyben, hanem az utóbbi időben minden levelében írja, mi van a lakással? Nem tudom, hogy miért tőlem, amikor én tudok erről a legkevesebbet. Anyuka annak idején megígérte, hogy két kívánsága lesz a külföldi utazás és a mi lakásunk. Én ebbe meg is nyugodtam. Viszont most Gyurka azt írta, hogy Anyuka írta neki, hogy apósom intézi. Most már nem ismerem ki magam.

Nagyon kérem Apukát, hogy beszéljen Anyukával, ha hazajön, hogy intézze el. Mostmár Gyurka is hazajön. Már csak másfél hónap van hátra. Azt írta Gyurka, hogy nem biztos, hogy vidékre helyezik, valószínűleg Pesten marad.

Oly borzasztó, hogy egy sort sem írnak. Nem tudok semmit. Nem tudom miért? Mi van a Jancsival? Volt -e nyaralni? Mi van a Nagymamával? Ő is üdült valahol?

Nagyon kérem Apukát, hogy írjon nekem, ha csak egy pár sort is. Ha tudnak jöjjenek el egy vasárnap. Jó?

Zárom soraimat a válasz reményében.

Sokszor csókoljuk mindnyájukat Attila, Anyuka és Ica

Ahogy most olvasom Icának ezt a kétségbeesett levelét összeszorul a szívem. Ők úgy látszik azt hitték, hogy én mindent meg tudok oldani. Eszükbe sem jutott, hogy nekem, nekünk milyen gondjaink, nehézségeink voltak. Akárhogy igyekeztem is megoldani azokat.

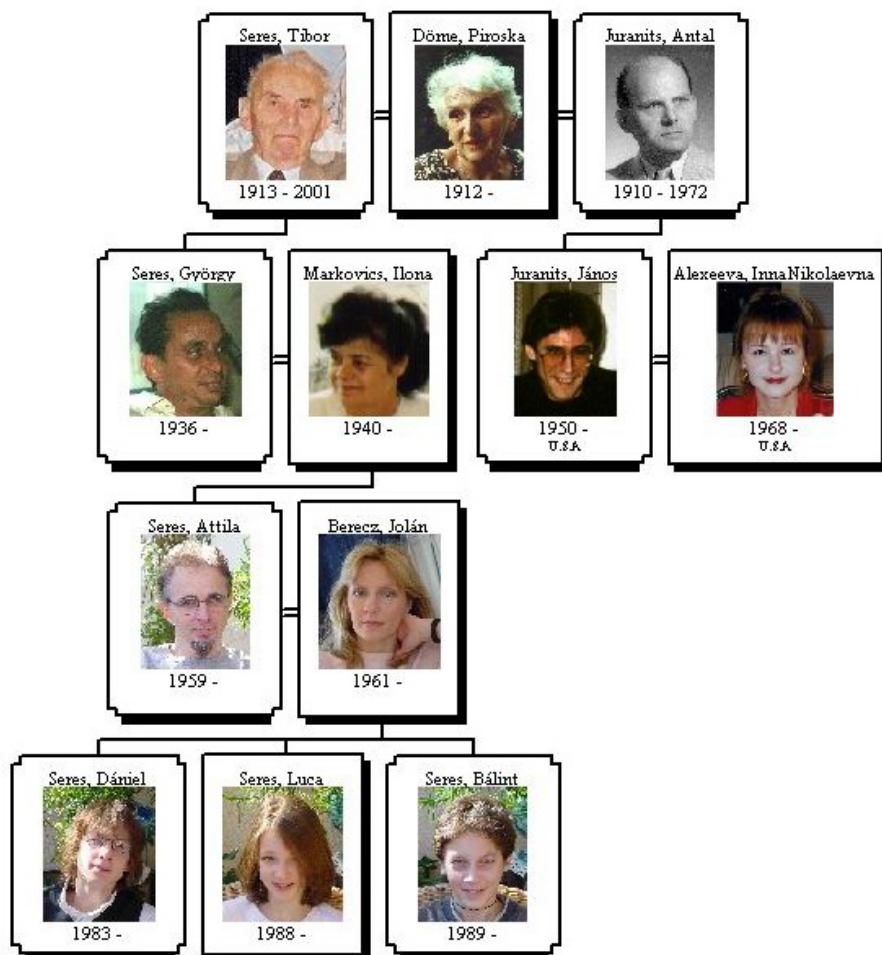
Itt be akartam fejezni a történetet, mert a következők, különösen az utóbbi 25 év olyan sebeket szakít fel bennem újra és újra, hogy... erről talán jobb is, ha nem írom le. Kétnapi altatás után sikerült összeszednem magam és röviden leírnom még a fiam - egyébként szép történetét.

Budapestre csak később. Börgönd, Székesfehérvár és Kalinyin után. - a dátumoknak most képtelen vagyok utána nézni. Közben Gyurka kandidátus, majd a tudományok doktora lett. Cikkeit, amelyek megjelentek őrzöm.

Három gyönyörű unokája van. Őket évek óta nem láttam. Hogy miért?

A bűnöket, amiket ellene elkövettem talán megmagyarázzák azok az írások, amelyekkel már képtelen vagyok ép ésszel foglalkozni.

Gyerekek

Találkozások

Piroska

2002. jún. 30, Budapest, Piroska 90 éves

Szenesek

1998. okt. 10, Ben Ami, Izrael

2001. ápr. 14, Budapest

2001. máj. 19, Ben Ami, Izrael

Sólymok

2001. szept. 1

Breinerek

2000. U.S.A, Magda 90 éves

2001. aug. 5, Budapest, Marika 90 éves